

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
VII. SERİ - No. 10

ENVER ZİYA KARAL

SELİM III. ÜN
HATT-I HUMAYUNLARI

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA

1 9 4 2

SELİM III. ÜN
HATT-I HUMAYUNLARI

*Lâyk olursa cihanda bana taht-ı şevket
Eylemek mahz-ı sefadır bana nâsa hizmet*

İLHÂMÎ

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
VII. SERİ - No. 10

ENVER ZİYA KARAL
iii

SELİM III. ÜN
HATT-I HUMAYUNLARI

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA

1 9 4 2

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>	
Hat-tı humayunların fihristi	VII	
Selim III. e dair metne giren vesikaların fihristi	XII	
ÖNSÖZ	XIII	
I— SELİM'İN ŞEHZADELİĞİ:		
A) Doğuşu	1	
B) Tahsil ve terbiyesi	5	
C) Kafes hayatı	8	
II— SELİM'İN PADİŞAHLIĞI:		
A) Tahta çıkışı	18	
B) Selim III devrinin harpleri ve siyasi Pürüzleri:		
I) Osmanlı - Rus ve Osmanlı - Avusturya harbi	23	
II) Napolyon'un Mısırı işgali ve Osmanlı - Fransız harbi	47	
III) Mısır seferinin hasıl etmiş olduğu siyasi pürüzlerin halli	80	
IV) Napolyon'un imparatorluğu meselesi ve Osmanlı Devleti	88	
V) Osmanlı - Rus harbi ve İngiliz donanmasının Çanakkale boğazını geçmesi	97	
C) Selim III. devrinde isyanlar:		
I) Dağlı eşkiyası	113	
II) Cezzar Ahmed paşa vukuatı	131	
III) Mısır seferinden sonra Mısırda beyler meselesi	140	
IV) Millî isyanlar	152	
III— METİNDE YER ALMIYAN HATTI HUMAYUNLAR		153

Kısaltmalar

- 1) Baş v. ar. : Başvekâlet arşivi
- 2) s. : Satır
- 3) H. : Hatt.
- 4) Ü. : Üniversite
- 5) Tarih Enc. Mec.: Tarih Encümeni Mecmuası.

HATT-I HÜMAYUNLARIN FİHRİSTİ

	<u>Sayfa</u>
1 — Kaymakam paşaya hat: Tahta çıkışını bildirmek için	19
2 — Serdarı ekreme hat: " " " " "	21
3 — Kütahya naibi ve Anadolu kadılarına hat: Tahta çıkışını bildirmek için.	22
4 — Nutuk: Rusyaya ve Avusturyaya karşı harbeden orduların cesaretini arttırmak için.	25
5 — Kaymakam paşaya hat : Padişahın sefere çıkması işine dair.	28
6 — Kaymakam paşaya hat : Ulemanın sefere iştirak etmemesi işine dair.	29
7 — Kaymakam paşaya hat : Kaptani derya Hasan paşanın seraskerliğine dair.	30
8 — Kaymakam paşaya hat : Ozü üzerine memuriyetine dair.	31
9 — Kaymakam paşaya hat : Akçe hususatına dair	32
10 — Kaymakam paşaya hat : Akçe ve sefer arasında mevcut münasebete dair.	32
11 — Kaymakam paşaya hat : Akçenin azlığına dair.	32
12 — Sadrazama hat : Musaderenin lüzumuna dair.	33
13 — Fetva : Ziyet eşyasının Darphaneye teslimi lüzumuna dair.	34
14 — Kaymakam paşaya hat : Ulemanın fetvaya itirazına dair.	34
15 — Kaymakam paşaya hat : Askerî işlerin yürümediğine dair.	35
16 — Kaymakam paşaya hat: Orduda alınan tertibin kifayetsizliğine dair.	37
17 — Kaymakam paşaya hat : Orduya gönderilecek askerlerin toplanmasına dair.	38

	<u>Sayfa</u>
18 — Serdarıekreme hat : Padişahla Serdarıekremenin vazifelerine dair.	39
19 — Kaymakam paşaya hat : Moskof ile İsveç arasındaki muahedeye dair.	40
20 — Serdarıekreme hat : Nemçe ile mütarekenin bir an evvel yapılmasına dair.	41
21 — Serdarıekreme hat : Rusya ile ayrı musalâhanın neticeleri hakkında.	42
22 — Serdarıekreme hat : Ordunun Bozgunu hakkında.	43
23 — Kaymakam paşaya hat : Şerif Hasan paşanın idamı hakkında.	44
24 — Kaymakam paşaya hat : Mütareke maddesi ve Selim III.	45
25 — Sadrazama hat : Askerin ordudan firarı hakkında	46
26 — Sadrazama hat : Mısırı müdafaa etmeleri için Mısır beylerine yazılmasına dair.	49
27 — Mısır valisi Bekir paşaya hat: Mısırı müdafaa etmesi için.	49
28 — Şam valisi İbrahim paşaya hat: Mısıra yardım etmesi için	50
29 — Hüküm: Hudut muhafızları ile Cezair ve Sevahil muhafızlarına.	51
30 — Hüküm: Anadolu ve Suriye limanlarına İngiliz donanmasını kabul etmeleri için.	52
31 — Sadrazama hat: Fransaya ne şekilde ilânı harp edileceğine dair.	54
32 — Sadrazama hat: İzzet paşanın azline dair.	55
33 — Sadrazama hat: Ruslarla ittifak için Reisin iyi çalıştığına dair.	58
34 — Sadrazama hat: İsmet beye diplomatik hizmetine mükâfaten pâye verilmesine dair.	58
35 — Sadrazama hat: İsmet beye Rumeli payesi verilmesi hakkında.	59
36 — Sadrazama hat: Murahasların Ruslarla müzakere-lerde iyi çalışıklarına dair.	59

	<u>Sayfa</u>
37 — Karar : Ruslarla ittifakın lüzumu hakkında.	59
38 — Cezzar paşaya hat : Mısırın kurtarılması hareketlerine iştiraki için.	61
39 — Yusuf Ziya paşaya hat : Serdarıekrem tâyin edildiğine dair.	62
40 — Sadrazama hat : Mısır seferi için beraberinde götürüleceği kuvvet hakkında.	64
41 — Serdarıekreme hat : Cezzar Ahmet paşaya verilecek emirler hakkında.	65
42 — Kaymakam paşaya hat : Cezzarın uygunsuzluğu hakkında.	65
43 — Sadrazâma hat : Mustafa paşanın İskenderiye memuriyeti hakkında.	66
44 — Sadrazama hat : Mısırda hareket edecek gemilerdeki intizamsızlık hakkında.	67
45 — Serdarıekreme hat : İskenderiye seraskeri Mustafa paşanın esareti hakkında.	67
46 — Serdarıekreme hat : Harekâtında tam istiklâl sahibi olduğuna dair.	70
47 — Serdarıekreme hat : Ordunun kötü durumu hakkında ihtar.	70
48 — Serdarıekreme hat : İhtarı tevil için.	71
49 — Serdarıekreme hat : Şam'dan düşman üzerine hareketine dair.	72
50 — Serdarıekreme hat : Fransadan imdat gelmeden Mısırın geri alınmasına dair.	74
51 — Serdarıekreme hat : Fransızlarla yapılan mütareke mazbataları için.	75
52 — Serdarıekreme hat : İskenderiyenin zabtı lüzumuna dair.	75
53 — Serdarıekreme hat : İskenderiye ve Reşidin zaptedildiğine dair.	77
54 — Kaptanı derya Küçük Hüseyin paşaya hat : Başarılarını tebrik için.	78
55 — Mektup : Selimin Napolyonun gönderdiği bir mektuba cevabı.	85

	<u>Sayfa</u>
56 — Sadrazama hat: Atif efendi ile General Brun'ün müzakerelerine dair.	89
57 — Sadrazama hat: Brun'ün İstanbulu terkenden sonra Berlin ve Paris elçilerimize malûmat verilmesine dair.	89
58 — Sadrazama hat: Rusya ile mevcut ittifakın tekidine dair.	90
59 — Sadrazama hat: Napolyonun imparatorluk unvanının tanılacağına dair.	91
60 — Sadrazama hat : Paris elçisi Muhip efendinin iktidarsızlığına dair.	92
61 — Sadrazama hat: Napolyonun dostluğundan memnuniyete dair.	92
62 — Sadrazama hat : Napolyonun hediyelerinden memnuniyetini göstermesine dair.	92
63 — Fransız elçisini kabule dair	93
64 — Sadrazama hat: Buğdan Voyvodasının şukkasına dair	96
65 — Sadrazama hat: İngiltere elçisi ile mükâleme olunmasına dair.	98
66 — Sadrazama hat: Feyzullah efendinin Çanakkale tahkimatına memur edilmesine dair.	100
67 — Sadrazama hat : Askerî durumun görüşülmesi.	104
68 — Sadrazama hat: Çanakkale boğazının tahkiminde ihmal olduğuna dair.	105
69 — Sadrazama hat : İngiliz donanmasının durumu ve İstanbul halkının psikolojisi.	107
70 — Sadrazama hat: Hükümet aleyhine yapılan propagandalar.	108
71 — Sadrazama hat : Casusların aranması.	109
72 — Sadrazama hat : Sefere gidilirken götürülecek insan ve eşya.	110
73 — Sadrazama hat : İngilizlerin İstanbul önünden çekilmesi.	111
74 — Divan tercemanı Alekoya hat: Buğdan Voyvodalığına tâyinine dair.	112
75 — Sadrâzama hat: Hakkı paşanın Dağlı eşkiyası üzerine memuriyet.	118

	<u>Sayfa</u>
76 — Sadrazama hat : Dağlı eşkiyası üzerinde düşünceler	121
77 — Ali paşaya hat : Dağlı eşkiyası üzerine memuriyet	122
78 — İbrahim paşaya hat : Dağlı eşkiyası üzerine memuriyet	124
79 — Sadrazama hat : Eşkiyaların İstanbul civarında bulunmasına dair.	124
80 — Sadrazama hat: Talimli asker hakkında düşünceler	125
81 — Eşkiyalar hakkında Napolyona mektup	129
82 — Sadrazama hat : Cezzarın tecziyesini isteyen Fransız elçisine cevap	133
83 — Sadrazama hat : Cezzarın tecziyesini isteyen Fransız elçisine cevap.	133
84 — Sadrazama hat : Mısır seferinde Cezzarın vazifesi	134
85 — Sadrazama hat : Cezzarın iltihak etmesi luzumu	135
86 — Cezzara hat : Mekke ile Medineye erzak ve asker gönderilmesi hakkında.	136
87 — Cezzara hat : Para gönderildiğine dair.	137
88 — Sadrazama hat : Cezzarın azli hakkında.	138
89 — " " " " "	138
90 — " " : Cezzarın muhalefatına dair.	139
91 — " " : Mısırın idaresine dair.	140
92 — " " : " " "	141
93 — Küçük Hüseyin paşaya hat : Mısırda İngilizlerin müdahalesine dair.	142
94 — Sadrazama hat : Mısır beylerine yapılacak muameleye dair.	145
95 — Sadrazama hat : Mısırın idaresi hakkında.	146
96 — " " : " " "	147
97 — Mısır idaresi hakkında hat	148
98 — " " " "	148
99 — " " " "	150

SELİM III. E DAİR METNE GİREN VESİKALARIN FİHRİSTİ

	<u>Sayfa</u>
1 — Selim III. ün biyografisine dair vesika.	153
2 — Selimin Serdariekremine harp hakkında hattı hümayonu	153
3 — Selim III. Serdariekreme ordudan şikâyet için yolladığı hat.	155
4 — İzzet Mehmet paşanın Sadrazamlığına dair.	157
5 — " " " " " "diğer hat.	157
6 — Fransız elçisi Dekroşe ödünç para verilmesine dair hat.	158
7 — Fransa Cumhuriyetinin tanılması lüzumuna dair hat.	159
8 — Selim III. ün cülusunu bildirmek için kaymakama hat.	159
9 — Mısır seferine iştirâk eden memurların listesi.	161
10 — Selim III. ün Sebastiyaniyi karısını kaybetmesinden dolayı taziye etmesi.	162
11 — Selim III. ün bir oğlunun dünyaya gelmesi.	162
12 — Selim III. ün salâhiyetini Sadrazama bıraktığına dair hattı	163
13 — Selim III. ün Sadrazamlarından birisini saraya daveti.	163
14 — Selim III. ün hatırını soran Sadrazamlardan birisine cevabı.	163
15 — Selim III. ün hasta olan Sadrazama hatır sorması.	163
16 — Küçük Hüseyin paşanın evlenmesine dair padişahın Sadrazama hattı.	164
17 — Yusuf paşanın Selim III. ün annesine mektubu.	164
18 — Selim III. ün Vâsıf tarihi hakkında düşüncesi.	164

ÖN SÖZ

Türkler, tarihin bütün devirlerinde, dünyanın muhtelif yerlerinde, türlü türlü isimlerle hayatları az veya çok uzun; tesirleri silik veya sürekli devletler kurmuşlardır. Bu devletler içinde kuruluş şekli, yayılış tarzı, devam müddeti ve tesir kudreti bakımından Osmanlı İmparatorluğu başta gelir. Tarihin kaydettiği diğer mühim imparatorluklardan Roma İmparatorluğu yalnız onunla mukayese edilebilir.

Türk devletleri içinde Osmanlı İmparatorluğunun gösterdiği bu hususiyet, her şeyden önce onun idare sistemi ile ilgilidir. İmparatorluğun kurulmasını olduğu kadar genişlemesini ve parçalanmasını da hakkıyla anlayabilmek için devlet teşkilâtını ve bilhassa bu teşkilâtın başında devleti temsil eden padişahı tanımak lâzımdır. Halbuki bizim padişahlar hakkında bilgimiz pek azdır. Onları daha ziyade kazandıkları zaferler veya topraklar veyahut devirlerinde kaybedilen eyaletlerle tanıyoruz. Nitekim Birinci Selim deyince, aklımıza Mısırın işgali gelir; Kanunî Sultan Süleymandan bahsedilince Mohaç zaferini hatırlarız. İkinci Mahmudu Yunan isyanları, Abdülmecidi de Tanzimat ile biliriz. Bu bilgi imtihanlarda suallere cevap için kâfi görülebilir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu gibi tarihin ender kaydettiği bir vak'anın gelişmesini anlamk hususunda çok şey ifade etmez. Bütün tarihî hâdiselerde, devlet reislerinin müspet veya menfi bir rolü vardır. Binaenaleyh bu rolü tetkik etmek lâzımdır. Bunun için de padişahı iş başında görmek icap eder. Fakat bu görüşün de realiteye uyar bir görüş olması için, hukuku esasiye kitaplarının basma kalıp formüllerinden ziyade vak'alara yanaşmak icap edeceği tabiidir. Vak'alar ianesiyle padişahın hukuk, salâhiyet ve mesuliyetini, devlet adamlarıyla münasebetlerini, halka karşı durum ve duygularını anlamakla tarihimizin henüz muallakta gibi görünen birçok meseleleri de halledilmeğe başlanmış olur.

Biz sırf böyle bir düşünce ile, bir Osmanlı Padişahını iş başında göstermek gibi güçlüğü peşinen ve açıkca söylemek mecburiyetinde kaldığımız bir işe girişmiş bulunuyoruz. Bu işin güçlüğü nerededir? Hiç şüphesiz ona dair vak'alar bulmakta

ve sıralamaktadır. Vak'aların vesikalardan çıkarıldığı da göz önünde tutulursa asıl müşkilâtm vesika cihetinden ileri geldiği kolayca anlaşılır. Vesika deposu bakımından memleketimiz fakir olmak şöyle dursun belki dünyanın en zengin memleketidir. Devletin kuruluşundan beri, devlet vesikaları büyük bir kıskançlıkla muhafaza edilmiş ve bazı tahribata rağmen çoğu günümüze kadar gelebilmiştir. Fakat maalesef bu vesikaların bulunduğu arşivlerde iptidai bir tasnif henüz başlamış bulunmaktadır. Kütüphanelerimizde devlet reislerine ait birçok yazmaların bulunması da muhakkaktır. Fakat kütüphanelerimizin durumu arşivlerimizinkinden daha iyi değildir. Onlarda da malûm olmıyan devirlerde demirbaş kaydı şeklinde başlayan iptidai bir tasnif şimdiden kestirilemeyecek yıllara kadar devam edip gidecektir. Binaenaleyh bu güç şartlar dâhilinde bir tarih tetkiki yapmak fevkalâde güçtür. Muvaffakiyet daha ziyade tesadüf ve talihe bağlıdır. Tesadüf ve talih de ne kadar lütüfkâr olursa olsun yapılan iş daima noksan kalmağa mahkûm olacaktır.

Bu ciheti işaret etmekten maksadımız yalnız çalışmak imkânsızlıklarından doğan acılarımızı dökmek fırsatını bulmuş olmak değildir. İş başında göstermek istediğimiz padişahı tam manasiyle arzu ettiğimiz gibi gösterememiş olduğumuzu işaretler.

Tetkik mevzuu olarak aldığımız padişah Üçüncü Selimdir.

Üçüncü Selim 1761 de doğmuş, 1789 da padişah olmuş ve 1807 de tahtından indirildikten bir müddet sonra aynı yılda katledilmiştir. Osmanlı tahtını 18 yıl işgal eden bu hükümdar zamanında gerek Avrupa ve gerek Osmanlı İmparatorluğu büyük buhranlar geçirmiştir. Avrupa, buhranı 1789 da Fransa büyük ihtilâli ile başlamış ve muhtelif fasılalarla Avrupayı yirmi beş yıl süren bir harb içinde bulundurmuştur.

Bu harpler Osmanlı İmparatorluğu üzerinde de zaman zaman tesirini göstermiştir. Mısır, Fransız işgali altında bir müddet kalmış, İngiliz filosu bir aralık İstanbul önünde düşman sıfatıyla görülmüş, Rusların bir kere daha Eflâk buğdana saldırdıkları duyulmuştur. Menşei dış olan bu vak'alar yanında İmparatorluk büyük çapta iç vak'alara da şahit olmuştur.

Üçüncü Selim, büyük bir cesaret ve hüsnü niyetle İmparatorluğu ıslâhat yoluna sürüklemiş; İmparatorluğun bozulan müesseselerine yeni bir şekil ve asrın yürüyüşüyle münasebet

alan bir mâna vermek istemiştir. Fakat imparatorluğun asırlar zarfında değişmiş olan bünyesi bu ıslâhata mukavemet ettikten maada isyanlar ve ihtilâller devre, dramatik bir manzara vermiştir. Menşei dış ve iç bütün bu hâdiseler karşısında devlet reisinin durumunu ve çalışmasını tespit etmek için kabul ettiğimiz usul bizzat Padişahın yazılarını veyahut o vakitki tâbiriyle “beyaz üzerine hattı hümayunlarını,, tetkik etmektir.

Padişah, muhtelif meseleler hakkındaki düşüncelerini Sad-râzama veyahut onun vekili bulunan Sadaret Kaymakamına yazmıştır, kısaca “Hattı hümayun,, diye de tanılan bu yazılar bazan doğrudan doğruya Padişahın elinden bazan da Padişahın ağzından fakat kâtiplerinin elinden çıkmışlardır. Hatların yazıldığı kâğıtların ebadı değişiktir. Serlevha, “Benim vezirim, benim serdari ekremim, benim kaymakam paşam veyahut yalnızca kaymakam paşa,, şeklindedir. Hatlarda Sadrazam ve Kaymakamların isimleri kat’iyyen yazılmadığı gibi tarih de yoktur. Bu sebepten hatların kimlere ve ne vakit gönderildiğini ilk nazarda kesdirmek mümkün değildir. Onların muhtevalarına göre bazan her iki noktayı bulmak mümkündür, bazan da devrin vak’anüvislerini karıştırmak ve hatlardaki vak’alarla vak’anüvislerin ifadelerini karşılaştırmak suretiple aynı imkânı tahakkuk ettirmek kabildir. Bununla beraber öyle hatlar vardır ki ihtiva ettikleri vak’a ile ne tarihleri ne de sahiplerini tâyin etmek mümkün değildir. Hatlarda üslûp vahdeti de umumiyetle yoktur. Sert, haşin ifadeli hatların yanında çok samimî ve hattâ bazan laubâli hatlara da raslanmaktadır. Bu cihetin mevzu ve zaman ile olduğu kadar da kendilerine hat yazılan kimselerin padişahla olan husus imünasebetleriyle de alâkadar olduğunu zannediyoruz.

Hatlarda şekle ait olan bu vahdetsizlik yanında mevzu vahdetsizliği de göze çarpmaktadır. Münhasıran bir meseleye müteallik hatlar olduğu gibi bir kaç meseleyi birden ihtiva eden hatlar da vardır.

Kısaca hususiyetlerinden bahsettiğimiz hatlardan Üçüncü Selime ait olaalar çokca olarak Topkapu arşivi ile devlet arşivinde bulunmaktadır. Topkapudakiler Selim III. ismi altında tasnif edilmişlerdir. Tetkiklerinde nisbî bir kolaylık vardır. Başvekâlet arşivindekilere gelince: Divanı Hümayun vesikalarını

ihtiva eden 60 kadar büyük sandık içinde diğer vesika tomarları arasında gelişi güzel serpiştirilmiş bulunmaktadır. Üniversite kütüphanesi ile Fatih-Millet kütüphanesi mecmua ve münşeat külliyatlarında da tek tük olarak Selimin hatlarına tesadüf olunmaktadır. Yerlerini bir iki cümle ile işaret ettiğimiz Üçüncü Selimin hatlarından bir kısmı tetkik mevzuu olmuştur.

Tarihçilerimizden Asım, Cevdet paşa, Ahmed Refik, Necip Asım, daha ziyade münferit meseleler halinde Selim için yazdıkları yazılarda bazı hatların metinlerini koymuşlardır. Fakat bu hatlar hem mahdut kalmış hem de Selimi bir bütün olarak tetkik gibi bir gaye ile gözden geçirilmemiştir. Biz, yukarda buldukları yerleri saydığımız, şimdiye kadar neşredilmemiş hatlarla neşredilenlerini umumî bir tasnife tâbi tutup izah etmek suretiyle tetkik etmeği uygun bulduk. Hatlarda mevzuun tahalüf ettiğini göz önüne alarak kronolojiden zaruri bir inhiraf ile şu plâni kabul ettik:

1 — Selimin şehzadeligi ve padişah olduktan sonra devrinde yapılan harplerle, İmparatorluğun muhtelif taraflarında patlak veren mahalli isyanlar.

2 — Selimin İmparatorluğu inhitattan kurtarmak için giriştiği "Nizamı Cedit," islahatı.

3 — Selimin tahtan indirilmesiyle katlini neticelendiren İstanbul ihtilâli.

Bu üç safhaya dair elimize geçmiş hatları Üçüncü Selim devrine dair yazılmış yazma ve basma türk ve ecnebi kitaplarıyla mümkün olduğu kadar karşılaştırdık.

Yukarda işaret ettiğimiz sebeplerden dolayı birçok hatları ve kitapları görmemiş olmamız mümkündür. Bu husustaki muhtemel hatalarımızdan dolayı okuyucularımızdan peşinen aflatırını istirham ederiz.

Birinci kitabımızı, Selimin şehzadeligi ve padişah olduktan sonra devrinde yapılan harplerle, yer yer patlak veren mahalli isyanlara tahsis ediyoruz.

Kitabın yazılmasında kıymetli yardımlarını gördüğüm Necdet Elçioğluna ve F. Karal'a teşekkürlerimi sunmağı borç sayarım.

SELİMİN ŞEHZADELİĞİ

A) DOĞUŞU

Kırk yıl haremde ve kafeste ömür çürüttükten sonra Mustafa III., Osman III. ün ölümü ile boş kalan Osmanlı tahtına geçiyordu. Halkın bu yeni Padişah hakkında hiçbir bilgisi yoktu. Hakkında bir hüküm verebilmek için ilk hükümdarlık jestine bakıyordu. Mustafa III. ün ilk jesti mâkul ve hoş giden bir jest oldu. Koca Ragıp Paşa'yı sadrazamlık mevkiinde bıraktı.

Ragıp Paşa sevilen bir Vezir idi. Halk sevdiği Vezirden ayrılmadığı için Padişah hakkında ilk müspet notunu verdi.

Gün geçtikçe Mustafada, iyi bir devlet adamında arınan meziyetler de sezildi. Padişah uyanık, âdil ve muktesitti. Devlet işlerini bizzat kontrol etmek endişesi ile sık sık tebdil geziyordu. Kadınlardan fazla hoşlanmadığı için zevkını haremde dışarda arıyordu. En çok sevdiği eğlenceler arasında At koşuları ile Cirit oyunları vardı. Devrin Ülemasını himaye, onlarla sohbet etmek de ciddi işlerinden birini teşkil etmekte idi. Padişah Tıp ve Astronomiye daha doğrusu Astronominin Osmanlılardaki iptidai kalmış şekli olan İlimi nücuma meraklı idi. Avrupalıların bu bilgilerde ileri olduklarına inandığı için elçiler vasıtasıyla muhtelif meselelere dair kitaplar bile getirtmişti. Getirtilen kitaplar arasında fala müteallik olanları da vardı. Padişah meş'um yıldızların, insanların bütün hareketlerinde, cemiyetin irili ufaklı bütün işlerinde müessir olduklarına kani idi. Ona göre, Avrupa müneccimleri yıldızların hareketinden ileride olacak hâdiseleri evvelden kestirebiliyorlardı. Fransızlar olsun Prusyalılar olsun siyasi muvaffakiyetlerini, kuvvetli müneccimlere malik olmalarına borçlu idiler. Bu garip inancın sevkıyla Mustafa, İstanbuldaki Fransız elçisinden müneccimler hakkında malûmat istemişti. Elçi Vergene bu hususta şu dikkate değer satırları hâtıratında yazmaktadır.

"Padişah, Fransızların Heyet ilmiinde bukadar hayrete

şayan terakki göstermelerine mukabil bu terakkiyi İlmî nücum teşmil etmediklerine ve seyyarelerin harekâtını gösteren nücum cetvelleri sayesinde gelecek bütün vak'aları evvelden öğrenmediklerine bir türlü kani olmak istemiyor. Bu kadar acayip hurafeyi yıkmak için elimden geldiği kadar beyhude yere çalıştım. Muvaffak olmadıktan maada Padişah ve Vezirlerinin, Fransız Kırallığının mükemmel müneccimlere malik olduğuna, olacak her şeyden evvelce haberdar edildiğine ve eğer halk bu hususta haberdar edilmiyorsa mahza yabancıların telâşa düşmemesi için haberdar edilmediğine samimî bir şekilde inandıklarımı gördüm¹.

Fransa elçisinin bu şahadetinden maada Mustafa III. ün müneccimler için taşıdığı inanca, Prusyaya gönderdiği elçi Ahmed Resmî Efendinin Frederik II. ile yaptığı mülâkatta raslıyoruz. Ahmed Resmî Efendi bu mülâkatta efendisi için iyi müneccimler isteyince, Frederik şu cevabı veriyor:

“İyi bir orduya sahip olmak, sulh zamanında derhal harbe girebilecek bir şekilde onu talim ettirmek, hazinesini dolu bulundurmak, tarih okumak işte benim müneccimlerim; Padişah dostuma böylece bildirmenizi rica ederim.”².

Mustafa III. Frederik II. nin bu nasihatlerini hor görmedi. Onların tesirlerini bütün hayatında hissetti. Fakat İlmî nücum karşı olan inancını muhafaza etti. Yapılacak bütün işler için bir eşref saat olduğuna ve bu eşref saatte yapılan işlerin hayırlı neticeler vereceğine samimî bir şekilde inandı. Bu yüzden de hususi ve resmî hayatının hareketlerini yıldızların seyrine göre ayar etmeği ihmal etmedi. Binaenaleyh Selimin doğuşunun bütün teferruatının yıldızların seyrine göre tertibedilmiş olmasında da şaşılacak birşey yoktur.

Padişah, fenni nücumla bizzat vâkıf olduğu için karısı ile temas edeceği eşref saati tâyinde güçlük çekmemiş ve Selimin rahmî madere düştüğü saati itina ile zaptedip hamil emareleri görüldüğü vakit Müneccimbaşıya mezkûr saati söyliyerek za-

¹ Louis Bonneville de Marsagny. Le Chevalier de Vergene. s. 89

² Lavissee et Rambeaut. Histoire Générale c, 7. s. 486.

yiçe tâyinini ferman buyurmuşlardır. Müneccimbaşı, fermana uyarak, zayıçe tâyini için kullanılan klâsik usul ile birçok hesap kitap yaptıktan sonra zayıçeyi tâyin etmiştir. Hamil müddeti sona erdikten ve doğum emareleri başladıktan sonra yine Müneccimbaşı tarafından doğumun hayırlı anı tesbit edilmiş Padişah ile Sultan Hanımın temas saatlerine nazaran bu hayırlı anda doğan şehzadenin fitrî kabiliyetlerden maada emsalsiz bir cihangir olacağı da seyyarelerin harekâtından istihraç edilmişti. Hamle memur olanların şehzadeyi tesbit edilen dakikada rahimden almak için sarfettikleri gayrete rağmen arada ufak bir hesap hatası olduğundan buna imkân hâsıl olmamış fakat doğum hâdisesini, saat elde tesbite memur Hekimbaşının saat ibresini oynatmasıyle şehzade yine uğurlu anda doğmuştur. (19 Temmuz 1761). Bu iş Valide Sultandan ve Padişahıtan gizli tutulduğu için şehzade onlar nazarında daha ilk andan itibaren fitrî kabiliyetleriyle ve istikbalde yapacağı fütuhatiyle tabii olan kıymetinden maada bir kat daha kıymet ve ehemmiyet kazanmış oluyordu.

Bir Şehzadenin veya Sultanın eşref saatte veya eşref olmanın saatte doğması Osmanlı İmparatorluğunda mühim bir hâdise idi. İmparatorluğun en kalabalık yerlerinden en ücra köşelerine kadar günlerce bayram yapılırdı. Zengin ve fakir herkes derecesine göre bu bayramlara iştirak eder, hükümdarın neşesine kendisinininkini katardı. Doğan bir şehzade olduğu vakit eğlencelerin daha coşkun ve taşkın olmasına itina edilirdi. Çünkü şehzade doğduğu andan itibaren muazzam İmparatorluğun tahtına namzet idi. Felek yar olduğu takdirde günün birinde Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatını idareye çağırılacağı tabii idi. Bu sebepledir ki Selimin doğumu, usulü dairesinde fakat parlak şenliklere vesile teşkil etti. Münadiler İstanbul halkına uğurlu havadisi bildirirken tatarlar İmparatorluğun dört bucağına sür'atle yayılarak aynı uğurlu haberi İmparatorluk halkına yayıyorlar ve padişahın yedi gün yedi gece donanma yapılması hakkındaki fermanını okuyorlardı. İstanbul şehri için bu yedi gün yedi geceden maada üç gece de derya donanması yapılması ferman buyurulmuştu. Şehirde sevinç umumî idi. Herkes kudretine göre kendi evini süslemiş ve tenvir etmişti. Sarayın içi ve dışı renk renk kandillerle bezenmişti. Resmî daireler

çarşılardaki zengin esnafın mağazaları, ileri gelenlerin evleri süste ve aydınlıkta âdetâ müsabakaya girildiği zannını veriyordu. Hülâsa İstanbul şehri bütün servet ve haşmeti ile bu şenliğe atılmış bulunuyordu. İki yıl önce bu kabil bir şenliğe şahit olan bir Fransız elçisinin böyle şenliklerde İstanbul halkının gösterdiği nezahet ve intizamı şu satırlarla tasvir etmektedir.

“Halkın gösterdiği sevinç ile Padişahın bu sevinçe iştiraki hele tam bir hürriyet içinde muhafaza edilen intizamı tasvir etmek imkânsızdır. Böyle günlerde millet karakterini değiştirmişe benziyordu,”¹.

Elçinin bu sözlerinde kehanete benzer bir görüş var. Filhakika bu büyük hâdise milletin karakterinin değişmesiyle alakadardır. Selim, kudumunu tes'it eden bu milletin, istikbalde karakterini değiştirmek teşebbüsünde bulunacaktır. İstanbulun şenlik içinde yüzdüğü günlerde ve bu günleri takibeden haftalarda şâirler saraya tebrikler, kasideler, tarihler yağdırdılar, Hepsine in'am ve ihsanlarda bulunuldu, gönderilen tarihlerden bir tanesi şehzadenin doğumu için kabul edildi. Bu tarih İstanbul kadısının düşürdüğü tarihtir. (Elhimmetü tarihel ahyai Selim'i Sâlis).

Evet şehzade Osmanlı tarihinin Selim III ü idi. Selim I Yavuzdu. Büyük Padişah olarak tarih sahifelerine geçmiştir. Yaptığı işler de büyüktü. Çaldıranda kendisine meydan okuyan Şah İsmaili bozduktan sonra tahtını ve haremını esir etmişti, Mısır Kölemen saltanatına son vermiş Arapları halifelîği muhafaza etmiye lâyük görmemişti. Selim söylediği erkekçe ve sertçe sözleri basit yaşayışı ile de büyük kalmış hattâ ölümü, henüz tarihin aydınlatmadığı büyük bir teşebbüsünün ilk adımlarında vukua gelmişti. Selim II. Sarı Selimdi. Babası Süleymanın hazırladığı büyük devrin ihtişamı içinde yaşamıştı. Osmanlı İmparatorluğunun tanıdığı bazı muvaffakiyetsizliklere rağmen Sokullu, devrin haşmet debdebe ve ihtişamını muhafaza edebilmişti. Sarı Selim, faaliyette değilse bile şâirlerin muhayyilelerinde devrin büyüklüğünü sembolize etmiş ve onların kaleminden muhteşem bir Selim II. çıkmıştır.

Bâli'nin, lûtuft ve ihsan istemekle nihayetlenmiyen bir kasi-

¹ Marsagny. İşaret edilen kitap. s. 68.

desinde Sarı Selim için şu dolgun mısra vardır :

Hazreti şahı Selim han ki cihan bendesidir ;
Tacın atar göğe kulum dese kangı yâne.

Görülüyor ki Mustafa III ün oğluna Selim ismini vermesi sebebsiz değildir. Cihangir bir evlâdın devrini Selimden başka bir isim temsil edemezdi. Selim, Yavuz gibi büyük Padişah olacak, devri Sarı Seliminki gibi parlak ve muhteşem kalacaktı. Fakat Mustafa III ün kafasında aczin doğurduğu bu azamet tabloları yaşarken Selim III. henüz bir bebektir. Onu büyütme, terbiye etme, cihangirlik ve büyüklük hayallerinin beşiğinde sallamak lâzım geliyordu.

B) SELİMİN TAHSİL VE TERBİYESİ

Bu işde anne, babadan daha çok çalıştı. Selimin annesi Mihrişah Sultan bir gürcü esiresi idi¹ marifet denecek kadar hassas bir kalbe mâlik olan bu Sultan, güzelliği, zarafeti ve kibarlığı hakkında dolaşan sözlerle devrin şâirleri üzerinde silinmez bir tesir bırakmıştı. Sultan Valide olduktan sonra tablosu şu kıta ile yapılmıştır.

Mihrişah kadın o hurşidi kamer kevkeb kim
Pertevi şanı kılar gamgedei âlemi şen
Mihri ulya ki edüp re'feti temhidi sürür
Kimsenin tıflı dili derd ile kalmaz şiven².

Şehzade Selimin ana ve baba terbiyesinden kazancını, babasının enerjisi ile annesinin ince hisleri olmuştur. Şehzadenin tahsili ilk anlarda Osmanlı sarayında âdet olduğu veçhile ulemaya bırakılmıştır. Beş yaşında, Selim devrin tâbiri veçhile beyaz ile siyah, iyi ile kötüyü tefrik edecek seviyeye varmış olduğu farzedilerek Kuranikerim tahsiline başlatılmıştır.

Bu hususta vakanüvislerin yapıldığından bahsettikleri merasim şöyle olmuştur: 1766 yılının 15 Mayıs salı günü sabahı Sadrazam, Şeyhülislâm, Nişancı, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, İstanbul müftüsü ve sair zatlar İncili köşkün önünde kendileri için hazırlanmış olan çadırlara gelmişler ve Padişahı beklemeğe

¹ Hammer, c. 16. s. 72.

² Ahmed Refik. Kabakçı Mustafa, s. 33.

başlamışlardır. Padişahın yakınlaşmakta olduğu haberi gelince; Sadrazam, Şeyhülislâm ve diğer hazır bulunanlar derin bir sükût içinde selâm vaziyeti alıyorlar. Padişah mükellef bir beygire binmiş olduğu halde beraberindekilerle İncili köşke yaklaşınca Sadrazam 30 hatveden ve yerden temenna ederek Padişahın yere ayak basmasına kadar o vaziyette kalıyor.

Padişah hazirunun selâmını aldıktan sonra kendisi için hazırlanmış olan çadıra doğru yürüyor, ve herkesin kendisine ayrılmış olan yere gitmesini ve yemeğe başlamasını emrediyor.

Sadrazam, Şeyhülislam ve Nişancı Paşalar bir sofrada yemek yiyorlar. Yemekten sonra şehzade Selim'i almak için alay teşkil ediliyor. Orta kapıya kadar atla gidiliyor; orada herkes atından inip Arz kapısına kadar yaya yürüyor; Şehzade Selim; beraberlerinde Darüssaade Ağası, Kızlar Ağası ve Hazineदार olduğu halde kapının önünde görünüyor. Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri ile birinci ve ikinci imam şehzadeye el öptürmek şerefine nail oluyorlar. Bundan sonra tekrar alay teşkil edilerek İncili köşke gidiliyor. Sadrazamın delâleti ile şehzade Padişahın huzuruna çıkarılıyor. Sadrazam, Şeyhülislâm ve Anadolu, Rumeli kazaskerlerine oturmak müsaadesi veriliyor. Şeyhülislâm rahlenin karşısına geçerek besmele ile derse başlıyor. Selim elini öpmek istiyor, Şehülislâm teedüp eder bir hareketle kendisini çekiyor ve şehzadenin omuzuna bir puse konduruyor.,,

Kuranikerime başlamak merasimi burada bitiyor. Bundan sonra âdet olduğu veçhile herkesin rütbesine göre kürkleri ihsan ediliyor; ve bir müddet istirahatden sonra şehzade alay ile karşılandığı yere kadar götürülüyor¹.

Bu merasimle Kuranikerime başlayan Selim dört sene zarfında hatim indiriyor. 1770 te merasimle hatim duası yapılıyor.

Mustafa III. bir taraftan oğlunun tahsil ve terbiyesi ile oğraşırken diğer taraftan da onu devlet işlerine hazırlamak için çalışmıştır. Padişaha göre devlet işleri çoktanberi çığırından çıkmış bulunuyordu. Vaziyetten bedbindi. Bedbinliği hakkında şu kıta hiç şüphe bırakmamaktadır.

¹ Vâsıf C. I, s. 281. Hammer C. I, s. 140.

Yıkılıptur bu cihan sanma ki bizde düzele
Devleti çark dönüverdi kamu müptezele
Şimdi ebvabı saadette gezer hep hazele
İşimiz kaldı heman merhameti lemyezele¹.

Bununla beraber Mustafa III. faal bir adamdı. Vaziyeti düzeltmek için (bazı şeyler yapmak) lâzım geldiğini kabul etmişti. Yapılacak işlerin başında ordunun ıslahı geliyordu. Bu hususta Selim ile aralarında şöyle bir muhavere geçmiştir.

Padişah — Yeni bir ordu hazırlamadıkça düşmanlarımızın hakkından gelmek imkânsızdır. Fakat yeni bir ordu nasıl hazırlamalı?

Selim — Yeniçeri Ocağını ıslah etmeli.

Padişah — Yeniçeri Ocağı kabili ıslah değildir².

Selim, çok sonraları babasının bu husustaki fikrini kabul edecek ve Padişah olduğu vakit Yeniçeri Ocağını ıslah edecek yerde Yeniçeri Ocağından ayrı talimli bir ordu teşkiline teşebbüs edecektir.

Mustafa III. Yeniçeri Ocağının ıslah edilir bir Ocak olmadığını anlamış olmakla beraber onu lâğvetmek veyahut bir kenara bırakarak yeni bir ordu teşkil etmek cüretinde bulunmamış, fakat ordunun topçu sınıfının ıslahı, Tophanenin tanzimi, ve Mühendishanei Berii Hümayunun tesisi hususunda da gayret göstermiştir. Bu hususta kendisine yardım eden Baron dö Tott olmuştur³.

Padişah, zaman zaman Tottun yaptığı işleri bizzat görmeğe gitmiş ve bazen de oğlu Selimi beraberinde götürmüştür. Tottun hâtiratında bu hususta kayıtlara raslanmaktadır. Bu kayıtlardan anlaşılıyor ki Tott bir gün Ok Meydanında Topçulara talim yaptırmakla meşgûlken Mustafa III. ve Selim teftişe gelmişlerdir. Tott Mustafa III. tarafından nazikâne selâmlanmış

¹ Tarihi Atâ C. 4, s. 67.

² A. Cevat Bey. Etat Militaire Ottoman c. I, s. 316

³ Tott aslen Macardır. Mustafa III, zamanında Fransa'nın hesabına Kırım ve İstanbul'da bir tetkik seyahatine memur edilmiştir. Kırım'dan sonra İstanbul'a geldiğinde Mustafa III, ün hizmetine girmiş ve onun başarmak istediği askerî ıslâhatta büyük rol oynamıştır. Tott'un Türkiye-ye dair bir hatıratı vardır.

Selim de tepeden tırnağa kadar büyük bir itina ile kendisini süzmüştür¹.

Bu teftişlerin ve münakaşaların Selim üzerinde derin intibalar bıraktığı su götürmez bir hakikattir. Mubalâgasız denebilir ki Selim III. de ıslahatçı zihniyet herşeyden önce bir baba mirasıdır. Esasen Mustafa III. öldükten ve Selim Veliâht olduktan sonra bir vasiyetnamede, kaldırılması icabeden suiistimaller, yapılması lâzım gelen ıslahat kaydedilmiş bulunuyordu².

Mustafa III. ün 1774 te ölmesi üzerine Selimin baba mirası olan ıslahat fikrine kuvvetle sarılması için başka sebepler de çıktı. Filhakika Selim babasını kaybettiği yılda Osmanlı İmparatorluğunun Ruslara karşı 1768 denberi devam edegelen harpte katı mağlûbiyetine şahit oluyordu. Bu mağlûbiyet ile İmparatorluk hem toprak hem de prestij kaybetmekte idi. Selim bir yılda şahit olduğu bu çifte felâketin acılarını çocuk kalbinde şiddetle hissetti. Bu acılarla beraber şehzade için yeni bir hayat şekli başlamış bulunuyordu. Mustafa III. ün ölümü üzerine tahta Hamit I. geçmişti. Selim hanedanının büyük evladı sıfatıyla Veliâht oluyordu. Veliâhtlerin tahta çıkıncıya kadar geçirecekleri hayat saray ananesine göre çizilmiş muayyen bir hayat idi.

C) SELİMİN KAFES HAYATI

Şehzade sarayın Şimşirlik veya Kafes³ denilen bir daire-sinde bir nevi şahane esaret hayatı yaşamak mecburiyetinde idi.

Kafes hayatının umumî kaideleri muayyen olmakla beraber bu hayatı yaşamağa mahkûm şehzadeler üzerinde kontrol, tahtta olan Padişahın karakteri ile alâkardır. Padişah vesveseli ve korkak ise Veliâhtin nezareti çok sıkı ve binaenaleyh tahammül edilir şey değildi. Padişah halim, selim ve fazla dindar ise Veliâhtin kontrolü gevşek olur; hayatı da nispeten rahat geçerdi. Selimin kafes hayatına başladığı sıralar hükümdar olan

¹ Baron de Tott, Mémoires c. 3, s. 41;

² S. Gouffier, s. 86. Vasiyetname hakkında başka kitaplarda müsbet bir kayda rastlıyamadık.

³ Şehzadeler, Mehmet III, devrine kadar (1595 - 1574) Vali olarak Anadolu'ya gönderilirlerdi. Fakat bu Padişah zamanından itibaren Topkapı Sarayı'nın Şimşirlik denilen daire-sinde kapatılmağa başlanmışlardır. Veliâht'ın dairesi de Şimşirlik yakınındadır.

Abdülhamit I. tab'an müsamahakâr olduğu için Selim kafes hayatının rahat şeklini tanıdı. Yarıda kalan tahsiline kafeste devam etti; dolayısıyla kafes onun için bir mektep oldu. Selim kafeste musiki öğrendi. Enderunun meşhur musiki üstadlarından Kırımî Ahmed Kâmil Efendiden musikii savti dersi aldı. Sonraları tanbura merak etti ve Ortaköylü İshaktanda tanbur dersi aldı. Bu her iki derste süratle terakki gösterdi ve makamlar ibda etti¹.

Selim şiiire de merak etti. Bu sahada da iz bırakan faaliyet gösterdi. 200 sahifelik bir divan yazdı. Divanda muhtelif meseleler hakkında haleti ruhiyesini gösteren nünuneler vardır. Kendisine gösterilen geniş musamahaya rağmen Kafes hayatının kasvetini şu kıtalar ile pek güzel anlatmaktadır:

Hayli demdir ki dönüp külbei ahzane kafes
Bais olup bize bu mertebe ahzane kafes
Nola rahm etse felekler feryadımdan
Oldu Bülbül gibi mürğı dilime lâne kafes.

Kafes hayatı uzadıkça Selim şikâyet ihtiyacını daha kuvvetle duymuş ve Allah'a dert yanıp kurtuluş için yalvarmıştır:

Hüdâyâ: ben senin bir abdi memlûkün kulun olam
Fırakı gamla lâyık mı kalup daim zebûn olam
Çeküp şadi ferahtan el nice ben böyle dün olam
İlâhî bir nefes ihsanü lütfeyle olam memnun.

O, halinden şikâyet ve kafesten kurtuluş için yalvarırken dünya nimetlerinin cazibesinden ziyade hükümdar sıfatıyla halk için çalışmaktan mütevellit duyacağı engin memnuniyeti düşünmekte idi. Selim için istikbalin günleri zevk günleri değildi. Devlet ve halk için çalışılacak günlerdi. Bu husustaki samimi ve temiz hislerine terceman olan satırlar şunlardır:

Sakın aldanma gönül âleme yok zerre vefa,
Devletin tab'ı bozuk ver ona Ya Rab şifa,
Zevk eyyamı değil şimdi haram oldu safa
Edelim hakka rica şimdi harap oldu cihan

¹ Ahmet Refik. Kabakçı Mustafa s. 35-36.

Yeni Mecmua, 1-16-310. Rauf Yekta'ya göre Selim III ün millî musikimizdeki yeri İtri, Dede Efendi derecesinde olmamakla beraber her halde Sadullah Ağa Tabî, Dellal zade derecesindedir.

Lâyık olursa cihanda bana tahtı şevket
Eylemek mahzı sefadır bana nâsa hizmet¹.

Selim, kafeste şiir ve şarkı ile meşgul olmadığı zaman vakit geçirmek için el işleriyle uğraşır. Hoşuna giden işler, boş gülle dökmek, Padişahların sikkelerini kolleksiyon yaparak Padişah olacağı günde namına bastıracağı paranın şeklini tâyin etmekte.

Kendisiyle temas etmek müsaadesine malik olan Türk veya gayri Türk kimselerden memleketin iç ve dış durumu ile Avrupanın ahvalini öğrenmeğe de çalışır. İşlerin fena olduğunu öğrendiği vakit hiddet eder ve hiddetle söylenirdi:

— “Devletialiyeye bu rehavet neden iktiza ediyor, ben şimdi saltanatta olsam işler başka türlü olurdu.”².

Selimin bu hiddeti bazı devlet adamlarında da vardı. Başta Halil Hamit Paşa olmak üzere ıslahatçı zümre Abdülhamit I. i fazla yumuşak ve ıslahat programlarının tatbiki işinde çok ihtiyatlı buluyorlardı. Bu zümreye göre Selimin tahta geçmesi İmparatorluğun gençleşmesi demek olacaktı. Henüz tam mânasiyle tesbit ve aydınlatılamıyan bazı tarihî işaretlere göre Abdülhamit I. i tahttan indirmek ve yerine Selimi iclâs etmek için teşkilât bile yapılmış fakat, Padişahın haberdar edilmesi üzerine Halil Hamit Paşa evvelâ azledilmiş sonra da öldürülmüştür³. Bidayette alâkadar oldukları zannedilen diğer zevat da muhtelif cezalara çarpılmışlardır.

Abdulhamit I. bu hâdiseden sonra Selimin kontroluna daha ziyade ehemmiyet vermiş ve bu hususta nezareti sıkılaştırmıştır. Bununla beraber Selim hâdiselerden günü gününe yalnız haberdar olmakla kalmamış aynı zamanda Padişah olacağı gün devlete vermeği tasarladığı siyasi hamle için çalışmağa koyulmuştur. Selimin bu çalışması Fransa Kırallı Louis XVI. ile muhabere şeklinde cereyan etmiştir. Selime mektuplaşmak cesaretini veren şey evvelce söylediğimiz

¹ Necip Asım. Tarih, Os. Enc. mec. c. 28, s. 198.

² Cevdet Paşa tarihi c. VIII, s. 149.

³ Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu. Sadrâzam Halil Hamit adlı yazısında Hamit I in tahttan indirilmesi hakkındaki teşebbüslerin mahiyet ve neticelerini izah etmektedir. s. 206.

gibi behemehal günün birinde hükmüdar olacağına katiyyen emin olması keyfiyettir. Mamafih Osmanlı Velihtleri içinde böyle bir işe Selimden başka kimsenin teşebbüs etmediği gözönüne alınırsa, teşebbüsün ehemmiyet derecesi bir dereceye kadar tebarüz ettirilmiş olur. Acaba Selim nasıl ve ne için Louis XVI. ile böyle bir mektuplaşmağa lüzum görmüştür? Bu sorunun cevabı, Selimin babasına olan büyük saygı ve sevgisi ile alakadardır. Selime göre babasının ölümü, ve onun takibetmiş olduğu siyasetin terkedilmiş olması devletin başına gelen felâketlerin başlıca sebebi idi. O, bu sebebi mektuplarının birinde babasının Fransız dostluğuna itimadı olduğunu, Rusyayı düşman bildiğini işaret ettikten sonra şöyle izah eder:

“Pederimiz ölmemiş olsaydı iş bu hale gelmezdi. O behemehal bir çare ve ilâç bulurdu. Fakat ölümü üzerine işler işte bu derece karışık ve bozuk bir hal aldı. Bu vaziyetten suçlu olanlar Moskoflu ve onunla anlaşılanlar olmuştur. Hattâ dostlarımızın da işlerimize karışmak istemeleri ile vaziyetten bir dereceye kadar mes’ul olduklarını söylemeliyiz.

Ölümden gayri her hastalığa ilâç bulmak mümkün olduğundan bu vaziyetin hakkından gelineceği aşikârdır. Fakat bunun için bazı dost devletlerin yardımına muhtacdır. Onlardan ve bilhassa Fransadan henüz ümidimizi kesmemiş bulunuyoruz. Göreceğimiz yardımın mukabilini vakit ve zamanı geldiğinde iade edeceğiz,¹

Bu satırlardan anlaşılıyor ki Veliht Rus düşmanı ve Fransız dostudur. Ve Fransadan yardım beklemektedir. Selim’in henüz Veliht bulunduğu bir sırada Fransadan her hangi bir yardım beklemek ümidini beslemesi hususunda İstanbuldaki Fransız elçisi² Ch. Gouffier’in büyük tesiri olmuştur. İstanbulla gönderilen bütün Fransız elçileri gibi Gouffier de evvelâ Padişaha ve Sadrazama hulûl etmek istemiştir. Fakat bu sıralar Osmanlı hükümeti Rusya ile bozuşmak istemediğinden Fransızlara ne şekilde olursa olsun yüz vermek niye-

¹ Belleten s. 227.

² Belleten. Levha V: buraya aldığımız satırların kolay anlaşılması için lügât ibaresini değiştirdik.

tinde değildi. Selim evvelce de işaret ettiğimiz gibi Fransaya mütemayil olduğundan, hususi doktoru Lorenzo vasıtasıyla Ch. Gouffier'e itimada değer adamlarından İshak Beyi Fransaya göndermek niyetinde olduğunu bildirmiştir. Yakın bir istikbalde Osmanlı tahtına çıkacak şehzadenin bu arzusu hakkında Fransız elçisi memnuniyetini şu satırlarla bildirdi:

“Çâkerleri İstunbula elçilik ile geldim ise Osmanlı devletinin eski şanlı ve şevketli durumuna kavuşmasını görmek ve kötülüğünü istemiyenlerden intikam alınmasına bir hizmet yapmak ümidiyle gelmişim. Halbuki nasihat yollu söylediğim şeylere hiç ehemmiyet verilmediği gibi Rusya devletinin her dediği Fransanın sadıkane sözlerine tercih edilmiştir. Hülâsa Ümmeti Muhammedi gaflet uykusunda gördüğümden son derecede müteessir ve bu yüzden üzülen memleketime dönmeyi düşünmek üzere iken bu defa işaret buyrulan iradei hümayunları üzere yüksek hizmetinizde bulunmak en büyük emelimdir¹.

Bundan sonra elçi ile Selim arasında Fransaya İshak Beyin gönderilmesi hususunda bir mektuplaşma başlamıştır. Ch. Gouffier bu hususta Fransa Başvekili Monmorennin muvafakatini de elde etmeğe muvaffak olduğunu Selime arzetmiş ve İshak Bey'in² Avrupada göreceği işleri şöyle izah etmiştir:

“Avrupa devletlerinin durumları ve birbirleriyle olan iyi, kötü münasebetleri, birçok senedenberi icadolunan kara ve deniz harplerine dair bilgiler ona anlatılacak ve öğretilecektir. Bu zat sonra da Fransanın en muteber Kalelerine, Tophanelerine, Tersanelerine ve sair kârhanelerine gönderilecek ehemmiyetsiz veya ehemmiyetli işler, tertip ve nizamlar kendisine öğretilecektir. İyi nizam ve zâbitlere

¹ «Ch. Gouffier s. 82-83».

² Çeşme deniz muharebesinde (7 Temmuz 1770) bulunmuş olan İshak Bey, Tott mektebinde okumuştur. Camiye Rus zabiti sokmak suçuyal Gazi Hasan Paşa tarafından takibata maruz kalmıştır. Kurtulmak için Fransa'ya kaçmış ve orada Vergenes tarafından himaye edilmiştir. Türkiye'ye avdetinde Şehzade Selim'e intisap etmiş fakat pek az kalabilmiştir. Cezaya çarpılmamak için bu sefer de Rusya ya firar etmiş fakat oradan tekrar Fransa'ya geçmiştir. Ch. Gouffier elçi tâyin edilince onun gemisi ile İstanbula dönmüştür.

tam saygı ile elde edilerek sefer esnasında düşman ile muharebe edeceklere talim ve terbiye her ne ise sulh günlerinde devamlı olarak o talim ve terbiye taklit olunup İshak Bey kullarına gösterilmesi. Şöyle ki her bir marifetten malûmat sahibi oldukça harb sefineleri ve silâhları nevilerinin ve sair aletler ve posatların resimleri ve nümuneleri kendisine verilir. İshak Bey akıllı ve zeki ve yüksek hizmetlerinizde çalışmak arzusuyla yandığından lâyıkiyle tahsil ve terakki göstereceği şüphesizdir,¹

İshak Bey 1786 yılının yazında Fransız elçiliğinin hazırladığı vasıta ile İstaubuldan Fransaya hareket etmiştir. Selimin Fransa Kırallı Louis XVI ile Başvekiline yazdığı iki mektubu hâmil bulunuyordu².

Her iki mektup umumiyetle aynı fikirleri ihtiva etmektedir. Selim Louis XVI ya yazdığı mektupta Osmanlı - Fransız dostluğunun tarihçesi üzerinde yaldızlı cümlelerle durduktan sonra 1768 de Ruslara karşı başlamış olan harbin Fransız görüş ve menfaatine de uygun olarak yapıldığını işaret etmekte idi. Selim, ölümden maada derde deva bulunur düsturunun kendisine verdiği nikbin zihniyetle ve dostların yardımıyla menfi neticelerin telâfisini ümit ettiğini yazmakta ve Fransaya gönderilen İshak Beye itibar edilmesini yapacağı şifahî mâruzatın ve siparişlerin ehemmiyetle gözönüne alınmasını rica etmekte idi.

Başvekiline gönderilen mektupta da Rusyaya karşı harplerden ve bu hususta Fransaya düşen yardım hissesinden bahsedilmekte idi³.

Louis XVI Selime verdiği cevapta, Fransız - Türk dostluğunun ehemmiyeti üzerinde durduktan ve Selimin zamanı gelince memlekette yapmak istediği ıslâhat hakkında İshak Beyin sefaretinden evvel malûmat almış olduğunu kaydettikten sonra şu nasihatlere geçmiştir:

¹ Belleten (5-6) levha II.

² Bu mektupların müsveddeleri Amedci Ebubekir Ratip tarafından kaleme alınmış ve veliahd tarafından kendi el yazısıyla tebyiz edilmiştir.

³ Her iki mektup Haziran 1785 (Ramazan) 1200 tarihlidir. Belleten No. 5-6 s. 221-227.

“Muharebe güç bir fendir. Bu fende düşman kadar terakki etmeden ve idman yapmadan sefer açmak külliye hatâdır. Binaenaleyh zatı şahanelerinin, Allahın inayetiyle tahtına çıkması kısmet oldukça neticesini evvelden kesdirmeden ve devlet işlerine tamamen nizam verilmeden önce herhangi bir harb teşebbüsüne girişmeyeceklerine akli selimleri delildir. Yenilikte ilerleme yapmadan ve bilhassa muntazam asker ile kumandanlar tedarik etmeden sefere başlamak emrinin verilmesinde mevcut tehlike yüksek takdirlerinize kalmıştır. Bir milletin kahramanlık ve cengâverlik hasletleri ne olursa olsun, bu tedbirleri unutmamak gerekir.”¹

Louis bundan maada Osmanlı Devletine yardım etmekte kusur etmediğini ordunun ıslâhı için İstanbula on beş zâbit göndermiş olduğunu da hatırlatmakta idi.

Louis XVI in mektubu Veliaht Selim ile adamlarının hiç hoşlarına gitmemiştir. Mektubun bütün kusuru çok açık olmasında idi. Louis XVI Osmanlı Devletinin eksikliklerini görüyor ve gösteriyordu, harbin ne demek olduğunu nasıl kazandıığını, harb neticesinin müsbet olması için münhasıran cesaretin kâfi gelmeyeceğini anlatıyordu. Gerek Selim gerekse Ratib Efendi Osmanlı Devletinin bu durumunu bilmekle beraber yabancı bir Kırıl tarafından mürebbivari bir tavır ile verilen nasihati hakaret sayıyorlardı. Ratib Efendi Louis'nin her satır ve kelimesini tefsir ederek Veliaht Selime bildirmiş ve yazılacak cevap hakkında talimat istemiştir. Ratip Efendinin tefsirleri bilhassa şu noktalara inhisar etmekte idi:

“Francelunun yazdıkları mektub hileden ibaret ve Devleti Aliyye şu kıyafete girdi bu kıyafete girdi, şimdiden sonra davranmak muhâl oldu; sefer nice idülür ve siz dahi tahta çıktığınızda sefer edemezsiniz ve sefer etmemek size hayırlıdır, remizlerini işaret etmişler ve: Devleti Aliyyenin askerinde ve ricalinde nizam ve intizam yoktur. Eğer Devleti Aliyye kendi askerine ve ricaline France devletinde ve sair Frengistanda olan Kırallar gibi

¹ Belleten No. 5-6 s. 227-230.

nizam verirse düşmana galip olur ve illâ dahi ziyade rüsvâ olur.,,

Mânalarım tasrih etmişlerdir.¹

Kıralın tefsirsiz ve tefsirli mektubu Selimin izzeti nefsini zedelediğinden verilecek cevap için Ratib Efendiye şu satırları yazmıştır :

“Buna² devletçe cevap yazmalı, devletler kaidelerini biliyorsun, yalvarır ve niyaz yüzünden yazma, minnetsiz ve korkusuz yaz.,³”

Ratib Efendi Louis'ye gönderilmek üzere hazırladığı mektubun müsveddesini Selime izah etmiştir. Ratib Efendinin izahına göre, Fransaya yazılan mektup tamamen sembollerle doludur. Aylarca okusalar daima yeni manalar çıkaracaklardır. Sembollerle ifade edilen fikirlere gelince şunlardır.

1 — *Selimin nasihate ihtiyacı olmadığı hakkında :*

Siz bizi çocuk yerine mi koyup kafeste mahpus şeklinde gözü bağlı doğan mı zannettiniz; ben sizin anladığımız değilim ve bana Haktaalâ bir gûna inayet etmiştir ki sülâlei Osmaniye ve nesli saltanat da bu abdi âciz misillü birisi dahi gelmemiştir.

2 — *Fransızların, Rusyaya karşı Osmanlı devletine yaradıkları hakkında :*

Mukaddem ki Moskof seferini⁴ açmağa Fransa devleti sebeptir. Ve bizim rüsvâ olmamız Fransızlar yüzündendir. Eğer bu mukaddem ki ettikleri haltı şimdi bir takribini bulup temyiz ederlerse febihâ etmezlerse avni hakla bu âciz tahta çıkdıkta anın tedbirini mülâhaza etmişimdir; sonra pişman olursunuz.

3 — *Askerin ıslah ve talim terbiyesi hakkında :*

Devleti Aliyye Frengistan gibi ehli islâmı uyduramaz. Farzedelim tedrici uydursa on beş senede nısıf mertebe uymaz; fitne hudus eder, farzedelim fitneye sebep olmasa dahi düşman Devleti Aliyye kendi askerine nizam versin sonra benimle gelsün

¹ Belleten s. 240.

² Louis'nin mektubu kasedediliyor.

³ Belleten s. 240.

⁴ 1768 Türk - Rus harbi.

adam gibi cenk eylesün deyu bize ruhsat verir mi? Elbette vermez; âkıl olan bunun başka veçhile çare ve tedbirine bakmalıdır. Şimdi siz efendimiz frenk âdetleri üzre cenk taallümüne ve sair işlerin nizamına mübaşeret etseniz frenk devletleri ve düşman olan ve hemcivar olan kırallar yarın Osmanlı kuvvet bulup bizleri mahvederler diye başlarlar taraf taraf hücumu.

4 — *Louis'nin Osmanlılara askerlik öğretecek zâbitler göndermesi hakkında :*

Vakia aslından ecdadı izamımızdan Ebulfeth Sultan Mehmed ve pederleri Muradı Sâni ve Sultan Orhan Han ve Sultan Selimi Evvel ve oğlu Sultan Süleyman hazaratı vaktinde bizim askerimizde kuvvet ve kudret ve Seraskerlerimizde katî muharebeye mümareset ve meharet vardı. Anın için bu kadar memâlik fethettiler. Hâlâ yedimizdedir. Ve kırallar ve Tekfürler ve Nemçelular yedlerinden aldıkları memleketler hâlâ yedimizdedir. Evvel zaman frenk askerleri cenk bilmezdi ve nizam yok idi; ve kanun yok idi; bunları cümle frenk kırallarına bizim âbâü ecdadımız öğretti, onlardan gördüler ve öğrendiler. Ve ben âbâü ecdadımın kanunlarını bu vaktin tabiat ve nizamına göre ihya edeceğim¹.

Louis XVI ya bu fikirlerin sembolleriyle gönderilen mektup metni maatteessüf ele geçmemiştir. Mamafih mektup Louis'ye gönderilirken İshak Beye de mektup metnine uygun talimat verilmiştir. Bu talimatta Fransadan beklenen yardımın mahiyeti çok açık olarak ve şu satırlarla gösterilmiştir:

“France devletinin Kırım maddesinde ve sair Nemçelu ve Moskoflu ile cenklerde dostluk isterim. Yoksa bize namei muhalâset allâmelerinde yazdıkları, nasihat ve devletimizin malûm olan ahvalini ve görünen işleri rumuz ve işaret tarikiyle hikâyettir. France devleti eğer fedakârlık (eder) ve bivefalık etmezse ellerinden çok iş geleceği malûmu hümayunumdur.”².

Bu mektuplar Fransa'nın siyasetini değiştirmek hususunda hiçbir tesir yapmamıştır. Binaenaleyh Selim'in beklediği yar-

¹ Belleten 5-6 s. 234 - 242.

² Belleten 5-6 s. 239.

dım da yapılmamıştır. Bununla beraber mektuplar Selimin görüşlerinin inkişafı bakımından enteresandır. Onun kafeste bulunduğu sıralar daracık ufkunu genişletmişler ve devlet işlerine nizam verilmesi hususundaki fikirlerini kuvvetlendirmişlerdir. Selimin son mektubuna Louis'nin cevabı geldiği vakit Selim, Abdülhamid I. in ölümü üzerine Padişah olmuştur (789).

II

SELİMİN PADİŞAHLIĞI

A) TAHTA ÇIKIŞI

Abdülhamit I, Özi kalesinin Ruslar eline geçtiğini bildiren havadis kâğıdını okuyunca fevkalâde müteessir olmuş ve nüzül isabetiyle ölmüştü. Artık Osmanlı tahtı şehzade Selim'in hakkı idi. Selim bu sıralar henüz yirmi sekiz yaşında idi. Genç ve çalışkandı. On beş yıl kafeste, Veliâht sıfatiyle, tahta çıkacağı günü bazen tevekkül bazen de teessürle beklemişti. Nihayet işte beklediği gün gelmişti. Selim'in hayatında olduğu kadar Osmanlı imparatorluğunun tarihinde de ehmmiyetli olan bu günün vak'aları şu suretle geçmişti.

Abdülhamit I.in ölümünden sonra Darüssaade Ağası¹ İdris Ağa, Selimin harem dairesine giderek kendisini şu şekilde haberdar ediyor:

“Ey Şahı âlibaht, cenabı sahibilmülkü velmelekût hazretleri mevrusu ecdadı izamınız olan tahtı hümayunu sana ita ve ihsan kıldı. Buyurun iptida nâşî amminizi ziyaret edin bâdehu Hırkaişerife teşrif buyurursunuz² „

Selim sarayın âdetine uyarak evvelâ beraberinde Darüssaade ağası ve Silâhtar Ağa oldukları halde amcasının nâşını ziyaret ediyor ve sonra Hırkaişerif dairesinde³ hükümdar sıfatiyle ilk duasını yapıyor. Bu esnade biât resmi için taht kurulmuş Kaymakam Paşa tarafından ülema ile devlet adamlarına merasime gelmeleri için haberler gönderilmiştir. Teşrifat mucibince biâta evvelâ Sadrazam hazretlerinin başlaması lâzımdı. Sadrazam Yusuf Paşa hudutta idi; binaenaleyh biâta

¹ Kızlar ağası .

² Asıl metin için müracaat: Vukuatı tertibi şahane. Fatih yazma. 625 Cevdet Paşa c. IV s. 236

³ Osmanlı Padişahları tahta çıkmadan önce ve mühim işler zuhuruunda bu dairede dua ederlerdi.

onun vekili bulunan Sadaret Kaymakamı Salih Paşa¹ şu sözlerle başlıyor:

“Servü ikbalü nihali devletin sersebz ola; gülşeni ömrün gülüne ermiye bâdı hazan, şevketi tahtın ola; hem kâmbinü kâmiyabı nusratı âda ile ol Padişahım kâmuran².

Bu sözleri müteakıp Kaymakam Paşa tahtın sağına geçiyor, biât sırası Şeyhülislâm şunları söylüyor:

“Şevketlü Padişahım, Cenabı Hazreti Hüda meşnedi Hilâfetin sait ve mübarek eyleyüp raiyyetperver makamında safbedem ve madelet küsterlık rikâbında sabitkadem eyliye, inşaallah minbaad bir âferidenin harmeni haline ateşi teaddiden şerare ermiye ve bir sitemdidenin kefü payi harı âzardan hazer görmiye,³.

Şeyhülislâm Kâmil Efendiden sonra Enderun Ağaları da biât etmişlerdir. Bütün bu merasim yeni Padişahı ancak ülema ile devlet adamlarına tanıtmış oluyordu. Bu kadarı şüphesiz kâfi değildi. İstanbul halkı ile, orduyu hümayuna ve imparatorluğun diğer taraflarına da vak'ayı bildirmek lâzımdı. Bu iş Sadaret Kaymakamının vazifesinden idi. Fakat herşeyden önce Sadaret Kaymakamını vazifesinde ipka etmek ve ona sürat istiyen işleri bitirmek imkânlarını vermek lâzım geliyordu. Bu sebeptendir ki Selim III. biati müteakıp kaymakam Paşaya şu hattı hümayunu göndermiştir⁴.

“Kaymakam Paşa⁵,

Biavni inayeti süphanî tahtı âli bahtı Osmanî zati hilâfetpenahımla iktisabı şerefü behçet etmekle uhdei ihtimam ve dirayetine müfevvaz ve muhavvel olan hidematı aliyyemin ve umuru ibadullahın temşiyet ve tehammilerine kıyam ve mübaşeret ve ecdadı izam zamanlarında olagel-

¹ Salih Paşanın sadaret kaymakamlığı pek az sürmüştür.

² Vukuatı tertibi şahane. Fatih millet. Yazma 625

³ » » » » » » » »

⁴ Hattı hümayunun metni Nuri tarihinde vardır. Üniversite kütüphanesi. Tarih. Yazma.

⁵ Salih Paşa.

diği veç üzere¹ ve ülemayı izam dâilerimle ve dergâhı muallâm Yeniçeri ve sair Ocaklarımın âğavat ve zâbitanı ve bilcümle ricali Devleti Aliyyem kullarımla muvafakat ve mürafakat merasimine riayet ederek gönül birliği ile muhavveli duşu hamiyetin olan umurun veçhi lâyıkı üzere eda ve ikmaline bilittifak bezli vüs'ü kudret ve tediyei hidematı dinü Devleti Aliyyemde cümlelizden hidematı meşkûre ibrazı me'mulü Padişahanem olmakla; orduyu hümayunumun tertibatına ve mehamı seferiyenin teknil ve tehiyesine ve asker sevkı ve sair esbabı levazımın isaline ve Boğazların takviye ve istihkâmı emrine sarfı vüs'ü miknet velhasıl mucibi asayışı istirahatı ibadullah olur, hâlâta bilittifak ikdam ve gayret ve cümleden tarafı hümayunum için duayı hayır oldurmağa dikkat eyliyesin. Hazreti Hüdayı mennan cümleye tevfikler ve dini düşman olan küffarı hâkısarı Habibi ekrem ve Resûlü muhterem hürmetine müzmahil ve perişan eyliye âmin,².

Bu hattı hümayunda bilhassa dikkate değer üç nokta vardır.

Birincisi, Sadrazama vekâlet eden kaymakam Paşanın hangi esasa göre devlet işlerini çevireceğidir ki "ecdadı izam zamanlarında olageldiği veç üzere cümlesi bu esasın an'aneden ibaret olduğunu pek güzel göstermektedir.

İkinci nokta, Sadaret Kaymakamının devlet işlerinde kimlerle teşriki mesai edeceğini göstermektedir. Bu meyanda evvelâ ülema sonra Yeniçeri Ocağı yani ordu ve daha sonra da devlet ricali zikredilmiştir. Bu meratip silsilesi devlet işlerinin iyi veya kötü gitmesinin şeref ve mesuliyetinin kime ait olacağını da sarahatle göstermektedir.

Üçüncü nokta, Sadaret Kaymakamının derhal ehemmiyet vermesi lâzımgelen işi göstermektedir.

Bu iş Selim III. 'ün tevarüs ettiği harptir. Harbin iyi bir şekilde bitmesi için dikkat ve ihtimamla çalışmak icabediyordu, Selim III. 'ün ikinci hattını Rus ve Avusturya kuvvetlerine karşı Osmanlı ordusuna kumanda eden Serdarı ekrem Yusuf Paşaya göndermiştir.

¹ Selim III. ün an'anaya göre Padişahlık yapmak istediğini işaret etmektedir.

² Baş. V. ar. s. 43. 11,19.

Bu hattın karakteristik noktaları şunlardır :

Hattı hümayunun umum muvacehesinde okunması âdet olduğu için hitap yalnız Yusuf Ziya Paşaya değildir. Orduda mevcut Vezirler, mirmiranlar, asker ocakları, zâbitleri ve sair iş erlerine de hitabedilmiştir.

Selim III. bütün orduyu selâmladıktan sonra Abdülhamidin ölümünü bildirmekte ve irsen hakkı olan Osmanlı tahtına mûtat merasim ile çıktığını yazmaktadır.

Bundan sonra yeni Padişah Yusuf Paşayı mevkiinde ipka ettiğini ve binaenaleyh mührünü gönderdiğini ilâve etmektedir

Hattın son kısmı, zaferin kazanılması için temennileri ihtiva etmektedir. Hattın tam metni şudur :

وما توفيقى واعتصامى الا بالله
وما النصر الا من عند الله

"Sen ki Veziri âzamım, vekili mutlakım Yusuf Paşasın, Ve sizki orduyu hümayunumda mevcut vüzera ve mirimiran ve dergâhı muallâm Yeniçerileri ve Sipah ve Silâhtar ve Cebeci ve Topçu Ocakları ağaları ve Ocak Kethüdaları ve zâbitanı ve sair dini mübin uğrunda iş görmüş cihat ve gazada bulunup zahmet ve meşakkat çekmiş emektar ve ihtiyarları ve umumen guzâtı muvahhidnin büyük ve küçüklerisiz, cümlelerinizi selâmı selamet encamı mülûkânem ile taltif ve teşrif eylediğimden sonra malûmunuz olsun ki, biemrillahi-taâla Ammim Sultan Abdülhamit Han tekмили enfası madudei hayat ile âzimi darı cenan olup nevbeti hilâfetü saltanat bil irsi vel istihkak zatı şevketmaabı mülûkâneme intikal eylediğine binaen; işbu bin iki yüz üç senesi Recebi şerifinin on birinci salı günü tahtı âlibahtı Osmanî üzere cülûsu Hümayunu meymenet makrunum vâkı olup *حجرة خرقه شريف حضرت رسول كبريا عليه وعلى اله واصحابه اذكى التحيا* evvela şerifinde mansuriyyeti asakiri müslimîn ve makhuriyyeti âdâyı müşrikîn ve selâmatı kâffe muvahhidin daavâtı hayriyesini kemâli tazarru ile dergâhı icabeti Rabbülâlemîn eyledim, seni dahi kemakân makamı sadarati uzmada bilistiklâl ipka ve mukarrer eylediğime binaen mührü hümayunumu Kapucular Kethüdası Şemsettin Bey kulum ile irsal eyledim.

Cenabı hak sizi ve bizi din uğruna çalışan kullarımı her halde muvaffak bilhayr eyleye âmin. Senden orduyu hümayunumdan ve serhaddanı mansuremde olan vüzera ve rical ve ocaklu kullarımdan hizmet ve gayret ve sadakat isterim ve inşaallahütaalâ ben dahi dini mübini yolunda envai zahmet ve meşakkat irtikâp ve sâyü ihtimam ederim ve sen sair kullarım rızayi hümayunuma muhalif ve şer'i şeriften hariç hareket eylemeyüp bilittifak düşman üzerine hücumu tam eylesiz. Benim duam sizin ile bilebilir.

ومن الله التوفيق¹

Selim III. üçüncü hattını Anadolu vilâyetleri Başbuğlarına yazmıştır. Bu hat muhteva itibariyle bundan evvelkinden pek farklı değildir. Mamafih mevcut farkın anlaşılması için bunun da tam metnini yazıyoruz :

Kütahya naibi ile Anadolu'da vaki sair kazaların kuzzat ve nüvvabına ve Kütahya mütesellimi ve sair zâbitana hüküm ki² :

“İşbu bin iki yüz üç senesi Recebülmuçerrebini on birinci salı günü Ammim Hüdavendigârı sabık cennetmekân Firdevs âşıyan Abdülhamit han (عليه الرحمة والفران) irci ilâ rabbike nidasına lebbeyk zenî icabet olarak gülşensarayı bekaya rihlet ve darülhuldü ukbaya intikal ve azimet edüp nasiyei hali saadet iştimalimde lâmi ve dirahşan olan envari kabiliyet ve istidat muktezasmca nevbeti tasarrufu saltanat ve cihandarii cenabı nâsıril müsliminin eltafi nihayesinden istidayı feyzü nusret ve recayı feyzü bereket olunarak yevmi mezkûrda evrenği hilafetpenahî ve erikei şefekati destgâhiye cülûsu hümayunu meymenet makrunum vâkı olup kameti valâyi tahtı dâveranem (انا جملنا خليفة في الارض) libası meyamin libasıyle mutarraz ve mesnun ve hutbe ve sikke namı sami ve ismi kiramii şehriyanemle müveşşah ve müzeyyen olmağın bu mevhibei uzma ve atiyei küberayı rabbaniyeyi cemi memaliki mahrusama ilân ve işaat ve inbai levazımı teşekkürüye mübaderet birle her bir kasaba ve karyede vâkı cevami ve mesacidin ru'usu menâ-

¹ Topkapu. 7014.

² Rumeli vilâyetlerine cülûs hâdisesi orduda bulunaa Sadrâzam tarafından bildirilmiştir.

birinde hutbeyi ismi hümayanu Padişahaneme kıraat etmelerini huteba ve sair lâzım gelenlere ifade ve tenbihe müsaraat eylemeniz için tepşiri cülûsu hümayunumu ve taklidi kaza ve hükûmeti müş'ir hassaten işbu emri şerifi meserret redifim ısdar ve..... ile irsal olunmuştur. İmdi inşaallahutaalâ cülûsu hümayunu meyamin makrunum kâf-fei ibadi müslimîn haklarında müteyemmen ve mesut olması eltafi hafiyeyi ilâhiyeden me'mul ve mes'ul idüğü malûmunuz oldukta siz ki mevlâna mütesellim ve sair mu-mailehsiz, mazmunu emri âlişanımı sicillâtı mahakime kaydü sebt ve bir sureti ile her bir kazaya ilân ve işaet ve eyaleti Anadolu'da vâkıkazaların cevami ve mesacidinde cuma ve ibadette hutbei şerife nami nami ve elkabı samii tacdaraname kıraat olunmasını taraf taraf tenbih ve tekide mübaderet ve kılâ ve kulelerden toplar attırıp ızharı şadümanî ve meserreti ömrü devlet ve kıvamı ferrü şevketim ve makhuriyyeti adüvvü bettiynet ve mansuriyeti asâkiri hamiyet muzahirim edi'yeyi hayriyesine iştigalü muvazebet ve rızauallah ve rızai daveraneme mugayir olan mezalim ve taaddiyattan fukarayı sıyanet eylemeniz ba-bında¹.

Bu üç hattı hümayunun müsveddeleri Kaymakam Salih Paşa tarafından hazırlanmış ve Padişah tarafından tashih edildikten sonra ait oldukları yerlere gönderilmek üzere yine Salih Paşa'ya verilmiştir. Hattı hümayunların üzerinde tarih yoktur. Bununla beraber cülûs resmini takibeden günlerde gönderildikleri muhakkaktır. Hattı hümayunların her üçünün sonunda devam etmekte olan harbe işaret edilmiş olduğundan, Selimin bu hatlardan sonra ilk işi harple yakından alâkadar olduğu görülmektedir. Amcasından kendisine ağır ve mesuliyetli bir miras olarak kalan bu harbin sebep ve mahiyetini ve Selimin bu hususta yaptığı teşebbüsleri bundan sonraki bahsın mevzuunu teşkil edecektir.

B) SELİM III. DEVRİNİN HARPLERİ VE SİYASİ PÜRÜZLER

1) Osmanlı - Rus ve Avusturya harbi (1787 - 1792)

Selim III. tahta çıktığı zaman, Osmanlı Devleti iki yıldan

¹ Baş, v ar. s 49, N. 223.

beri Rusya ve Avusturya ile harbetmekte idi. Bu harb 1784 te Rusların ilhak ettikleri Kırımı kurtarmak ve Avusturya ile Rusya arasında Osmanlı İmparatorluğunun taksimi için 1772 de tasarlanmış ve 1781 de tatbikine teşebbüs edilmiş olan muahede hükümlerinin tatbikatını önlemek için ilân edilmiş idi. Fakat Osmanlı orduları bu harbin ilk yıllarında birçok mağlûbiyetler tatmışlardı. Hattâ Abdülhamit I. özü kalesinin Ruslar tarafından zaptı haberi üzerine felç gelerek ölmüştü. Halk bütün harplerde olduğu gibi bunda da mağlûbiyetten Padişahı mesul tutmuştu. Abdülhamit I, iradesiz, ihtiyar, enerjisiz bir hükümdar olarak şöhret bulmuştu; Padişah genç, dinç ve cüretli olsaydı işlerin başka türlü gideceğine halktan başka Devlet adamları arasında bile inananlar vardı. Binaenaleyh Selim III ün cülüsü bütün İmparatorlukta, herkes tarafından büyük bir sevinç ve itimat ile karşılanmıştı. Harbin neticesi hakkında tam bir bedbinliğe düşenler bile zaferden ümitvar olmağa başlamışlardı. Ordunun ve halkın gözleri yeni ve genç Padişapta idi.

Padişah, daha Velihtliğinde Osmanlı Devletinin toprak ve prestijini gaip etmesini büyük teessürle karşılamış ve derhal düşmana karşı canla başla çarpışılmasını arzu etmişti. Bilhassa Kırımın 1784 te Rus Çarıçesi tarafından ilhaki Selime çok tesir etmişti. Kırım, ricat devrinin başlamasından beri Osmanlıların gaip ettikleri ilk toprak parçası değildi. Fakat Kırımdan evvel elden çıkan topraklar hristiyan ekseriyetiyle meskûndü. Halbuki Kırım baştan başa müslümandı. Üstelik de bu devirde İstanbulun bir nevi kapısı sayılıyordu. Bu bakımdan ve hiçbir kurşun atmadan Rusların Kırıma konması bütün İslâmlara ağır geldiği gibi Selime de fevkalâde dokunmuş, Selim duyduğu acıları divanına şu satırlarla kaydetmiş bulunuyordu:

Eğerci sihreder islâma kâfir
 Bizde de ismi âzam işte hazır
 Esir edüp nice tatarı birbir
 Kırım küffarda kalsunmu böyle
 Hele Osmanlıyı cenge salayım
 O kâfir düşmana satur çalayım
 Varup kâfirden öcüm alayım
 Gözüm açık kalsunmu böyle¹.

¹ Tarih Enc. Mec. cüz. 28, s. 533.

Selim amcası tarafından Ruslara karşı açılan ve Avusturyalıların da iştirakiyle Osmanlılar için tehlikeli bir şekil alan harbin bir aralık Fransızlar yardımıyla Osmanlılar lehine döneceğini tahmin etmiş fakat evvelce de gördüğümüz mektuplaşmasıyla bu tahmininde aldanmıştı. Binaenaleyh, Padişah olunca iki büyük düşmana karşı tek başına harbe devam zarureti kabul etmişti?

Selim III. ilk iş olarak devlet ricalinin ve ordunun bozulan kuvvei mâneviyesini arttırmak lâzım geldiğini takdir etmiş ve bunun için işe bir nutukla başlamıştır.

SURET NUTKU PADİŞAHÎ

“Âbâü ecdadım mücahit ve cihangir Padişahlar olup kırk elli şahlık yerleri iptida Allâhü Taalânın tevfiik ve inayeti ve saniyen Hacıbektaş küçükleri ve din yolunda sinelerini düşmanların top ve tufengine siper eden Yeniçeri Ocağı gazileri ve sair Ocaklar ve mürettep olan askerler sa'yü sebatı ile feth ettiler. Ve ol gaziler ve dilâverler Padişahlarını mânevi baba gibi bilüp اطيموا الله واطيموا الرسول
 اولى الامر منكم âyeti kerimesi mucibince emrine muti ve rızasını tahsil ve düşman karşusunda timurdan divar gibi durup ve şiddetlere ve mihnetlere sabrû tahammül ile Allâhü Taalâ ve şeriatı Muhammediye uğrunda arslanlar gibi âdâya hücum etmeleriyle Rabbül'alemîn muvaffak edüp kıyametedek adları hayr ile yâd olunmaktadır. Cenabı Rahîm ve Gaffar mecmuunun durakların Cennet etsün âmin. Elhamdülillâh bizim zamanımızdaki asakirimiz dahi anlar gibidir ve belki içlerinde yiğitler vardır ki şecaatte selefde geçenlerden ziyadedir. Bu ne hal ve keyfiyettir ki Allah ve Peygamberimiz düşmanı bir alay kâfirden yüz döndürüp âdâyı din memleketlerimizi almağa başladı. Bunun sebebi niyetlerini ve derunlarını tasfiye etmemekten ve mahza gönüllerde din hizmetine hulûs olmamaktan iktiza eder. Cenabı Allah bizlere nusret ve zafer ihsan eyleye âmin.

Kuramı azimüşşanda vadeylemiştir ki vâdinde hilâf olmaz lâkin nusret vâdini birkaç şartla kaydeylemiştir. Birisi

budur ki askeri islâm gazaya teveccüh eylediklerinde dünyalık celbini derunlarından ihraç ve dini mübin gayreti için çıkmaludur. Ve biri dahi âdâ ile mukabeleye gidildikte Serdarı Ekreme ve zâbitlerine derunî itaat edüp dur dedikleri yerde durmak ve yürü dedikleri yerde yürümektir. Ve biri dahi ecel bir olduğunu ve ecel gelmedikçe kimesne ölmeyiceğini ve eceli yetişen döşeginde bile halâs bulmıyacağımı bilüp cenk günlerinde sebat ve metanet veya şehitlik veya gazilik deyüp merdane muharebeye ikdam etmektedir. Bu şartlar yerine getirüldükte Rabbim elbette fütühat ihsan eder. Moskoflar evvelki seferde ve hususan bu seferimizde kıraliçeleri namına bir avradın gayreti için açlığa ve susuzluğa ve kışa ve yaza ve yaraya bereye tahammül edüp beş yüz seneye bağlıdır ki mülûkü nasâraya galebe ile meşhur olan Devleti Osmaniyeye bu hasaretleri etti. İstilâ eylediği vilâyetlerimizde eteği ucunu ecnebi görmemiş ve niceleri evlâdı Resulüllahtan ümmeti Muhammedin nazenin ve hasna kızlarını ve iyâl ve evlâtlarını esir edüp zevceleri ve babaları ve karındaşları görerek ırzlarını hetkettiler ve bu kadar sıbyanı analarından ve babalarından ayırıp mâsumları kendi âyini fâsitlerine koydular hayf sad hayf gayreti islâm nice oldu ben şehzade iken bunları işidüp kan ağlar idim ve gayretimden gözlerime uyku girmez idi. Merd olup ol derd-mendlerin felâketlerini işidüp kulağı kalınciyedek cenk ederek ve Allâhütaâlâdan zafer istiyerek âdâdan intikam almağa niyet ve azimet eylemediği halde yevmi kıyamette Haktaâlânın divanı mânevisinde Allâha ve Resulüllâha ne cevap verir. Ehli islâma bu hakaretleri eden düşmanların kast ve niyetleri ne olduğunu mülâhaza lâzım değildir. Dünya seriüzzevâldir nekadar yaşasak akıbet mevte elinden halâs mümkün değildir. Düşman elinde esir düşen bu kadar kızcağız ve hâtunlar ve anasından ve babasından ayrılmış etfal ve sıbyan divanı mahşerde cümlemizin yakasına yapışırılar, ahirette azap müşküldür. Benim sizlerden dirigim olmayup kudreti mertebe vazâif ve tayinatınız verilmekte ve zaruretiniz defi'nde ve cenk mühimmatınızı ve gaza levazimatınızı görmekte Padişahlar

zimmetine vacip olanı icra ediyorum. Ve bundan sonra dahi yararlığı zuhur edenlere ikram ederim ve kıyamet gününde Rabbime teveccüh ve ilâhî ben kulun senin dinine iane edecek gazilere ve dilâverlere lâzım olan nasihati ettim cevabını veririm. Erhamerrahimîn affeder niyazındayım, ancak sizler ne cevap verirsiniz. Kaldı ki olan olmuş giden gitmiş kazaya siper olmaz bundan sonra bakalım gazi dilâverler kullarım cümlelizden iltimas ederim ki gayret kemerini meyanenize birkaç yerden bağlayup cebanlık ve alçaklık edenleri kabul etmeyüp tekmili ırzı islâma ve fazlı hak ile düşmandan ahzi intikama ihtimam edesiniz benim duam sizinle bilebilir. Büyüğünüz ve küçüğünüz berhurdar olasınız Hazreti Fettah müstean sizleri mansur ve muzaffer eyleye âmin¹

« بحرمة من ارسل رحمة العالمين »

Bu nutuk Selim'in şahsiyetini ortaya koymaktadır. O, ecdadının yapmış oldukları fütuhâtı askerinin mutlak şekilde itaati, sefer güçlüklerine mukavemeti ve bir de islâmın hayat felsefesinde bulmaktadır. Bu son nokta üzerinde Selim ısrarla durmaktadır:

“Dünya geçicidir, ne kadar yaşansa ölüm muhakkaktır. Ecel insanlar için bir defa gelir, eceli gelmiyen insan ölmez ve öldürülemez.”

Yeni Padişahın bu eski kıymetlerle orduyu dürtmek istediği sıralarda; askerinin psikolojisi yepyeni bir mahiyet almıştı. Yeniçeri ordusu harb yapacak insanlar kütlesinden ziyade bir ticaret müessesesine benziyordu. Bu orduda göze çarpan hususiyet her hangi bir ideal için cenkleşmek ve ölmek olmayıp yaşamak idi. Selim III, Yeniçerinin bu hususiyetinden habersiz değildi. Mamafih ona göre askerinde öz değişmişti. Eskiler kadar, hattâ onlardan daha çok cesur ve kahraman askerlerimiz vardı. Bu askerinin galip gelmek için, allaha inanması, büyüklerine itaat etmesi ya gazi ya şehit olmayı istemesi kâfi idi. Fakat biraz evvel dediğimiz gibi asker nutuk ile yola gelecek neviden değildi. Binaenaleyh, Padişahın nutkundan sonra, nutkundan evvel olduğu gibi, ordudan firar

¹ Cevdet tarihi, c. 4, s. 363 - 364.

hâdiseleri, kumandanlara itaatsizlik vakaları devam etmiş durmuştur. Bu vaziyetten çok müteessir olan Selim III bir aralık evvelce dedelerinin yaptığı gibi bizzat ordunun başına geçmeği de tasarlamıştır. Devlet adamları da evvelâ bu fikri kabul eder görünmüşler fakat sonradan mâni olmuşlardır. Padişahın Sadaret Kaymakamına yolladığı bir hat bu hususta da bazı fikirler vermektedir.

Kaymakam Paşa,¹

Mukaddemki meşveretimizde² senin sefere hareketin farz mesabesinde elbet gidersin deyu bana cevap verdiniz: ben de giderim dedim. Ben o vakit iptida giderim demedim idi, bu reyî siz ettiniz ve kapuya³ hat yazdırup bütün dünyanın diline düşürdünüz. İsveçlü elçisi dahi tahririnde işittük mesrur olduk deyu yazmış idi. Bu kadar frenk devletleri ve bu kadar Ocaklar ve âm beyninde ben kendümü yalancı ve kezzap dedirmem ve yalan söyleyen Padişahlar hakkında ne olduğun bilürsünüz. Ben sizin tutumunuzdan benim sefere gitmemi aks ve sed çektiğınızı anlıyorum; zira Padişah az levazımla kalkamaz, elbet şimdiden hazırlanmalıdır. Sizde hiçbir hareket yoktur. Mülûke söz bir yakışır. Gerek cenk ve gerek sulh ben elbet baharda Edirneye olsun hareket ederim. Kendümü rüsvayı cehele etmem eğer bir mâni çıkarup beni men' ederseniz ve beni bu kadar âlemin ve Avrupa beyninde rezil ederseniz, o meşverette bulunanların cümlenizi vallah rezil ederim, sonra kendiniz bilürsünüz⁴

Bu hattan anlaşılıyorki sefere iştirâk fikri tamamen Selim'in değildir. Vezirlerden biri söylemiş Padişah da kabul etmiş ve ondan sonra resmen bu fikrini Babîâliye bildirerek havadis şeklinde yayılmasına sebep olmuştur. Padişah vaziyeti kurtarmak ve yalancı mevkiine düşmemek için Edirne'ye kadar bir

¹ Bu sıralar Sadaret Kaymakamı Salih Paşa'dır. Sadrâzam Yusuf Ziya Paşa Serdari Ekrem sıfatıyla ordunun başında bulunmaktadır.

² Bu meşveret hakkında maatteessüf elimize her hangi bir vesika geçmemiştir.

³ Babîâli.

⁴ Baş. v. ar. s. 45, h. 326.

seyahate de razı olmuş fakat bu seyahati yine yapamamıştır. Mânilerin ne olduğunu bilmiyoruz. Bununla beraber akla şu cihetler gelebilir. Sefer fikrinde vezirler ve padişah samimi değildir. Vezirler ordunun bozulan mâneviyatını düzeltmek için bu havadisi ortaya atmış olabilirlerdi. Padişahın da gururuna yediremediğinden muvafakat etmiş olması ihtimali vardır. Esasen Padişah ordunun başına geçmekle yüzde yüz galibiyet temin edilecek de değildi. Sonra başında Padişahın bulunduğu bir ordunun mağlubiyet mesuliyeti Padişaha raci olacaktı. Mesuliyet ne olabilirdi? Bu sorunun cevabı mağlup ordunun psikolojisine tabi olacak idi. Ancak mağlup bir Serdar Ekremin akibeti ekseriya vazifesinden azil olduğuna göre mağlup bir Hükümdarın akıbeti tahtdan indirilmek olabilirdi. Bu gibi düşüncelere binaen Selim III ün sefer fikrinden vazgeçmiş olması ihtimal dahilindedir.

Padişah bizzat ordunun başına geçemeyince, askerin dind gayretini tahrik etmek için ülemanın sefere iştirakini düşünmüştür. Ancak daha evvel Kaymakam Paşa vasıtasıyla bu hususta ne düşünüldüğünü öğrenmek istemiştir. Ülema, Kaymakam Paşa vasıtasıyla verdiği cevapta fukaralığından bahsetmiş ve sefere çıkmak imkânına malik olmadığını söylemiştir. Hakikatte, ülema İstanbul köşklerindeki rahat ve tatlı hayatını, ucunda mefruz bir cennetin muhayyel nimetlerinin bağlı bulunduğu meşakkatler ve tehlikelerle dolu bir sefer için feda etmek istememiştir. Padişah ülemanın hodbinliği karşısında haklı olarak hiddetlenmiş ve şu satırlarla hiddetini ifade etmiştir:

“Anlardan gelecek allahdan gelsün Hüdayı mütaâl anlara muhtac eylesün,”¹.

Selim III. orduya Ülemayı da gönderemeyince başka çareler düşünmeğe başlamıştır. Çare olarak bula bula ordu ve donanmada yüksek kumanda mevkilerinde değişiklik yapmak çaresini bulmuştur. Esasen hâdiselerde böyle bir değişikliği icabettirmekte idi. 1789 da Rus ve Avusturya orduları Türk ordusuna karşı üstün muvaffakiyetler kazanmışlardı. Avusturyalılar Belgrad ve Eflâkı almışlar Ruslar da Özi, Bender ve Bugdanı zaptetmişlerdi. Selim III. düşmanın bu darbelerinden Serdarı

¹ Cevdet tarihi c. 5. s. 31.

Ekremi mesul tutuyor ve azlederek yerine Hasan Paşayı tâyin etmekle müstakbel felâketleri önlemek istiyordu. Mamafih Ziya Paşa gibi ne de olsa tecrübe görmüş bir Veziri harb zamanında boş bırakmak doğru olamayacağından hudut Seraskerliğine tâyin ediliyordu. Diğer mühim değişiklik Kaptanı derya Gazi Hasan Paşanın donanmadan ayrılması idi. Hasan Paşa'nın Abdülhamid I devrinde pek çok yararlığı görüldüğünden kendisine devrin Hasan Hayrettin Paşası denmişti. Bununla beraber Hasan Paşanın gerek fevkâlade otoriter olması gerekse Karadenizde Ruslar tarafından mağlûbiyete uğratılması mevkiini gaip etmesi için kâfi sebeplerdi. Hasan Paşanın yeni memuriyeti Özi Seraskerliği idi. Vazifesi Özi yi Ruslardan geri almaktı. Mamafih Hasan Paşanın bu memuriyeti yekten kabul ettiği zannedilmemelidir. Selim III. ün hatlarından birisi Padişah ile Kaptan Paşa arasında bu hususta konuşmalar olduğunu ve Kaptan Paşanın bazı şartlarla yeni vazifeyi kabul edebileceğini göstermektedir. Hat şudur.

“Benim Vezirim,

Kaptan Paşayı gördüm ve söyledim, gidecektir¹. İzharı hahiş eyledi. Lâkin dört şartla; iptida baharadek bir veçhile kalkmayacak zira kış içinde gidüp maazallah rezil olmam askersiz ne yapayım diyor. İkinci, Seraskerlik kürkü ve ünvanı istemem hemen Kaptan Paşa memur oldu lafziyle giderim diyor; üçüncü, Anadolu valisi Alo² Paşayı Eflâka isterim diyor. Dördüncü, eğer iktiza ederse Donanmaya gel dersiniz maslahat bitirmeyince gelmem diyor. Bu surette senin ile söyleşmek iktiza ettiğinden lâ ve neam demeyüp ya Fransızlar için Akdeniz tarafından iktiza edersen nasıl olur deyu asma karar bıraktım. Öyle ise ben Reis Efendi ile söyleşeyim siz de mülâhaza edin dedi Amma benim Fransızlar dediğim dört şartın mülâhazası içündür. İşte bu dünkü sohbetlerimize uymadı mülâhaza edersiz Reis Efendi ile gizlü söyleşecektir. Sana yazdığım Kaptan Paşa duymasın Reise söyle Fransızları illet ettiğim bahara kalmak için idi. Benim paşa ile meclisimi ve sana

¹ Cenaze Hasan Paşa diye maruftur 1789. Sadrâzam olmuştur.

² Giritli Hasan Paşadır.

yazdığımı ve dünkü meclisi tecahül edüp güzelce söyleş-sün,,¹.

Görülüyor ki Hasan Paşa devlet kararları kendisine yekten kabul ettirilemeyecek kadar da kuvvetli bir şahsiyettir. Mamafih padişah ile Reis Efendi ve Sadaret kaymakamı arasında yapılan görüşmeler neticesinde Hasan Paşayı ikna için bir formül bulunmuştur. Bu formülün mahiyetini her ne kadar bilmiyorsa da Hasan Paşayı tatmin etmiş olduğu muhakkaktır. Padişah Hasan Paşanın yeni vazifeyi kabul ettiğini şu satırlarla Sadaret kaymakamına bildirmiştir:

“Hasan Paşa kulumu karadan özü üstüne Serasker nasb-ettim. Kapuya davet edüp Seraskerlik kürkünü geydiresin. Özüyü elbet andan isterim. Ötedenberi şecaatin ve sadakatin bilür idim ve iştirdim. Yine Özüyü andan memul etmek ile Seraskerliği ona nasip eylemişimdir. Bir eyüce tenbih edüp kürk giydiresin Kaputan kaptanına iki tuğ in'am ve Kaptan Paşalık hizmetin ona iradem olmuştur. Anı dahi çağurup kürk geydürüp kaptan paşa eylesin² bir eyüce tenbih eylesin. Bu gün bunları nasp eylesin. Cenabı allah mubarek eyleyup tevfik vere,,³.

Bu hatta kendisine Kaptan Paşalık tevcih edildiği bildirilen zat Küçük Hüseyin Paşadır. Küçük Hüseyin Paşa Selimin kafesindeki hayatı esnasında çuhadarlığını yapmış ve kendisini ona sevdirmişti. Küçük Hüseyin Paşaya verilen vazifede padişaha ve devlete büyük hizmetlerde bulunacağı ilerde söylenecektir. Ordu ve donanmada yaptığı bu değişikliklerle padişahın, ordunun kuvvei mâneviyesini düzeltmeği düşündüğü sıralar ordunun bütün düşündüğü de muhtaç olduğu paraya kavuşmak idi. Halbuki Selim III hükümdar olduğu vakit hazineyi tam taktır bulmuştu. Para tedariki için, devlet kapısında yıllarca hizmet görmüş kimselerin fikirlerini almak istediği vakit de bunların mütereddit durumlarını görerek hayret içinde kalmakta idi. Hayretinin derecesini Kaymakam Paşaya yazdığı şu hattan anlıyoruz.

¹ Baş. ar. s. 43 H. 501.

² Küçük Hüseyin Paşa kastediliyor. 1791 de kaptanı derya olmuştur.

³ Baş. ar. Selimi Sâlis devri sandıkları.

“Kaymakam Paşa;

Devletin irad ve masrafı ve zait sefaheti cümlelizin malûmudur. Eğer bana şimdilik kuru ekmeğe kani ol deseniz ben razıyım. Eğer ben birine taarruz eylesem pederi dahi böyle idi deyu lisana getürürler. Siz bana beyan edin allah aşkına devlet elden gidiyor sonra faide vermez. Ben bildiğimi size beyan eyledim. Siz de devlette hissemendsiniz,,¹.

Orduyu hümayun parasızlıktan şikâyeti artırdıkça Selim, Kaymakam Paşaya yolladığı hatlarda kullandığı dili sertleştirmiştir. Bir hattında da sefer ve akçe hakkında şunları yazmaktadır :

“Sefer demek şiddet demek, sefa demek değil, medarı küllisi akçe ve zahire olduğu cümleye malûm; lâkin bunlarda killet var deyu durup oturmak olmaz; düşman ne derse müsaade eylemek din ve devlete yakışmaz. Eğer benden cevap isterseniz ben rahat ve cem'i mâl hulyasını kurmadım, sizden rey benden infaz lâzım, cümleliz bir araya gelüp hazine nerden hâsıl olur ve nereye sarf olunur mülâhaza eyleyüp dininiz gibi doğrusunu söyleyiniz bu hususların cümlesi sizden matlubu şahanemdir,,².

Bir diğer hattında da şöyle feryat ediyor:

“Kaymakam Paşa,

Benim dediğim size budur. Bu bana cevap olmaz. Eğer devlette akçe yok deniliyorsa bizim bu kadar ihtişam ve eklü şürbümüz nedir? düşmana aczi hal izhar ediyoruz. Kuru ünvan ile ben de sizin halinize bakup mütehayyir oluyorum. Ne taraftan mümkün ise beyan edesin. Siz bu kadar zamandan beru devlet işindesiniz, beş akçe zait nerededür bilürsünüz, yine benden sual ediyorsunuz.

Şunu şundan al deyüp de ben almadım mı?,,³.

Bu feryatlardan bir netice çıkmadığını gören Padişah bizzat işe girişir para tedarik etmek ister. İlk akla gelen tedbir musadere dir. Devlet hizmetinde zengin olup ölen veya öldürülen kimselerin serveti beytül mâle intikal eder, musadere ile para

¹ Cevdet c. 4. s. 284.

² Cevdet c. 4. s. 297.

³ Baş. v. ar. s. 58. h. 100.

tedarikini koyuyor. Fakat Padişahın bu tedbiri itirazlara uğrar; Selim III itirazlara cevap olmak üzere şu hattı neşreder:

“Benim Vezirim,

Mâli eytama taarruz eylemek benim hilâfı meşrebimdir. Müdahale olunduğuna bir türlü rızam yoktur. Ve maazallahü taalâ ticaret ve sanat ve harasetle tahsili mâl eylemiş adamlardan her kim vefat ederse mademki vârisi vardır, bir akçesi canibi miriye alınmasın, lâkin menafii devletimi kendüye me’kel eyleyüp emvali miriyeden servet kesbeylemiş ricâl ve kibardan vefat eyleyenlerin mali ne benim ve ne müteveffanın ve ne vârislerindir; ancak beytümâlî müslimîn ve emvali miriyenindir; tamamca alınır hıfzı dinü devlet için sarfeyleyim ve ecdadı izâmım dahi böyle derler idi. Eğer Defterdar ehli hak ise esnaf makulelerinin terekelerini temhir eylemesin, yoksa kibar hakkına filasil olan muamele olunur,,¹.

Mamafih harb gibi muazzam bir iş için lâzım olan paranın meşru musadere usulü ile temin edilemeyeceği tabii idi Selim esasen bu ciheti çabuk anlamış olduğundan başka çarelere baş vurduğunu görüyoruz; kendisinden sonra gelen birçok padişahların tutacakları yolu, onun da bir aralık tutmak istediğini görüyoruz. İstikraz yolu. Ancak bu devirde Avrupa - Osmanlı iktisadi ve ticari münasebatı henüz on dokuzuncu asrın ikinci yarısında alacağı faal şekli almamıştı. Binaenaleyh bir Avrupa devletinden istikrazda bulunmak güç bir şey idi.

Esasen böyle bir şeyin mazide de emsali yoktu. Binaenaleyh mânevi bakımdan Osmanlı Devletine daha az ağır gelecek bir yol düşünüldü. Cezayir ve Tunus hazinelerinden borç para tedariki düşünüldü, olmadı. Esasen bu hazinelerin Osmanlı İmparatorluğuna lâzım gelen külliyyetli parayı tedarikleri de mümkün değildi. Bunun üzerine Fas hâkimi de el altından iskandil edildi. Hâkim itizar etti. Bu teşebbüslerin muvaffakiyetle neticelenememesi Padişahın yeis ve ümitsizliğini arttırdı².

Bu ümitsizliğin sevgiyle Selim III yine fevkalâde tedbirlere baş vurmak mecburiyetini hissetti. Altın ve gümüşten masnu

¹ Yeni mecmua c. I; sayı 28. s. 449-250.

² Zeyli Vâsıf c. 2. ş. 43.

eşyaların behaları mukabilinde satın alınarak para döktürülmesine karar verildi. Bu kararın her kese tatbik edilmesi için de vaktin icabatından olan fetvaya müracaat edildi; Şeyhülislâm efendinin bu münasebetle verdiği fetva şudur:

Altun veya gümüşten masnu olan hâtem ve kuşak paftası ve hilyei seyf ve hilyei nisâdan madanın rical ve nisâya istimali haram olurmu ?

— Elcevap...

— Olur.

Bu surette altun veya gümüşten masnu olan eşyanın istimali haram ve zekâtı vacip ve hepsi bilâfaide ve cihat için lüzumu olmakla Darphanei Âmireye eshabı beyi etmeleri için emri âli sâdır olsa mezburûn ol emre itaatleri lâzım olur mu...

— Elcevap.... Olur¹.

Fetva hükümlerinin tatbiki için de kaymakam paşaya padişahın yolladığı hat şudur:

“Kaymakam Paşa,

Meskûkî akçeğe kilet gelmesinin sebebi hem temadii seferden ve hem evanii zerü sim istimalinden evvelkinden şimdi birkaç kat (ت) ziyade olduğundandır. Bu hususun şer’isi semahatlû Şeyhülislâm efendi dâimizden sual olundukta hâtem ve kuşak paftasından ve hilyei seyf ve hilyei nisâdan maada zerü simden masnu şeylerin rical ve nisaya istimali haram idüğünü, eşyayı mezkûrenin zekâtı vacip ve hapsi bilâfaide ve cihad için lüzumu olmakla eshabı Darphaneye bey’etmeleri için emri âli sâdır olsa mezburlarm ol emre itaat lâzım olduğunu mübeyyin fetvayı şerife hâtem ve kuşak ve paftasından ve hilyei seyf ve hilyei nisâdan velhasıl erbabı harbin eslâhasından ancak devatından ve nisvanın hilyelerinden maada zerü sim istimalini umumen men edesin şanu saltanat için sen fakat birkaç raht alakoyup maadayı Darphaneye veriniz. Vüzera ve rical ve saireleri raht ve bisat ve harem ve selâmlıklarında memnuulistimâl olan evani ve gayri her ne ise ev-

¹ Baş. v. ar. Selim III devri sandıkları.

velâ kapuya götürüp badelvezn yanına adam tâyin ile Darphaneye teslim ve akçelerini bittemam ahz eylemek üzere tanzim etsin. Bu maslahat din içindir. Her kim ketm ve ihfa ve hilâfına icra ederse Allah ve Peygamberlerimizin lâneti üzerine olsun, ana göre nizam veresin¹.

Padişahın yapmağa muhtar kaldığı bu tedbir de birçok itirazlara uğramıştır. Işın garibi itirazları yapanların başında ulema bulunmakta idi. Padişah ulemanın haksız ve kendisinin haklı olduğunu göstermek için ber mûtat kaleme sarılmış ve yaptığı şî şî hat ile mâkul ve meşru göstermeğe çalışmıştır.

“Kaymakam Paşa,

Cülûsu hümayunum vukuunda Darphanede sermaye akçesi olarak iki bin keseden ziyade mevcut akçe olmayup ve Enderun ve haremi hümayun hazinelerinde dahi yüz elli keseden ziyade mevcut zuhur etmeyüp mirî hazinesinde dahi bir kese olmadığı zâhir oldukta Moskov ve Nemçelûye sefer açılmış olduğundan iki kavi düşmana sefer külliyyetlü akçeye muhtaç iken devlette hiç akçe olmadığı malûm oldukta bir çaresine bakılmak için bu kadar meşveretler oldu. Nihayet cümle ittifakiyle şer'an istimali haram olan simü zerin men'i ve akçesiyle Darphaneye bey'i hususuna karar verilüp bu bapta Şeyhülislâm dâimiz dahi fetva vermekle ben allahın nehyettiği maddeye hat verdim. Ulema ve ricalden kendini bilmez ve din ve devletçe hayrine idüğünü idrak etmez bazı kimseler Padişah bizi kara çanaklı etti deyu allahın nehyettiği maddeyi nehyettiğim için konaklarında dürlü kelâma ibtidar ve nizamı devleti muhil ekâzib ve eracifi ve ağızlarına geleni söylediklerini işidiyorum. Bu iki düşmana seferi ben açmadım ve devleti bu gaileye ben uğratmadım. Cülûsu hümayunumda devletin muzayakası malûm idi. Yine kendi reyleriyle bunu icra ettim. Henüz iki bin kese fâiz hâsıl olmadı yine bazı idare ve tedarikâttan cülûsu hümayunumdan işbu zilhicceye gelince umuru sefer için sarf olunan akçenin kaydını çıkarttım. Yalnız Darphaneden yirmi beş bin keseyi müteceviz akçe verilmiş ve bu tedarik anların

¹ Başv. ar. Selim III devri sandıkları.

gümüşünden değildir. Ancak inayeti haktır. Henüz beytülmalıde bu derece muzayaka olup iki düşman memaliki islâmiyeye hücum eder iken def'i için herkes varını dini için beytülmalıe vermek şer'an caiz ve Padişah da ahzyledikte zulüm etmemiş olurken ulema efendiler şimdiedek beytülmalıe kaç kuruş verdiler. Cümlelerin geçimi bu devlet sayesinde değildir. İyâzen billâh bu devlete bir sekte gelür ise halleri ne şekil olur. Hiç mülâhaza olunmuyor mu? İanelerinden geçtim dinü devlete muzır olacak kelâmı söylemeseler idi, olmaz mı; işbu hattı hümayunumu mutalâa edup ricali devlete sen söyliyesin ve Semahatlü efendi dâimize dahi gönderüp kazaskerlere vesair iktiza edenlere göstereşün bu kelâmları söyleyenleri sen ve efendi dâimiz tecessüs edüp her kimler ise arz ve fimabaat umuru devletin ihtilâline dair bir kimse tarafından bir harf işdirsem tedip edeceğim tefhim olunsun¹.

Selim III inhitat halinde bulunan ulemasının her türlü menfi mukavemetine rağmen sırf kendi inat ve enerjisi ile bir miktar para bularak donanma ve orduya göndermiştir. Bununla beraber ne donanmanın ne de ordunun umumî halinde büyük bir değişiklik hâsil olabilmıştır. Mağlûbiyetin yegâne sebebini parasızlık teşkil etmediği için İmparatorluğun uzak harb sahnelerinden Selim III e kötü haberler gelmekte devam etmiştir. Selim donanma ve ordunun gösterdikleri acz karşısında hiddete kapılarak sert ifadeli hatlarla devlet adamlarının izzeti nefis ve gayretlerini kırbaçlamak istemiştir. Bu kabül hatlardan birisi Anape önünde cereyan eden deniz muharebesiyle alâkadardır. 1793 te Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşa büyük bir donanma ile Karadenize açılmış ve Anape havali-sinde Rus donanması ile cenge tutuşmuş idi. Bu cengin akibeti Karadenizin emniyeti ile alâkadardı. Karadenizin Osmanlı nüfuzundan çıkarak Rus nüfuzuna girmesi hem Osmanlı İmparatorluğunun Karadenize mücavir toprakları için hem de hükümet merkezi olan İstanbulun durumu için büyük bir tehlike yaratmış oluyordu. Selim III bu noktai nazardan Anape meselesine büyük bir ehemmiyet atfetmiş ve şu hattı hümayunu yazmıştır.

¹ Cevdet tarihi c. 5, s. 34.

Kaymakam Paşa,

“Ben anı bunu bilmem altı aydır iş yürüyor deyu bana yazarsın, şimdi kusur ettiğimize binaen âleme fesat gelmiş deyu yazıyorsun. Gözünüzü açasız sonra peşiman olursuz, Anapeye zahire ve mühimmat gitsün ve halü haberini elbet isterim. Tedbiri ve imkânı nasılsa edesiz ve Karadenizin emniyeti ve düşmanın def’ini ve Anape yollarının açılmasını elbet Kaptan Paşadan¹ isterim. Buna devletim on bin kese akçe masraf koydu. Meydanda bir iş yok. Gemilerde asker yok. Düşman geziyor anlar kaçıyor işte son emrimdir. Donanmanın cümlesini ben ana² ihale etmişimdir. Sonra kendi bilir. Ve şu Anapeya şeylerin vüsulüne sa’yü nizamı sizden iserim. Vakit kalmadı, gözünüzü açasız. Sonra peşiman olursunuz,³”

Karadenizde cereyan eden deniz muharebelerinde Osmanlı donanması pek çok zayiata ve harabe uğramakla tamir ve takviye için İstanbula celbedilmiş bu suretle Selim III’ün de bir hattı hümayunu daha, ihtiva ettiği tehditlerle boşa gitmiştir. Selimin ordu, donanma; harb harekâtı, harb sahneleri hakkındaki bilgisi ezberden edinilmiş bir bilgi olduğundan bu hususta kendisine arzedilmiş meselelerin sakat taraflarını ancak aklı selimi ile bulmakta idi. Verdiği emirlerde, tavsiye ettiği tedbirler de ekseriya hiddetli ifade kullanması işin aslını bilmediğindendi. 1793 yılını kışlakta geçiren ordunun yaz harekâtına başlanacağı sıralar Serdarı ekremden gelen arzda alınmış olduğu bildirilen tedbirler hakkında Selim kanaatini şu satırlarla bildirmiştir:

“Bunlar güzel, lâkin hep olmuştu olacaktı tâbirlerinden ibaret olup meydanda görülmüş iş yok, düşman duruyor. Böyle gevşeklik ile iş görülemez? ben iş isterim gözünüzü açup baksanız gece ve gündüz demeyesiniz yaz geçmeğe başladı. Siz dahi şöyle olacak böyle olacak diyorsunuz. Allah göstermesün düşmanlar bir taraftan fürce bulmak lâzım gelür ise sonra bana kim cevap verir. Ben

¹ Küçük Hüseyin Paşa.

² Kaptanı deryaya

³ Yeni Mecmua s. 23 s. 2151.

sana külli istiklâl verdim. Her bir rey ve hareketin indimde makbuldür. Umuru din ve devlette ikdamu gayret edenlere ikram ve kusur ve rahavet edenlerin tediplerine ihtimam edesin. İsmail ve Niş ve Yenipazar vesair orduların halleri nice dir? Yenipazarda zahire yok niçin tedbir etmezsin, bir tarafı düşünüp diğer tarafı feramuş etmek olur mu? böyle gevşek hareketten bana hayret geliyor. Allahı seversen gayret edesin¹.

Selim, Serdarı ekremi tehdit Serdarı ekrem de zahiresizlikten ve gönderilmesi lâzım gelen askerin henüz orduya gelmemiş olduğundan bahisle şikâyet etmekte idi. Filhakika ordunun boşalan saflarını doldurmak icabediyordu. Bu hususa dair memleketin muhtelif taraflarına emirler uçurulmuştu. Fakat Padişah bu emirlerin yerine getirildiğinden ve getirileceğinden şüphe etmekte idi. Şüphesinde haklı idi. Çünkü İstanbuldan Sekbanbaşı marifetiyle gönderilecek askerin tertibinde bile sağlam bir tutum yoktu. Padişahın Kaymakam Paşaya bir hattı hümayunu için ne kadar gevşek ve götürü tutulduğuna güzel bir misâldir :

Kaymakam Paşa,

“Sekbanbaşı tertip eylediği Ortalarının neferatının iki bin beş yüz olmak üzere iken şimdi bin miktarı neferat edüp kusuru yolda yazulur dermiş, Suphanallah bu ne haldir? İstanbul gibi beldeden iki bin adam yazamıyacak, yolda nerde olur, elbet bunda gidecek her neferin ismü resmi ile defterin isterim. Ve zâbitanı bundan götürüp oraya teslim edeceğin taahhütleriyle ol deftere mühür basunlar. Bu nasıl masharalıktır. Ak sakalından utanmaz mı?

Bir aydır ordu noksandır. Bu nasıl gayreti dindir?,”². Emirleri her tarafta noksan ve kusurlu yapılmasına rağmen Selim III ordunun ıslah edileceğine ve muzaffer olacağına kani idi. Ordu ise kendi zaaf ve iktidarsızlığına çoktan kanaat getirmiş bir an evvel sulhu arzu etmekte idi. Selim ordunun bu hâleti ruhiyesinden haber aldığından Serdarı ekreme gayet şiddetli ve uzun bir tekdirname yollayarak vazife ve mesuli-

¹ Cevdet tarihi c. 5, s. 43.

² Baş. v. Arşiv s. 43 No. 470.

yetini bir daha hatırlatmıştır. Vesikalar kısmında 4 numara ile tam metnini verdiğimiz bu tekdirnamenin ehemmiyetli kısımlarını burada hülâsaten arz ediyoruz.

“Padişaha lâzım olan vekili mutlak olanlara ruhsatı kâmile ve istiklâl verüp yazdıklarını icra etmektir. Vekili mutlak olanlara dahi lâzım olan ricali devlet ve Ocaklu vesair hizmet erbabını uydurup her işi ehline ısmarlamaktır. “Kundağın serhadde çözülmekle her bir umuru seferi ve düşmanların hallerini ve askerinin ahvalini bilür makeden olmanla şimdidek her tarafın tedbirini ihata edüp şöyle tedbir olundu. Ve filan iş görüldü hemen mukabele-i âdâdan gayri iş kalmadı diyeceksin sandım. Sen ise şimdidek bir iş görmeyüp gönderdiğin tahriratlar acz ve yeisden ibarettir. Hal böyledir deyu her işi birağup düşmanlar ne ederler ise etsünler biz durup bakalım mı? bu nasıl şeydir. Yaz ortası oldu hâlâ ne edeceklerini bil-meyorsunuz, bu hayret bu tekâsül sendemidir. Yoksa ordu ricalindemidir, bana bildiresin,,. Düşmanlar bir taraftan işlerini görmekte siz ise hâlâ hayrettesiniz. İşte Prusya ve İsveç cenk ediyor. Düşmanların beru tarafta olan askerlerinin çoğu Prusya üzerine gittikleri halde ve sizi korkutan cüzi asker idüğü indimde muhakkak olmuştur. Edna himmet olsa Eflâk ve Buğdandan düşman tard olunur ve Lehlû ile arada hail kalmayup zahire ve levazımat suhuletle tedariki mümkün olur. Bu hayret bitinceyedek akçe dersiniz, mevacipten sonra bin kese gönderdim. İşte bin kese daha gidiyor. Bundan başka yine irsal ederim. Sizin bir iş gördüğünüz yok. Henüz nizam vermiyorsunuz. Tatarlar sekiz günde geliyor. Şumnu etrafında Delil heyetinde eşkiya zuhur etmiş; anı dahi defetmiyorsunuz. İşte bu tenbihimden sonra siz bilirsiniz.,,

Selimin ardı arası kesilmeyen bu nasihat ve tehditleri ordunun maddî manevî durumunu düzeltmekten uzak kalmıştır. Her ne kadar Prusya Osmanlı ittifakının ruhuna uygun olarak Avusturya hududuna azim kuvvetler yığmış, İsveçte Ruslara karşı sayılı muvaffakiyetler kazanmış idise de, Osmanlı ordusu düşmanların karşısında yine aciz durumunu muhafaza etmekte idi. Bu buhranlı durum Avrupadaki siyasetinde hâsil olmağa

başlıyan değişiklikle daha feci bir şekil almak istidadını gösteriyordu. Filhakika 1790 da Rusya, Avusturyanın Türkiye ile ayrı bir muahede imzalamak niyetinde olduğunu haber almış ve tek başına hem Türkiye hem de İsveç ile harb yapmanın güçlüğüne takdir ettiğinden, İsveç ile sulh yapmıştı. Valara Muahedesi. Ağustos 1790.

İsveçin aradan çekilmesi Osmanlı devleti için büyük zarar idi. Çünkü İsveç cephesinde serbest kalan Rus kuvvetlerinin Osmanlı cephesine gönderileceği aşikârdı. Selim III durumun nezaketini müdrikti. Kaymakam Paşaya yazdığı bir hatta İsveç-Moskof anlaşmasından Prusya ve İngilterenin nasıl bir vaziyet alacaklarını öğrenmek istiyor. Bermütat asabî bir ifade ile yazılan hat şudur:

“Ve bu İsveç Moskoflu ile ittıfak eylemesi celi maddedir zira İsveç Moskoflu ile hemhudut olmak hasebiyle Moskofluya azım kuvvettir bu kâfirlerin hali böyle televvün üzeredirler. Acaba Prusya ve İngiltere ne suret kesbeder bunların halini tasrih etmek lâzımdır biz dahi ana göre nizam vermek iktiza eder Prusya elçisinden İsveç maddesi ve kendilerinin nasıl hareket edeceklerini sual etmek lâzım olmak gerektir. Hele bu hususlara Reis Efendi sarfı zihin etsin ve onlar maslahatlarını çalıştıkları gibi biz dahi anlardan ayrı menfaatimize bakmak lâzımdır Reis Efendiye söyleyesin,,¹.

Bu sıralar ne İngiltere ne de Prusya Osmanlıların lehinde ciddî teşebbüslerde bulunabilecek vaziyette idiler. Fransa ihtilâli Avrupanın siyasi ve içtimai sitatüsünü tehdit eder bir mahiyet almıştı. Büyük Avrupa devletleri için artık siyasetin siklet merkezi doğu Avrupasından batı ve orta Avrupaya nakledilmişti. Prusya, Fransa ihtilâl hükümetine karşı Avusturyayı da sürüklemek istediğinden onunla anlaşmakta tereddüt etmediği gibi Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında da harbin daha fazla devamında Prusya bakımından bir fayda görmemeğe başlamıştı. Bu sıralar esasen İngilterede gerek Avusturya gerekse Bâbîâli nezdinde harbin durdurulması için teşebbüslerde bulunmakta idi.

¹ Yeni Mecmua c. I. sayı 45. s. 471.

İsveçin harpten çekilmesi, dost tanılan İngiltere ve Prusya gibi iki devletin ısrarları, Osmanlı ordusunun esasen iki kuvvetli düşman karşısında doğru dürüst bir iş çıkaramaması Bâbüaliyi Avusturya ile mütareke akdetmeğe sevketti. Mütareke Eylül 1790 da imzalandı. Mütarekenin imzalanmasını Selim III ile Serdarı ekrem aynı zaviyeden görmemekte idiler. Padişaha göre Avusturya ile olan harbe son verilmesi bütün kuvvetimizle Rusya üzerine yüklenip ona pes dedirtmek için bir fırsattı. Halbuki gerek Serdarı ekrem gerek sair ordu erkânı Avusturya ile mütarekeyi bir başlangıç addediyorlardı. Onlara göre Avusturyadan sonra Rusya ile de, bir fırsatımı bulup mütareke akdetmeli ve sonra sulha doğru yürümeliydi. Esasen bu düşüncenin sevkiyle de daha Avusturya ile mütarekeyi imzalamadan uzun müzakerelere girişmişler ve vakit kazanmak istemişlerdir. Selim III Serdarı ekremi ile yaptığı muhabereden ordunun bu hâleti ruhiyesini anlamış ve fevkalâde hiddet etmişti. Hiddetinin derecesi şu satırlardan pek güzel anlaşıl-maktadır.

“Benim Vekili mutlakım ve Serdarı ekremim,

Takrir mucibince Nemçe mütarekesine bir gün evvel nizam verüp kat'edesin, bundan sonra bir saat teahhur ettirmiyessin. İşte sana kat'î yazdım. Kaldı ki işbu takrirdede iptida mütarekeye ruhsat verdiniz sonra Eflâkten yol istediniz deyu yazmışsın¹ ben yol hususunu iptida yazdığım hattı hümayunda tasrih etmiş idim. Niçin anlamayup dikkat etmeyup böyle yazarsın? takririn bir mahallinde biz hazır idik Prusya elçisi zuhur etti² deyu yazup ahar mahallinde askerde cenk edecek hâl yoktur deyu yazmışsın bu nasıl şeydir. Bunun gibi birbirine uymaz şeylerin bir kaçı dahi var. Yazılan şeyi bir kerdüşünmezmişin bu tarafta gece gündüz demeyup bir gün bir saat rahatımı aramayup ve kimesneye rahat ve arâm

¹ Avusturya ile mütareke müzakeresi yapılırken Osmanlı ordusunun Rusyaya kolayca taarruz edebilmesi için esasen Osmanlı toprğı olupta Avusturya'ya eline harpte geçmiş olan Eflâktan yol istenmişti. Avusturya reddetmişti.

² Prusya elçisi Berlin'den gelmekte idi. Orduyu hümayunda ve bilhassa Eflâktan Osmanlı ordusuna yol verilmesi meselesini Serdarı ekremle görüştü. Elçi Osmanlı tezini kabul etmiyordu.

vermiyerek dürlü dürlü ikdam ve ihtimam ile celp ve cem ettirdiğim bu kadar müntahap asker nice oldu? böyle şey olurmu? Prusya tavassutu zuhur etmese idi cenk etmeyüp gerümü dönecek idiniz behey adamlar böyle din ve devlet gayreti olurmu? Allahtan havf ve Peygamberden hayâ etmezmişün ecdadım vaktinde bu kadar gayret edenler beşerden değilmeydi. Vah vah yazık bu kadar ikdam ve dikkatime yazık. Düşmanlar yaz ve kış demeyüp işlerini görürler anlar adam değilmi? anlara bakup nefsinizi levm etmiyormusuz? bu kadar bin kese beytül-mâl sarfolundu bari bir iş görelim boşuna gitmesun demezsiz. Yarın Allaha ne cevap verirsiniz daha yazacağım çok lâkin gafletinize göre faydası yok. Ben anı bunu bilmem, Nemçe mütarekesini eflâkdan yol olmazsa dahi bir gün evvel kesüp bitirüp beri taraftan olsun alâhâlihi İbrail taraflarına gitmelisüz. Buna özür ve bahane dinlemem. Prusyalı Moskoflu aleyhine olarak İsveçle müceddeden akdi ittifak etmiş, İsveç akçe dahi vermiş Moskofla cenk edecek. Ben dahi Kırımı avni hakla teshir edinciyedek Moskoflu cenginden fâriğ olmam. Eğer Kırımı Prusya tavassutu ile cenkse verirse Prusya ve İsveç beraber olarak müsâlâhaya olvakit ruhsat veririm. Ve illâ mümkün değil heman İbrail taraflarına varup Kili ve İsmail vesair yerlerin muhafazalarına bakasız. Sonra biriniz cevaba kaadir olamazsız,¹.

Serdarı ekrem vesair ordu erkâmı bu hattan memnun kalmadılar. Nizamsız askerle harb yapılamıyacağını anlamış bulunuyorlardı. Bununla beraber emre uymak lâzım geliyordu. Mütareke için müzakeratın önü alınıncaya kadar ufak tefek hazırlıklarla uğraşıldı. Avusturya ile müzakerenin imzalanacağı sıralarda Rusya da mütareke temayülünü göstermekle ordu bir aralık ümide kapıldı. Padişahın yeni bir hattı bu ümit kapılarını da kapadı. Selim III ün Rusya ile mütareke hakkındaki kat'î düşüncesi şuydu:

“Münferiden Rusyalı ile musaleha Prusya ittifakını feshedeceğini bir kere mülâhaza etmezmişüz böyle tedbirmi

¹ Cevdet. c. 5. s. 61-62.

olur? kaldı ki Prusya kiralı Rusya hududuna asker tâyin eylediğini resmen beyan eyledi ve sana yazdığı mektubunda dahi Rusyalı her ne irad eylerse marifetim olmadıkça kabul olunmasun deyu yazmış.

Kırım alınmadıkça Devleti Aliyyenin asıl düşmanı olan Rusyalı ile sulh yoktur,,¹.

Bu hat orduya vardığı sıralar ordunun durumu çok kötü olmağa başlamıştı. Kış yaklaşmakta olduğundan asker taraf taraf firar etmekte idi. Harb için erkânda ne heves ne de ümit kalmıştı. Ruslara gelince bu mükemmel fırsatı kaçırmak istemediler, basit hareketlerle ve kolaylıkla Kili kalesini Tuna boğazlarını zaptederek İsmaili muhasara ettiler. Bizim askerlerimiz ise bizzat ordu eşyasını yağma ve halka birçok zulüm yaparak firar etmekte idi. (Kânunuevvel 1790)

Selim III Kırımın Ruslardan alınmasını beklerken ordunun yeni muvaffakiyetsizliklerini görünce teselliyi ber mutad kaleme sarılarak heyecanını şiddetli cümlelerle ifadede buluyor:

"Hasbinallah venimelvekil işte hâl malûm oldu cüzi düşman bizim gayreti olmayan askerlerimizi perişan eylemiş ve bu kadar cephane ve zehairi yağma edüp firar eylediklerinden gayri ehli islâmı katli nufuz eylemiş ve ehli islâmın malini yağma eyleyen askere şer'an ne lâzımdır sual olunup siyaset olunmak lâzımdır. Şimdi düşman durmaz bunları takip eder ve belki Babadağ semtinden bir kol ile Varna üzerine gelür. İşte İbraili muhasara etmiş elbette bu bozgunluğu anlar gördüler ki bu kaleyi vururlar ondan sonra hâl ne şekil olur, Abdullah Efendi ve bir kaç nefer kimesne bugün kapuda cem olup müzakere edesiz, kuvvet olarak tez elden orduya istimalât ve kuvvet olarak ve tekrar kendilerine nizam verüp iktizasına göre düşman üzerine varmaları için Sadrazama ve saire hitap olarak hüznü ve tesirli bir hattı hümayun tesvidi yapup bugün irsal edeyim. Yazmak için şimdi tarafıma göndersün, ve müzakere senedini bugün tarafıma arz edesiz,,².

Padişahın hatları ordunun halini hiçbir vechile ıslâh edemedi, Sadrazam Kili kalesinin de Ruslar eline geçmesine mâni

¹ Cevdet. c. 5. S; 62.

² Baş v. ar. 3. 45. h, 101.

olamadı. Az zamanda yer alan bu bir seri mağlûbiyetten Padişah ve yardımcıları Sadrazam Hasan Paşaya büyük bir hisse çıkarmağa başladılar. Sadrazamın kendisini müdafaa yollu mektuplarında da mânasız behaneler görülünce yalnız azline değil aynı zamanda katline de ferman edildi. Hasan Paşa idam edilüp kellesi âdet olduğu üzere İstanbula gönderildikte Padişah onu Kaymakam Paşaya şu hatla gönderdi.

“Kaymakam Paşaya,

Sadri sabık Şerif Hasan¹ Paşanın seri maktuunu küçük imrahurun Şatırı getürdü size gönderdim, umuru seferde kusura edüp vaktü zamaniyle düşman üzerine gitmeyüp askerinin perişanlığına bâis ve İsmail imdat etmediğinden istilâsına sebep ve beytümâli müsliminin itlâfı izaatını mucip olduğu ve rüşvet ahzeyelediği ve bunlara dair töhmeti şedide tahriiriyle yaftasının tesvidini yapup şimdi tarafıma gönderesiz ve yarın seri maktuunu Orta kapuya vaz eyleyesiz ve şimdi defterdarı gönderüp hanesini temhir eyleyesiz ben de bu taraftan hazine kethüdasını gönderdim „².

Serdarı ekrem Şerif Hasan Paşanın idamı yeni bir Sadrazamın intihabını icabettiriyordu. Yeni Sadrazam, evvelce azledilerek hudut Seraskerliğine tayin edilmiş olan Ziya Yusuf Paşa oldu. Ziya Yusuf Paşa muktedir ve kuvvetli bir vezirdi, fakat ne iktidarı ne de kuvveti ile orduyu bulunduğu anarşiden kurtarup zafere götüremezdi. Binaenaleyh Serdarı ekremlüğünde, selefleri zamanında Osmanlı ordusunun başına gelen felâketler silsilesinin devam ettiği görülür. İbrail sukut eder ve düşman Babadağ üzerine yürür. Yeniçeri askeri itaatsizlikte kusur etmez. Kanunnamesi icabı piyade harb edeceğine halkın beygirlerine el koyarak söz ve kumanda dinlemiyerek kendi kendisini süvari yapar ordudan firar edenleri de İstanbulda kahve kahve dolaşarak Rus ordusuna kan kusturduklarını, Rus askerini tarumar edip kumandanlarını yerlere buladıklarını ve daha birçok yalanları haysiyetsizce anlatırlar...

Mütekait Yeniçerilerle halk, Yeniçeri Ocağının kahraman-

¹ Baş v. ar. s. 45. h. 101.

² 1789 da Sadrazam olmuştur. Sadrazamlığı bir kaç ay devam etmiştir. Mağlûbiyetlerden mesul tutularak Şumnuda katledilmiştir.

lığı karşısında hayretten ağızları açık bütün bu uydurmaları dinlerler ve inanırlar.

Ordunun anarşisi Selimde de bütün zafer ümitlerini silmiş süpürmüştü; Selim de artık Kırımı almanın bir hayal olduğunu anlamış bulunuyordu. O da mütareke ve musalâha fikrini uygun bulmağa başlamıştı. Fakat hiç olmazsa mevzîl bir zaferden sonra bu felâket dolu harb devresine nihayet vermek istiyordu. Mütarekeyi istemesi için başka sebepler de vardı. Prusya ve İngiltere Fransa ihtilâlini bastırmakla meşgul idiler. Osmanlı İmparatorluğuna hiçbir yardımları dokunamıyacıkları anlaşılıyordu. Binaenaleyh Prusya ile Rusyaya karşı müştereken hareket için Babıâlinin yapmış olduğu ittifakın bir mânası kalmamış demektir.

Selim III bu vaziyetin tesiri altında kalarak Serdarı ekreme münasip bir fırsat zuhur ettiği takdirde Rusya ile mütareke yapılması için ruhsat vermek mecburiyetinde kaldı.

Serdarı ekrem Padişahın bu yeni kararından fevkalâde memnun oldu. Fakat o derece bir mütareke fırsatı ve sebebi mevcut değildi. Binaenaleyh Reis Vekili Hakkı Bey Serdarı ekremin şifahî talimatı ile mütareke maddesini asker ve zahire sıkıntısını arzetmek üzere İstanbul gönderildi. Selim III ün bu işten memnun olmadığını Kaymakam paşa'ya yazdığı şu hattan anlıyoruz:

“Mütarekeye serrişte yoğiken Âsitanede çaresi bulunur hülyasiyle Reis Vekilinin orduyu terkedüp gelmesi ve ordu-dan dahi göndermelerine taaccüp olunmuştur. Moskovlunun adamları orduya gelüp gittiler. Bu taraftan serrişte memûl etmek akıl kârıdır. Murat düşmanın keyfiyeti hücumunu beyan ise biz anlardan mukaddem biliyoruz. Bu taraftan asker göndermek ve tedbir etmek ise mümkün olanı şimdiye değin icra ettik. Kangisinin faidesini gördük. Cenabı Hak cümlesine akıl ihsan eyleye âmin. Eğer mütarekeye rişte bulunursa Prusya ittifakına hanel vermeyecek veçhile nizamını versünler kaldı ki Balkanın öte tarafında otuz bin asker çıkar elbette ihraç etsünler ve düşmanı karşı tarafına geçürsünler ve Babadağı ve Tuna sevahilini muhafaza etsünler bu taraftan dahi iktiza eden

tedbir ne ise dakika fevt etmeyüp icra edesin ve Sadrazama da tekit yazasın ve birgün evvel Reis Vekilini gönderesin,,¹.

Padişah şahsan devlet namusunun temizlenmesi için behemehal bir mevziî zaferin kazanılmasına taraftar idi. Fakat çarnaçar mütareke fikrini en münasip şartlarla kabul eylemiş bulunuyordu. Nihayet İngiltere ve Prusyanın Rusya nezdindeki tazyiki ile Rusya da mütareke esasını kabul ediyor. Sür'atle sulh akdi iki tarafın da başlıca arzusunu teşkil ettiğinden mükâlemelere Yaş kasabasında ve derhal başlanıyordu. Sulh müzakeratına başlanması asker üzerine büyük bir tesir yapıyor. Sanki her şey olup bitmiş gibi Yeniçeriler ve sair mürettep asker orduyu terk ile dağılmağa başlıyorlar. Selim III bu halin doğurabileceği fena neticeleri görüyor. Sulh imza edilmediği takdirde Ruslar karşısında harb edecek kimse kalmıyacağından, bu endişe ile Sadrazamının dikkat nazarını çekmek istiyor ve ona şu hattı yazıyor.

"Benim Vezirim,

Yaz askeri hıncır sürüsü gibi bu taraflara gelmekte olup sual olundukta musalâha oldu alenen izin verdiler deyu cevap ediyorlar. Böyle oldukta musalâha nasıl olabilir. Asker kalmadığı gibi düşman neler teklif edecektir. Bari askerin cümlesi dağılmadan musalâhayı bir gün evvel akdetmeğe çalışasın. Alenen kıraat için istiklâlini tekit için tarafına bir kıt'a hattı humayun başka yazup gönderdim. İşlerin bir saat evvel bitmesine sa'yü gayret edesin,,

Padişahın korktuğu neticeler tahakkuk etmiyor, Rusya ile sulh 9 kânunuevvel 1792 de Yaş kasabasında imza ediliyor. Bu suretle Osmanlı - Avusturya harbinden sonra Osmanlı-Rus harbi de son buluyor. Bu çifte harbe nihayet veren muahedelerin kısaca hükümleri şunlardır. Avusturya ile imzalanan Zıştovi muahedesi mucibince, Osmanlı İmparatorluğu Eflâk ve Buğdana tekrar kavuşuyor, fakat gizli bir anlaşma ile Orsovoyu Avusturyalılara terketmek mecburiyetinde kalıyor.

Rusya ile imzalanan Yaş muahedesi Uçakofu Rusyaya bırakıyor, Dinyester Rusya ile Türkiye arasında yeni hudut

¹ Baş. v. ar. Selimi Sâlis devri sandıkları.

oluyor. Şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu harpten zararlı çıkıyordu. Topraklarından ve prestijinden yeni kayıplar kaydetmişti. Bununla beraber Rusya ile Avusturya da bu harpten beklediklerini elde edememişlerdi. Rusya ne Türkleri Avrupadan koğabilmiş ne de eski Bizans imparatorluğunu ihya etmişti. Avusturyaya gelince Eflâk ve Sırbistan yerine Orsovo ile iktifa etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Osmanlı İmparatorluğunun harpten az zararla çıkmış olmasına, bu az zararın da çok büyük acısını tadan Selim III olmuştu. O, devrine mağlûp bir hükümdar sıfatıyla değil fakat muzaffar olarak başlamak istemiş ve yılmadan yorulmadan çalışmıştı. Bununla beraber Selimin ruhu ezeli Türk düşmanı olan Rus ve Avusturyanın çifte galibiyetleriyle ezilemedi. O, mağlûbiyetten çıkarılabilecek dersleri çıkarmıştı. Osmanlı İmparatorluğunu cezri bir ıslaha muhtaç görüyordu. Bu ıslahat yapılmadığı takdirde devletin yaşayamıyacağı ve yaşamağa hakkı olamayacağı kendisince apaşikâr bir hakikatti. Bu sebepten Selim, pahalıya mal olan sulh devrini ıslahata tahsis etmekte bir an tereddüt etmedi. Hayatına mal olacak olan bu ıslahatta büyük bir iman ve enerji ile çalıştı¹.

II) Napolyon'un Mısırı işgali ve Osmanlı-Fransız harbi

(1798 - 1802)

Ziştovi ve Yaş muahedelerinin imzalanması tarihinden (1790 — 1792) Napolyo'nun Mısır seferine kadar (1798) Osmanlı İmparatorluğu altı yıllık bir sulh devri tanıdı. Selim III, bu altı yıl zarfında hummalı bir şekilde iç ıslahat ile meşgul oldu. "Nizamı Cedit," ismini taşıyacak olan bu ıslahat Fransız yardımı ile oldu. 1798 tarihine kadar Osmanlı-Fransız münasebatı her iki tarafın büyük dostluk nişanelerinin intıbâmı taşır. Öyle ise nasıl oluyor da bahsettiğimiz tarihte Fransayı, Osmanlı topraklarına saldırmış görüyoruz? Bu sorunun cevabı Fransa ihtilâlinin yetiştirdiği kumandanlardan Napolyon Bonapartın düşüncelerini tetkikte bulabiliriz.

15 Ağustos 1769 da Korsika da doğan Napolyon ilk mek-

¹ Tarihe «Nizamı Cedit» adı ile geçen Selimin ıslahatını harpler ve isyanlar safhasını bitirdikten sonra ayrı bir ciltte tetkik edeceğiz.

tebini orada bitirdikten sonra 1778 de Autun askeri kollejine girmiş 1784 te Paris askeri mektebine kabul edilmiş ve 1785 te topçu mülâzimi rütbesiyle mezun olmuştur. Bundan sonra Napolyon Tulondan İngilizleri çıkarmış (1793) ve İtalyada Avusturya ordularına karşı bir seri zafer kazanmış (1797) bu suretle Fransanın en gözde kumandanlarından olmuştur. Fransa ile İngiltere harb halinde olduğu için Direktuvar hükümeti Napolyonu İngiltereye bir ihraç hareketine memur edince Napolyon, bu ihracın mümkün olmadığını fakat İngiltereyi müstemlekelerinde mağlûp etmek kabil olduğunu, bunun için de evvelâ müstemleke yolları üzerinde bulunan Mısırın işgali¹ lâzım geldiği mütalâasında bulunmuş ve Talleyran'ın da muzaaheretiyile bu mütalâasını Direktuvar hükümetine kabul ettirmiştir.

19 Mayıs 1798 de büyük bir donanma ile Tulondan hareket eden Bonapart, şövalyelerin elinden Maltayı zaptettikten sonra 2 Temmuzda İskenderiyeye muvasalat etmiş, 21 Ağustasta Memlûk ordusunu mağlûp ederek Mısırı kazanmıştır.

Fransa ile Osmanlı devletinin dost geçindikleri bir anda Fransa tarafından sebepsiz ve habersiz şekilde Osmanlı eyaletlerinin en mühimlerinden birine yapılan bu taarruz bütün Osmanlı devlet adamlarında ve bilhassa Selim III de büyük bir tesir yapmıştır. Padişah derhal Sadrazama lâzım gelen tedbirlerin alınmasını emretmiştir. Sadrazamın teşebbüsüyle de divan üzerine toplanarak mesele tetkik edilmiş ve şu tedbirlerin sur'atle alınması kararlaştırılmıştır.

1 — Mısır Paşasıyle Mısır Beylerine, Fransızlara karşı mukavemet etmeleri için tahrirat yazılması,

2 — Vaziyetin icabettirdiği bazı tâyinlerin yapılması,

3 — Bütün sahil, şehir ve kasabalarının Fransanın Mısırı

¹ Napolyon Bonapart'ın Mısır seferine takaddüm eden Avrupa ve Osmanlı siyasî münasebatını bu kitabımızda tafsilâtiyle tetkik etmeği uygun bulmadık. Okuyuculardan adı geçen mevzu ile alâkadar olanlara evvelce neşretmiş olduğumuz şu eserleri tavsiye edebiliriz.

- Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, İst. 1938.

- Yunan adalarının Fransızlar tarafından işgali ve Osmanlı - Rus münasebatı Tarih Semineri Dergisi, İst. 1937 tarih notları İst. 1941

istilâ ettiğinden haberdar edilerek uyanık bulunmağa davet edilmesi,

4 — Fransa ile hali harpte olan İngiltere devletinin Akdeniz donanmasına, Osmanlı limanlarında iyi kabul gösterilmesi için hüküm yazılması.

Mısır valisi Bekir Paşa'ya derhal tahrirat yazılması fikri padişahın idi. Selim III, bu suretle hem Fransa'ya karşı başlayacak mukavemeti teşci etmek hem de Mısır'a, Padişahın müsaadesiyle geldiklerini ilân eden Fransızları tekzip etmek istiyordu. Hat aynen şudur:

“Benim vezirim,

Tez Bekir Paşa'ya ve Beylere¹ nüvazişlü ve gayet dikkatlü tahrirat yazılsın, arazii Mısıryyenin bir avuç kumundan vaz geçmiyeceğimizi ve ehli imanın bunlarla kitali farzolduğunu aleni bilsünler. Kâfirin hilesine itimat etmesünler. İnşallah donanma ile ve her türlü iane ederiz. Göreyim anları nasıl gayret ederler. Etraflı yazılıp eriştirilsün icabederse fermana hat yazarım,”².

Padişahın işareti üzerine Sadrazam, Padişahın ağzından Mısır valisi Bekir Paşa'ya hitaben bir hattı hümayun kaleme almıştır. Bu hattı hümayunda Mısır'ın namlı beylerinden İbrahim, Murad beyler ve Mısır uleması ile elbirliği yapılarak din düşmanı olan Fransızlara mukavemet etmesi ve her türlü muavenetin Babiâli tarafından yapılacağı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Sen ki Mısır valisi Seyyid Elhac Bekir Paşasın, Elhaleti hazihi Fransalunun mugayiri müsâlâha habersizce böyle hareketi vâkı olup Şeyhülbeled İbrahim bey ve Murad beyin gayretleri ve ümerayı saire ve Ocaklu ve hususa ulemayı Mısıryenin hamiyetleri filasl malûm ve dinü devlet uğrunda sarfı makdur edecekleri malûmumdur. Göreyim sizi cümleliz bilittifak Mısıra taarruz ve ehli islâma hiyanet üzere olan Fransalunun kahr ve tedmirlerine ve iklimi Mısırın levisi vücutlarından tathirine sa'yü ikdam edesiz. Donanma irsali ve sair her dürlü ianet icra olanur. Heman Haktealâ hazretleri cümleliz hüsni

¹ Mısır'ın bu sırada namdar beyleri İbrahim bey ile Murad beylerdi.

² Baş v. ar. s. 39 h 20.

hizmete mazhar ve her halde mansur ve muzaffer eyleye
âmin,,¹.

Bekir Paşa'ya bu hatlar gönderilirken Şam valiliğine tâ-
yin edilmiş bulunan Elhac İbrahim Paşa'ya da maiyyetine
asker alarak Mısır üzerine yürümesi ve işgal edilen yerlerin
Fransızlardan tahlis edilmesi bir hat ile emredilmekte idi:

“Sen ki Şam valisi Elhac İbrahim Paşasın,

İşbu emri şerifim sana vâsıl olduğu gibi derhal maiyye-
tine celbolunacak sergerdegân ve asakiri celp ile tevak-
kuf ve ârâm etmeyüp mütevekkilen alellâhülmufn Mısır
canibine teveccüh ve azimet ve beldei Mısır ve Reşit ve
Dimyat ve İskenderiyeyi Fransız keferesinden tahlise
müsaraat ve ol havaliyi vücudu levs âlûdlarından tathire
bezli makderet edesin bu maslahat din maslahatı olup
bu bapta senden gayreti diyanet memulü hümayunumdur.
Duayı hayrı padişahane ve teveccühâtı seniyei mülûkâ-
nem seninle bile olmakla Cenabı Allahın avnü inayetiyle
inşaallah bu maslahatlarda muvaffak olursun, heman Haz-
reti Hak umurunu teshil ve tevfikına mazhar eylesin
âmin,,².

Bir taraftan Fransızlara karşı Mısırdaki bir mukavemet ha-
zırlanması için hatlar gönderilirken diğer taraftan da, sahil
kasaba ve şehirler vaziyetten haberdar edilmekte ve müstak-
bel hareket hatlarının ne olacağı kendilerine bildirilmekte idi.
Kendilerine ilk olarak hat gönderilen yerler Akdeniz şehirleri
idi. Çünkü bunlar hâdisatın cereyan ettiği sahaya komşu idi.
Esasen, Fransız teşebbüsünün vüsati bu sıralar henüz bilinme-
diği için, bu şehirlerin mukadderatından endişe edilmekte idi.
Şehirlere gönderilen hükümler aşağı yukarı aynı meâldedir.
Hemen hepsinde evvelâ Fransanın ilânı harpsız ve sebepsiz
olarak Mısır taarruz ettiği işaretle, müteyakkız bulunulması
tavsiye ve şayet düşman o taraflara da taarruz ederse
müdafaaya gayret edilmesi emredilmektedir. Bundan sonra,
Devleti aliyenin elinde olan bütün vasıtalar ile sahil şehir ve
kasabalarına yardım edeceği, ilâve edilmekte ve düşmanın ha-

¹ Topkapu 1173.

² Topkapu 1113.

rekâtına dair elde edilecek malûmatın İstanbula bildirilmesi istenmektedir. Yüzlerce şehir ve kasabaya gönderilmiş olan bu hükümler hakkında daha esaslı malûmat edinilmesi için birisinin metnini aynen buraya alıyoruz:

“Kıbrıs Muhassıllığına ve Kıbrıs Nâipliğine ve Yeniçeri zâbiti ve âyan ve sair zâbitan ve bilcümle söz sahipleri ve iş erlerine ve umum ehli islâma.

Devleti aliyye, Françelû devletiyle müstahkem müsâlâhayı fesh etmeyüp Françelû Cumhuriyeti tarafından dahi feshi müsâlâhaya dair bir gûna haber vârit olmamışken bu esnada Françelû sergerdelerinden Bonapart nam ceneralin kati vafir donanma sefineleri ve külliyyetlü tedarikâtı harbiye ile Akdenize huruç ve hattâ işbu senei mubareke mahı Muharremülharamın on beşinci günü İskenderiyeyi Mısır tarafına teveccüh ve azimet ve İskenderiyeye bağdeten ve cihaden duhul etmiş olduğu sen ki muhassıl mu-maileyhsin tarafından vârit olan tahrirlerin mealinden müsteban ve bu surette memaliki mahrusamın cümlesinden teyakkuz ve intibaha riayet cemi ehli islâma farzı ayn mertebesinde olduğu varestei kaydü beyan olmaktan naşi siz ki muhassıl Modon Yeniçeri zâbiti ve âyan ve saire mumaileyh siz gece gündüz müteyakkız ve mutabassır ve hazırülhâl bulunup tâifei mezkûrenin ol taraflara hücum veliktiham misillü hareketleri vâkı olur ise mütevekilenalâllah müdafaalarına bilittifak damen dermeyanı gayret ve kurbü civarınızda olan müslimîn ile teveddüt ve teavün şeraitine riayet ve tâifei mesfûrenin bir taraftan ahval ve keyfiyetlerini taharri ve tahkik ile vâkı olan ihbar ve asarı peyderpey Devleti aliyyeme tahrir ve işara mü-saraat ve maazallahi tealâ rüsumu tahaffuz ve ihtiyata riayet serimu tecviz, terahi ve kusurdan begayet tehaşi ve mücanebet eylemeniz ferman olmakla tenbihen vettevfikan hassaten işbu emri şerif . . . ile irsal olunmuştur. İmdi keyfiyet Anadolu ve Rumeli savahiline ve mecmu cezirelere başka başka evamiri aliyyemin ifade olunduğu ve tarafı Devlet aliyyemden dahi lâzım olan ianetin bir vechile tecvizi kusur olunmıyacağı ve taifei mesfûrenin بغير حق Mısır İskenderiyesine tecavüz ve taarruz vâkı ise mücazat-

larını müşahede edecekleri eltafi hafiyetülilâhiden müsteda ve mütemenna idüğü malûmunuz oldukta ber minvali meşru amel ve harekete mezit ve kati ikdam ve bu bapta muttali olduğunuz ihbar ve halâtı Deralliyeme tahrir ve ifham ve balâda mûnderic olduğu veçhile İskenderiyeye tasarrufları vâkı ise taifei mesfûre sair mahallere dahi hücum eylemeleri melhuz olduğuna binaen bir vechile emniyet ve gaflet caiz olmamakla ona göre sem'ü basiret ve intibaha riayet ve zuhur ederlerse مستيناً بالله Kıbrıs ceziresinden mecmu erbabı harbü darbı istihsap ve berveçhi muharrer civarınızda elinizin iriştigi yerlerde olan müslimîn ile dahi teavünü ittihat ve mukabele ve müdafaaları emrine cümleniz merdane say'ü ikdam ve zinhar tekâsül ve gaflet vukuunu tecvizden begayet tehaşi ve ittikayı tam eylemeniz babında,¹.

Selim III ün , Fransızlara karşı güvendiği tedbirlerden en mühimmi Akdeniz'de dolaşan İngiliz donanması idi. Filhakika, yıllardan beri Fransızlarla harb halinde olan İngilizlerin, Bonapart'ın Mısır seferine lâkayt kalamıyacıkları aşikârdı. Esasen bu seferin İngiltereyi müstemleke İmparatorluğu yolları üzerinde vurmak için hazırlandığı da ilân edilmişti. Binaenaleyh, Mısır seferi bir bakıma göre Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltereye karşı yapılmış bir seferdi. İngiltere ile Türkiye'nin kuvvetlerini bir ederek bu düşmana karşı cenk etmeleri zarurî idi. Selim III, İngiltere'nin şarkî Akdeniz limanlarında erzak ve su ihtiyacını temin etmelerine müsaade vermekle İngiliz donanmasının Mısır etrafında mütemadî bir kontrol yapmasına imkân verecek idi. Bu suretle Fransızlar, Mısırdan gayri Türk şehirlerine saldıramıyacıkları gibi ana vatan ile irtibat da tesis edemeyeceklerdi. Bu düşüncelere binaen ve henüz bir İngiliz Türk ittifakı kâğıda geçmemişken Selim III, İngiliz donanmasına kolaylık göstermeleri için garbî Anadolu ve Suriye limanlarına şu hükmü göndermiştir:

“Devleti aliyyei daimülkararımın İngiltere Devleti kadimî,

¹ Bu hüküm [Temmuz 1798] tarihlidir. Başvekâlet arşivinde 1213 tarihli mühimme defterinde vardır. Hükmün birer sureti şu kasabalara da gönderilmiştir. Kandiye, Hanya, Midilli, İstanköy, Tekfurdağ, Tiran, Avlın-ya İnebahtı, Selânik, Agriboz, Bozcaada, Sakız, İzmir, Teke, Menteşe, Mora.

Ruşenî ahibbüsitki ve Françalûnun hasmi kavi ve düşmanı olup Fransalularla beyinlerinde muharebe ve muhasamat derkâr olmakla İngiltere Devletinin elhaletü hazihi Akdenizde birtakım donanma ve sefineleri hasbel iktiza keştü gûzar üzere olduklarından ledelhace vâkı zaruret ve muzayakalarını mucip olan esbabın istihsaline ve muhtaç oldukları zehair ve levazımın itası ile mümkün olan ianeti turuku Devleti aliyyemden himmetü ikdam birle muktezayı kat'ı hal mehamı lâzım olan ihtimam olmaktadır. Siz ki Vüzerayı müşar ve mirmiran ve kuzat ve nüvvab ve zâbitan ve âyan ve sair mumaileyhimsiz işbu emri şerifim İngiltere Devletinin Akdenizde keştügûzar üzere olan donanma sefaininden biri her hanginizin tahtı hükümet ve kazasına ve hangi sahil ve cezireye gelüp sizlere ibraz olursa kendülere muktezi olan zehair ve levazımı sairenin derhal tedarik ve akçeleriyle bedeli üzere iştirâ olunarak itasına ianet ve esnayı rahta suya zaruretleri vukuunda cemi cezayir ve sevhilde su almalarına muhalefet ve mümanaat olunmayup her vechile sahabet ve sıyanet ve def'i zaruretlerine mübaderet, velhasıl İngiltere donanması Devleti aliyyemin donanmasından madut gibi olmakla ona göre taltif ve tatyipleri emrine müsaraat ve bu vesile ile França milleti sefinelerinden gelen olursa Cezayir ve sevhilden birine yaklaştırılmayup ve zinhar zinhar hiyle ve hud'alarına aldanmıyarak tard ve defilerine bilittifak ikdamu takat ve aleddevam mukteziyane ve mutabassırane harekete bezlü miknet ve serimu kusur ve gaflet vukuundan begayet tehaşi ferman olunmağın,¹.

Mısır'ın istilâsı üzerine, Selim III ün aldırıldığı bu ilk tedbirlerin tamamen tedafûf mahiyette olduğu görülmektedir. Binaenaleyh bu tedbirler Fransızları Mısırdan çıkarmak için şüphesiz kâfi değildir. Ordu ve donanmayı tensik ve tanzim etmek lâzımdı. Bu ise az zamanda ve kolayca yapılacak bir iş değildi

Selim III, Devletin harb için hazırlıksızlığını mükemmelen bildiğinden Fransaya harb ilân edilmesinde bir fayda görmemiştir. Taarruza uğraması muhtemel yerlerin tahkim ve takvi-

¹ Baş. V. ar. mühimme, sene 1223.

yeni ile kuvvet toplanması ve sonra harb ilân edilmesi reyinde bulunmuş ve ilânı harbin, Divanın ittifak kararı ile yapılmasını istemiştir. Bütün bu noktalarda Padişahın etraflı düşünceleri şu hatla Sadrazama bildirilmiştir :

“Benim Vezirim,

Françalûnun memaliki islâmiyenin übbeheti ^{eri} olan Mısır suikastıyla İskenderiyeye eylediği ihanet ve gadri sebebiyle cümle ehli islâma bunlar ile mukatele vacip oldu. Her taraftan memaliki islâmiyeyi şerlerinden muhafaza ve külliyetli tedarikâta şuru lâzımdır. Haktaâlâ Devleti ali-yemizi ikdar eylesin. Düşmanlarına galip eylesin, lâkin bağdeten zuhur eylediğinden emrû muhafazada ve tedarikâtı seferiyede gayet acele olunup ilânı harb hususunda teenni ve bataat birle bir miktar vakit tedarik eylemek iktiza eyler zanneylerim. Yani memaliki islâmiyede olan Françelûya unı ile muamele olunmıyarak letayifülhiyel ile tağlit ve sual ve cevap ile teneffüs olunsa ve germiyetlü Moraya ve sair serhaddata takviyet verilse ve buğzu anlara olan devletler ile muhabere olunsa ve Mısırın hali ne suret kespeyle bilirse badehu ilânı harb olunsa. Altı senedir kâfirler bizi iğfal eyledi. Biz dahi altı mah kadar onları iğfal eyleyüp mümkün mertebe işimize baksak. Hele ilânı harb hususu gayet mülâhaza götürür maddedir. İşte bu maddenin zuhurundanberi benim hatırıma gelen budur. Rey olmıyarak kaç kere sana söyledim. Zira bu hususta Padişah ve Vezir reyi olamaz. Bu maddeyi cesime benim ve senin ve Şeyhülislâm ve Suduru kiram ve ricali devletin ve cümledenindir. Çünkü meclisi şûra aktiyle söy-leşilecek, herkes hatırına geleni Lillâh fillâh söylesün, kimesne ketm eylesün. Halimiz ve düşmanlarımızın hali iptida sahihce bilinüp sonra ilânı harbi mülâhazam gibi tehir veyahut hemen şimdi ilânın hüsnü kuphu ve menfaat ve mazarratı gereği gibi etrafiyle harice çıksun ve bilinsün ve ittifakı âra ile kararı verilsün. Eshabı kuranın cümlesine hüsnü zannım berkemâldir. Allah için bildiklerini ve mülâhazalarını söylesünler, Rabbim sahibi şeriatimiz hürmetine âdâlarımıza galip eylesün âmin,,¹.

¹ Topkapu 1113.

Padişahın hattı hümayunda izhar ettiği reye uyan Babîali, Fransa ile derhal münasebatını katetmiyerek bir taraftan harb hazırlıklarına diğer taraftan da Rusya ve İngiltere ile birer ittifak akti için müzakerata girişmiştir. Bütün bu işlerde muvafakat elde edilmesi başta bulunan hükümet ricalinin ve bilhassa Sadrazam ile Şeyhülislâmın iş tutumuna bağlı idi. Halbuki Selim'in, Sadrazam İzzet Paşaya ve Şeyhülislâm Dürrü Zade Arif Efendiye emniyet ve itimadı kalmamıştı. İzzet Paşa Sadrazam olmadan önce hayli müddet Mısır valiliğinde bulunmuş olmasına rağmen, Mısırdaki ne tahkimat yapmış ne de Mısır seferini vaktinde haber alarak lâzım gelen tedbirleri düşünebilmişti. Binaenaleyh, Mısır topraklarının taarruza uğramasından, Padişah nazarında, birinci derecede İzzet Paşa mes'ul idi. Şeyhülislâma gelince, her hususta Sadrazamın adamı olduğu için, o da mes'uliyetin sıkleti altında idi. Selim III, 31 Ağustos 1798 de Sadrazam ile Şeyhülislâmı vazifelerinden azlederek yerlerine daha enerjik ve işbilir adamlar tâyin etti.

Yeni Sadrazam Yusuf Ziya Paşa Sadrazam tâyin olduğu sıralar Erzurum Valisi bulunuyordu. Yeni memuriyetinin başına gelinceye kadar sadaret umurunu vekâleten çevirmek için İzzet Ahmed Paşa zade Derviş Abdullâh Bey uhdesine vezirlik rütbesi verilerek sadaret kaymakamı nasb olunmuştu...

Bir nevi hükümet değişikliği mahiyetinde olan bu hareketin mânası ve ehemmiyeti Padişahın Kaymakam Paşaya gönderdiği şu hatta izah edilmektedir:

“ Sen ki Kaymakam Paşasın,

Sadrazam İzzet Mehmed Paşa makamı sadarete geldiğindenberi memaliki islâmiyenin hıfzu hirasetini daima kendüye tenbih ve mekri âdâdan gafil olmamağı tekid eyledikçe tamamı hammdan kendü maslahatına bakup Françelü hinciri bîdinlerinin suikastlarından kemâli gaflet ve ademi teccüssüsten naşi habîr olmayup ve ahâliyi Mısır'ı dahi mukaddemce ağâh edemeyüp hasbün allah vak'ayı tahammülgedazın vukuundan bir mah sonra haberi muşibet eseri vâsılı şahanem oldukta teessüfü gayretimden bükâ ile habü rahat haram olup derhal makamı sadarettan azl ve yerine Erzurum Valisi Yusuf Paşayı nasbeyleyüp

Âsitanei saadetime gelinceye seni kaymakam nasp ve tâyin eyledim. İmdi Françelû bîmanlariyle gaza eylemek cümle ehli imana vacip ve eyâdii menhuseyi kâfirlerinden ol emkienei mübarekeyi istihlâs ve ehli islâma eyledikleri ihanet ve gadrın intikamını almak zimmet ve lâhimmeti tacdaraneme farzı ayn olmakla Sadrazam gelince aslâ tehir eylemeyüp berren ve bahren tedarikâti kaviyye ile üzerlerine varılıp mütevekkilen alellâh be ruhaniyeti Habiballâh iklimi Mısır vücudu nekbet alûtlarından tathir eylemenin tariki ne ise ulemayı izâm ve ricâli devletim ve Ocakularım ricali kullarım ile söyleşüp seferim olduğunu kâffeyi ehli imana taraf taraf bildirüp giceyi gündüze katarak ahzı intikama sâyi malâ kelâm eylesesin ve sair memaliki islâmiye ve hududu hakaniyeyi dahi mekrü şerri âdâdan muhafaza ve semt semt askerler ve mühimmatlar irsal birle daima mutabassırane hareket ve sekenei Âsitanei aliyyemin ahvali yevmiyelerine ve ibadullâhın her hususuna Sadrazam gelinciye begayet dikkat ve sayü gayret eylesesin.

Göreyim seni Hüdayı müteal her halde tevkifatı aliyyesin refik eyleyüp âdâdan ahzi intikama muvaffak eylesin,¹.

Bu hattı hümayunda Fransaya karşı harb ilânının yakın olduğu Kaymakam Paşaya verilen emirlerden anlaşılmakta idi. Filhakika harb ilânının tesriini icabettirecek bazı hâdiseler hükümet değişmesinden önce cereyan etmiş idi. Bu hâdiselerin en mühimmi Amiral Nelson'un kumandasında bulunan İngilterenin Akdeniz filosunun Ebuhurda Fransız filosunu tamamen mahvetmesi idi. (23 Ağustos 1798). Artık Osmanlı Devletinin yeni Osmanlı topraklarının işgalinden endişesi kalmamış bulunuyordu. Mısırdaki Fransız kuvvetlerine gelince; onlar da hem mahsur bulunuyorlar, hem de ana vatandan imdat ve ia-netten mahrum kalıyorlardı. Bu sebeplere binaen Babîâli 2 Eylül 1798 de usulüne tevfikân Fransaya ilânı harb etti. İstanbuldaki Fransız maslahatgüzarı Yedikuleye hapsedildi ve bir nota ile büyük devletlerin elçilerine Osmanlı Hükümetini harbe sürükliyen âmiller izah olundu. İlânı harb keyfiyetinden sonra

¹ E. Ziya Karal: Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu. s. 52.

yapılması lâzım gelen şey Fransız'ları Mısır'dan atmaktı. Bu büyük iş için de yeni bir Mısır seferi tertibetmek ve yeniden Mısır'ı fethetmek lâzım geliyordu. Selim III, bu işin kolay olmadığını biliyordu. Osmanlı İmparatorluğu henüz muhtaç olduğu talimli orduya malik değildi. Silâh bakımından da Fransızlar bâriz bir fâikiyet iddia edebilirlerdi. Binaenaleyh güç olan bu işin muvaffakiyetini garanti etmek icabediyordu. Bu da o vaktin şartlarına göre ancak dost devlet edinmekle mümkündü. Dost olabilecek devletler arasında İngiltere ile Rusya vardı. İngiltere daha Bonapart'ın Mısır seferinden evvel Fransa ile harb halinde idi. Esasen seferin İngiltereye müteveccih olduğu da ilân edilmişti. Binaenaleyh, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında filen mevcut menfaat birliğini bir muahede ile tesbit ederek müşterek düşman olan Fransa'ya karşı müşterek hareket etmek güç değildi.

Rusya, ya gelince, Osmanlı Devletinin komşusu idi; asırlardanberi beslediği niyetler Osmanlı Devletinin aleyhinde idi. Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek Rusyayı Akdeniz devleti yapmak Çarların mukaddes bir ideali idi. Zaten Ruslar bu ideali tahakkuk ettirmek için bütün on sekizinci asır boyunca çalışmışlardı. Bu böyle olmakla beraber Napolyon Bonapart'ın Mısır istilâsı Rus politikasında bâriz bir değişiklik yapmıştı. Rusya, Akdenize Fransa gibi kuvvetli bir devletin yerleşmesini iyi bir gözle göremezdi. Aksi takdirde bu denizdeki Rus emellerine veda etmek lâzım gelecekti. Binaenaleyh, Fransız taarruzu daha vuku bulmadan önce bu taarruzun behemehal günün birinde olacağını kestiren Rus hükümeti Osmanlı Devletine bir ittifak teklif etmişti. Babîâli bu taarruza ihtimal vermediği için ittifakı reddetmişti. Fakat vaktaki Fransızların İskenderiyyeye ayak bastıkları öğrenildi. Rusyanın ittifak teklifleri İstanbulda daha başka bir zaviye tahtında mütalâa edilmeğe başlandı. İttifak kârlı ve mümkün görünüyordu. Bir taraftan müzakereler İngiltere ile devam ederken diğer taraftan da Rusya ile, başlandı. Selim, müzakereleri yakından takibederek idare etti. İşten anlar kimseleri müzakerata tefrik etmekte kusur etmedi. Bu müzakereler esnasında Reis Efendiden¹ sonra büyük rol oy-

¹ Bu esnada Reisülküttap Ahmed Atif efendi idi.

nayan İsmet Bey¹ oldu. İsmet Bey'in memuriyeti hakkında padişahın müdahalesi şu suretle olmuştur. Ağustos 1798 de Selim III, Sadrazama yazdığı bir hatta siyasi mükâlemelere ulemeden birisinin terfîkının eski âdetlerimize uygun olduğunu şu satırlarla ifade etmiştir :

“Benim Vezirim,

Aferin Reis Efendiye, güzel söylemiş. İşte bu tarz üzere hareket eylesün. Böyle vakitlerde asıldan ulemeden bir kimesne mükâlemelere refik olurdu. Yine ihtara sebeptir. Zira umuru azîmedendir. Abdullah Mollanın² memuriyeti gibi İsmet Beyi mükâlemelere memur edesin, zira müsalâhada bulundu bilir adamdır. Kapuya Reis Efendiye gidüp mükâlemelere ianet eylesün. Hakteâlâ muvaffak eylesün,,³.

Müzakerat arasında bir aralık çirkin bir mesele zuhur etmiştir. Ruslar Türklere yapacakları yardıma mukabil bedel olarak para istemişlerdir. Türk murahhasları bu hususta Padişahın düşüncesini öğrenmek istediklerinden o, gerek bedel meselesinde gerekse İsmet Beyin bu husustaki yapacağı vazife hakkında şunları yazmıştır :

“Reis Efendiye hüsnü zannım derkâr. Biribirine ianet eyleyüp güzel nizam versünler ve bir söz ziyade söylesünler deyü İsmet Bey Efendiyi refik eyledim. İsmet Bey Devletimizin halini ve akçe hususunda ızdırabını ve sonra müşkül olacağını râna bilür. Dindar ve sadakatkâr ve her veçhile hasmı ilzama kadir eshabı akıldır. Ancak bu misillü müşkülleri hal için memurlardır. Göreyim anları şu bedel maddesini terk ettirsünler celâdet ve gayret birle uyar zannederim. Zira ittifaka anlar tâliptirler⁴..”

Müzakerelerde İsmet Beyin oynadığı rolden Padişahın çok memnun kaldığı anlaşılıyor. Zira Sadrazama yazdığı bir hatta ona paye verilmesini şöyle müdafaa ediyor:

“Benim Vezirim,

Devleti aliyyemizde nakib olanlara ikram oluna gelüp hu-

¹ Bilâhare Rumeli Kazaskeri tâyin olunan İsmet beydir.

² Meşhur Tatarcak Abdullah molla.

³ Üniversite siyaset. 17097 - 75.

⁴ Ruslar kast edilmektedir.

susâ bu nakib efendi âlim ve cedbecet Şeyhülislâm zade iken kaç nefer kimesnenin bu esnada tekaddümiyle gerü kaldı. Bugün ziyarete görmeyüp teaccüp ve hicap eyledim. Şerafetten ziyade tâzim olunacak dahi ne vardır. Bu defa Anadolu payesiyle takdim edenlerin tarihlerinden mukaddem tarih ile nakib efendiye pâye verdim. Cümlesini takdim eylesün. Şanü şerafete ve ilmü şerife tâzim olunsun şimdi bu emirleri Şeyhülislâm Efendiye bildirüp muktezası üzere pâye versün,¹.

Selim III. bir müddet sonra bu payeyi de az gördüğünden Rumeli payesinin verilmesi için emir veriyor.

“İsmet Bey Efendiye Rumeli payesi vermesi için Şeyhülislâm Efendi dâimimize tarafı hümayunumdan haber irsal edesin,².

Rus murahhasları ile müzakereler müspet netice verince Selim murahhaslara aferinlerini de ibzal etmekte kusur etmemiştir.

“Aferin murahhas Efendilere işte şöyle ikdam ve gayret eylesünler bu din ve devlete hizmettir. Göreyim anları muahedei mahsusa söyleşildiği gibi kaleme alınup irsal olunsun ve mükâlemeler olunup şurutu münferide dahi bir hoşça tenkih olunsun Mevlâ hayırlu eylesün âmin,³.

Rusya ile olan müzakerelerin sona ermesi ittifakın imza ve senetlerin mübadelesini icabettirmekte idi. Ancak ecnebi, daha doğrusu hıristiyan bir devlet ile ittifak etmek nazik bir mesele idi. Bahusus kendisiyle ittifak aktedilecek devlet de Türklerin ezeli düşmanı Rusya idi. Binaenaleyh Rusya ile ittifakın muvafık olduğuna dair bir nevi vükelâ heyeti kararı diyebileceğimiz bir kararın verilmiş olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda Osmanlı Devletinin işleyiş şekli hakkında da sarih bir fikir verebilecek olan karar şudur:

“Âzamı bilâdı islâmiye ve ekberi memaliki Devleti aliyeden Mısırî Kahireye Fransız taifesinin bilâ sebep bağdeten hücum ve iktihâm ve istilâsı ve ümmeti Muhammede hiyanet ve ihâneti Devleti aliyeyi ebedüdevâmın şer’an Fransalu üzerine sefe-

¹ Üniversite kütüphanesi Muahedat. yazma. No. 83.

² Üniversite kütüphanesi Muahedat. yazma. No. 83.

³ Üniversite kütüphanesi Muahedat. yazma. No. 83.

rini icabetmekten nâşi taifei mersumenin memaliki islâmiyeden tard ve teb'idi ve def'i fesadı kuvvei kahireye muhtaç olduğu varestei kaydü beyan olmağla bazı düveli kaviyye ile ittifak ve istihsali kemali kuvvet ve kati kal'i âdâyı din ve millet kazayayı müstehakadan olmağın heman tevakkuf olunmayup Rusya devletiyle bu surette olan mevaddı ittifak aktü raptiyle tarafı Devleti aliyyeden memuru mükâleme olanlar marifetiyle tanzim ve itmam olunması cümle indinde emrû sevaptır.,,

<i>Yusuf Ziya Paşa</i>	<i>Mustafa Âşir</i>	<i>Ahmed Esad</i>
<i>Serdarı ekrem</i>	<i>Şeyhülislâm</i>	<i>Rumeli Kazaskeri</i>
<i>Veli Efendi zade Mehmed Emin</i>		<i>İbrahim İsmet</i>
<i>Rumeli Kazaskeri sabıki</i>		<i>Rumeli Kazaskeri sabıki</i>
<i>Mehmed Arif</i>		<i>Mehmed Salih</i>
<i>Rumeli Kazaskeri sabıki</i>	<i>Anadolu Kazaskeri sabıki</i>	
<i>Hulûsi Ömer</i>	<i>Ahmed Şemsüddin</i>	
<i>Rumeli Kazaskeri sabıki</i>	<i>Rumeli Kazaskeri sabıki</i>	

Bu karar üzerine Padişahın hattı da şudur:

“İttifakı ârâ ile istihsan olunduğu üzere makbulü hümayunum olmağla bu veçhile elçi ile senetler mubadele oluna¹.,”
Osmanlı - Rus ittifakı tedafüi bir ittifak idi. Mısırın Fransızlar tarafından işgal edilmesi anından evvelki toprak durumu için muteber idi. Ruslar on iki büyük harb gemisi ile şarkî Akdenizde Fransızlara karşı Türk filosiyle teşriki mesai etmeği kabul ve taahhüt etmiş bulunuyorlardı. Rusların bu filosu Boğazlardan her iki istikamette serbestçe gidüp gelebilecekti. Ruslarla aktedilen ittifak muahedesinin Boğazlara müteallik hükümlerinin halk tarafından hoş görülmediğine dair bir arşiv vesikasında şu satırlara raslıyoruz:

“Şevketlû Efendimiz... Ezcümle Rusya donanmasına izin vermeyüp âvamı nâs gibi geç mütalâa buyurulsa idi mazallahü teâlâ bütün Avrupa mülükünün hâli tebah olup saltanatı seniyye ile dahi ez serimu bürudete bâdi olurdu².”

23 Kânunuevvel 1798 de Rusya ile imzalanan ittifaktan 13 gün sonra İngiltere ile de ittifak aktedilmiş bulunuyordu.

¹ Üniversite. Kütübü Kavanin ve Muahedat yazma. No - 83.

² E. Ziya Karal. Fransa - Mısır. s. 99.

Bu suretle Fransızların Mısırı istilâ etmeleri Avrupada Fransa-ya karşı yeni bir koalisyonun teşekkülüne sebep oldu. İngiltere ve Rusya donanmaları ile, Mısır üzerine karadan gidecek olan Osmanlı ordusu iş birliği yapacaklardı. Osmanlı ordusuna bizzat Sadrazam Yusuf Ziya Paşanın kumanda etmesi Padişahın da bulunduğu bir divanda kararlaştırılmış bulunuyordu.

Sadrazam Yusuf Ziya Paşanın büyük bir ordu ile Mısır seferine çıkmasından önce bu seferle alâkadar iki mühim hâdise cereyan etmiştir. Hâdiselerden birincisi Cezzar Ahmed Paşanın Mısır Seraskerliğine tâyini, ikincisi de Turhala sancağı mutasarrıfı Köse Mustafa Paşa'nın İstanbul'dan deniz yolu ile büyük bir kuvvetin başında İskenderiye üzerine gönderilmesidir.

Cezzar Ahmed Paşa'nın, daha Fransızların Mısıra ayak bastığı günde, Mısır üzerine memur edilmesi düşünülmüş ise de fevkalâde otoriter ve reyinde müstakil bir vezir olması dolayısıyla İbrahim Paşa kendisine tercih edilmişti. Fakat zaman geçtikçe İbrahim Paşa'nın iktidarsızlığı meydana çıktığından Cezzar Paşa lehinde bir temayül hâsıl olmuş ve Kânunusani 1799 da İbrahim Paşa azledilerek Eمارeti hac ve Şam mülhakatıyla Trablus eyaletleri ve Kudüs ve Nablus sancakları ve Mısır Seraskerliği Cezzar Paşa'ya verilmiş, kendisinin veyahut tâyin edeceği bir Başbuğun Mısır istihlâsına sây etmesi bildirilmiştir. Bu hususları gösteren Selim'in hattı hümayunu şudur:

“Sen ki Sayda valisi ve ol havalı ve Mısır Kahire Seraskeri olan Cezzar Elhac Ahmed Paşa'sın seni selâmı selâmet encamı şahanemle taltif eylediğimden sonra malûmun ola ki sen ötedenberu gayret ve diyanetle mevsuf vüzerayı izâmının kudemasından olduğuna binaen bu esnada iklimi Mısır'a hücum ve İskenderiye kalesini ve Reşidi zapteden Fransız keferesinin mukabelesine Mısır valisi Bekir Paşa ümera ile bilittifak eğerçi ikdam üzere olup ancak Mısır'a giden Fransız keferesi külliyeülce olduğundan müdafaalarının beherhâl binefsihi azimet veyahut külliyeülü asakir irsâliyle ahaliî Mısır'a ianet eylemekle mutlakulinan olarak Seraskeri zafer rehber tâyin olunmuş olduğuna binaen her ne kadar şimdiedek lâzım gelen

ianetin istihsâline tarafından ikdam malûmu mülûkânem ise dahi bu madde mevaddı ahireye makiys olmayup temamı dinü devlete yeni baştan bir hizmeti celile gösterecek vakitler olduğundan başka sen kuvvetlü vüzeramdan olup hem ol havaliyi muhafazaya ve hem imdat etmeğe iktidarın malûmu şahanem olmağla ne veçhile ve ne tarikle olursa olsun serian ve âcilen Mısır'da olan din karındaşlarına külliyetlü asker ve imdat ve ianet irsaliyle keferi mezkûre ol tarafta yerleşmeksizin cümlesinin kahrü tedmir ve izalesine muvaffak olmağa damen dermeyanı gayret eylesin. Bu bapta zuhura gelen gayret ve hizmetin yirmi beş senedenberu dinü devlete sebkat eden hidematı sabıkana faik olacağını ve bundan akdem memuriyetini havi sâdır olan emri şerifim ve balâsına ısdar olunan hattı hümayunum ve Sadrazam tarafından tahrir olunan kaime muciplerince amel ve hareket eylemen matlûbu mülûkânem olduğu malûmu gayret melzumun oldukta göreyim seni şu Mısır'a alelacele külliyetlü imdat irsaliyle rızayı bâri ve rızayı şahanemi ve burcu evliya olan arazii mukaddesei Misriyyeyi yedi küffardan tahlis ile saadeti dareyni istihsal edesin hemen Cenabı Hak her işi teshil eyleye âmin¹.,

Cezzar Paşa bu emri aldığı ve Köse Mustafa Paşa İskenderiye üzerine yürümeğe başladığı sıralar, Napolyon Bonapartın Suriye üzerine Mısırdan yollandığı haberi İstanbulda duyuldu. Bermutat telâş.... divanların toplanması. Bu divanların birinde alınacak tedbirler mütalâa edilirken Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ordunun başında Mısır'a gitmeğe bizzat tâlip oluyor. Divan bu tedbiri kabul ve Padişah da tasdik ediyor. Selim III, Yusuf Ziya Paşanın Şam üzerine memuriyetini ve ne yolda çalışacağını âdet olduğu üzere bir hattı hümayun ile kendisine bildiriyor. Hattı hümayun şudur:

“Sen ki veziri âzamım ve vekili mutlak ve bilistiklâl serdarı zafer rehberimsin. Seni selâmet encamı şahanemle taltif ve kadrü şanı terfi eylediğimden sonra malûmu gayretmelzumun olsun ki elhaletü hâzihi Mısır istilâ eden Fransa keferesi urban ve kıpti makulesinden kendülere tebaiyet eden bîdinleri celb ile bilittihat Gazze ve Yafa ta-

¹ Topkapu 1113.

raflarını o dahi istilâ edüp keferi mesfurenin maazallahü-taâlâ tebaai islâmı rüyu arzdan defetmek maksadı fâsidesinden oldukları zuhur eden harekâttan müsteban olduğundan başka kalbigâhı islâm ve makamı hazreti Seyyidül-enam olan Haremeyni Muhteremeyn havalisine dahi iyazen-billâhütaâlâ عياداً بالله itâlei desti hiyanet etmek niyyeti habise siyle merkûzu zamirleri olmaları sureti halden zâhirdir. Ve sen çırağı hassım olduğundan gayrı bundan akdem Erzurum ve Trabzon ve hududu Acemde ve Ekradı bednihad istih-sali emrinde dahi muvaffak olacağıın memul ve meczumu husrevanem olmağla huzurunda aktolunan meclisi meşve-rette karargir olduğu üzere senin Serdarı ekrem olarak binefsihi sebükbarca Şam üzerine azimetine iradei seniyem müteallik bu babta sana istiklâli tam vermişimdir. Binefsihi Yeniçeri Ağası dergâhı muallâm Yeniçeri Ocağından lüzumu miktarı ortalar ve diğer ocaklarımdan ve sair iktiza eden-lerden maiyetine istishap ile متوكل على الله المعين ومتوسلاً بروحانيت حضرت سيد المرسلين Dersaadetten hareket ve Âsiteneden tuva-nâ asker ihracına mübaşeret birle her taraftan erbabi harbi maiyetine cemederek savbı maksuda azimet edesin. Ve tarafi hümayunumdan mahsus sana hilâti şahanelerim-den bir sevp samur kürk ve bir kabza mücevher şimşiri adüv tedmir göndermekle kürkü duşu hamiyetine iksa ve şimşiri miyanı hamiyetine bend eyleyesin. Hak Taâlâ Hazretleri işbu seferi hümayunumda seni ve seninle be-raber dini mübin uğrunda fi sebilillâh cihadü gazaya kı-yam edenleri dahi dinde mazharı saadet eyleyüp mansu-ren ve muzafferen avdet müyesser eyleye âmin. Dini mü-bine ve Devleti aliyeme tamam ittifakı devlet ile hizmet edecek günlerdir. Ve bu vakti evkatı saireye kıyas et-meyüp gerek vüzera ve gerek sair memurîn cümlesine zâhiren ve bâtinen taavün ve itikat ederek müttefikin din uğrunda kendülerinden hizmet ve gayret matlûbu şaha-nem olup sen dahi bu babta müstakil ve müstebit olman-la işbu din ve devlet hususunda sadıkane hareket ve yararlık edenleri lâyıkı veçhile çırağ ve ikram ve taltif ve hilâfı hareket ve tekâsül edenleri lâyıkına göre te'dip ederek muktezayı istiklâlini icra eyleyesin. Hazreti hüdayi

nâsır Habibi hürmetine muvaffak eyleyüp fütuhâtı âzime zuhuru ile bu abdi âcizi ve fikril hatar olan cemi ümmeti Muhammedi kariben mesrur ve mansuren ve muzafferen avdetini müyesser eyleye âmin¹..”

Bu resmî hattan sonra Selim III, Sadrazamına ikinci bir hattı hümayun daha göndermiştir. İkinci hatta teknik bazı nasihatler vermektedir. Ezcümle orduyu hümayunla götüreceği kalem memurlarının² fazla olmamalarına dikkat etmesini zira yolda işe müşkilâtının baş gösterebileceğini işaret etmektedir. Padişah, eskiden yapılan seferlerde ne yolda hareket edildiğini öğrenmesi ve ders alması için vezirine Vâsıf Tarihini okumasını tavsiye etmektedir. Bu enteresan nasihatleri ihtiva eden hat şudur:

“Benim Vezirim,

İnşaallâhü Taâlâ orduyu hümayunumla sefere azimetinde istishap eyleyeceğin aklâm ve ketebe mukaddem karar verdiğimiz gibi Mısır seferine tatbikan memur olsunlar defatir ve aklâmı bilâ mucip kalabalık eylemesün, zira zehair ve levazimat bulunmaz, sonra müşkil olur, harbe beraber asker istishap edesin, tercih eyleyüp sebükbar olasın, esfarı sabikalarda olan tecrübe muktezası tâyinât bulunmadığı gibi eshabı harbi dağıtup birkaç ihtiyar kalem ricali ve zuama ile kalınmağa mecbur olunuyor. Pek mülâhaza eyle halkın lâkırdısına bakma, zahmeti sen çekersin, ezcümle müsaraat re’si mes’elemiz yol zehairi, nasıldır bilinmez. Davut Paşaya çıkup maazallâh kalkamayınca olzaman tercih uymaz, Ocakludan maada aklâmın ve ricalin lüzumu yoktur. Vâsıf Tarihini çok mütalâa eyle gördüğü seferlerde zahmeti neden çekmişler, bir hoşca malûm idin. Şimdi ise âlem başkadır, hele neferatı askeriyeden maada bir adam eksik götürmeğe bakasın bu endişemi sana yazıyorum zira bunlar Rikâp Defterdarı işi olmalıdır, bunları gereği gibi düşün sonra telâş ve nedamet faide vermez³..”

¹ Topkapu 113

² Ordu ile beraber giden büyük memurların bir listesi kitabımızın vesikaları kısmına eklenmiştir. Vesikalar kısmı:

³ Baş. v. ar. s. 55 h. 284.

Yusuf Ziya Paşa hazırlıklarını ikmal edüp hareket ettiği sıralar Napolyon Bonapart Mısırdan Suriye üzerine yürümüş ve Akkâda Cezzar Ahmed Paşa kuvvetleri tarafından mağlûp edilmiş idi. Napolyon Bonapart kuvvetlerinin Yafada da tutunamıyarak Gazze üzerine firar etmeleri haberi Sadrazam tarafından Padişaha bildirilince Padişah fevkalâde memnun olmuş ve Mısır üzerine süratle yürünerek tahlis edilmesi için şu hattı yazmıştır:

“Sen Edne ve Şama varıncıyadek İskenderiye ve Mısırın avnü inayeti bâri ile tahlisi elbette matlubumdur. Cezzar Paşaya ve Anadolu valisi Mustafa Paşaya bu veçhile tekid ve istical edesin. Cezzar Paşa Mısır tarafına ve Anadolu valisi İskenderiye tarafına gitsün, tamam vakti fırsattır. Şu fırsatı kaçıрмаğa gelmez, sen ol havalilere varınca bu işler bitmeyüp küffarın maazallah Mısırdan firar etmek ihtimali olursa kuvvet kesbetmesine bâis olur. Sen varmazdan evvel bu işlerin ardı alınmasına ve bitmesine ziyade ihtimam eylesen, Cezzar Paşaya Mısıra gitmesi için rikâbı hümayunumdan kemali teşviki havi bâlâsı hattı hümayunumla müveşşah ferman ısdar ve Başçukadarı ile ihraç ve yazılan fermanın sureti tarafına gönderildi. Sair maddeleri dahi takririn mucibince tanzim edersin. Cenabı Hak muvaffak eyleye âmin,¹ .

Emirlerin yerine getirilmesinde iki büyük müşkilât çıkmıştır. Birisi Sadrazam ile Cezzar Paşa arasında ihtilâfın başlaması ikincisi de Köse Mustafa Paşa ordusunun İskenderiyeyi zaptetmek için yaptığı harekette mağlûp ve esir olmasıdır.

Cezzar Ahmed Paşa ile Serdarı ekrem arasında çıkan ihtilâfın Cezzar tarafından Yusuf Ziya Paşa'ya kafa tutmak şeklinde tecelli ettiğini, padişahın Sadaret Kaymakamına bir mektubundan anlıyoruz. Bu mektup evvelce kendisine yazılmış bir arza cevap mahiyetindedir. Padişah ihtilâfın tehlikeli mahiyetini işaret etmekte ve devamını katıyyen istemediğinden derhal ara bulunması için Cezzara tahrirat yazılmasını tavsiye etmektedir:

“Sadrazam Yafaya hareket eylemekle Cezzarın muamelesi ve böyle vakitte rikâbımdan kırk konak baid olmuş hâmilî mühr Serdarı ekremime muhalefeti bu gece bana uyku

¹ Topkapu. 7016.

uyutmadı bu Cezzara, Sadrazam ne kadar himmet ve inayet ve efendilik eylediyse bilmeyüp yanlış anladı, beş eyalet verdim ve Mısır üzerine Serdar eyledim bir hatve yerinden hareket eylemediğinden gayri şimdi Serdarı ekremime dahi muhalefet eylerse nasıl müslümanlıktır. Kapu kethüdası Mükellef zadeyi memur eyle iki günde menzil ile çıkup varsun Cezzara emri hümayunumu ifade eyleyüp şu meslekten kendüyu geçirsin ve Sadrazam nasıl Sadrazam olduğunu evvelü âhır kendüye olan himmet ve inayeti bildirüp ittifak ve ittihat ettirüp yoksa düşman karşısında bu nasıl olur. Şimdi çağırup işbu tenbihi hümayunumu ifade ve memur eyle on beş güne kalmayup Cezzara iriştün, sakınup bu irademe şudur budur demesün bu din ve devlet maslahatıdır. Sonra kendü bilür şimdi memur edüp iki günedek çıksın göreyim anı. Pazartesi elbette çıksun¹ „

Köse Mustafa Paşa'nın ordusunun âkıbetine gelince, feci olmuştur. Esasen daha İmparatorluğun muhtelif yerlerinden bu ordu için kuvvetlerin harekete geçmesinden itibaren, ordu işlerinin kolay yürümiyeceği anlaşılmıştır. Selim III, bermutat bütün İmparatorluk işleriyle olduğu gibi bu İskenderiye meselesiyle de bizzat meşgul olmuş ve Sadrazamı bu yolda tenvir etmek istemiştir. Bir hattında işe ehemmiyet verilmesini ve istical olunmasını şöyle yazmaktadır:

“Benim Vezirim,

İdris kaptanın takririne nazaran İskenderiyye bugünlerde sarfı himmet etmek lâzımdır. Mustafa Paşa'ya ekit ve şedit istical olunsun ve sair memurlar dahi her taraftan İskenderiyye iriştirülsün. Şu tertipten bir şey geru kalmasın, olcanibe gidecek kalyonlar ve yevmiyeler, ve şalopeler kavi mühimmat ile techiz olunup on günedek hazırlansun inşaallahüteâlâ azimet etsünler Hakteâlâ selâmet versün. Hasan Bey de yazılsun şu İskenderiye hususu cümleye takaddüm olunarak görülsün ve ziyade ikdam olunsun² „

¹ Topkapı 1113.

² Üniversite kütüphanesi yazma 866.

Selim III, vermiş olduğu emirlerin tatbik edilip edilmediğini anlamak için sık sık tebdil gezmeyi itiyat edinmişti. Bu sebeple İskenderiye üzerine gönderilecek gemilerin de durumunu anlamak istemiş ve İstanbul'da bu gemilerin buldukları yere gitmiştir. Tophane önünde bulunan gemilerin vaziyetini beğenmediğinden düşüncesini Sadrazama şu satırlarla bildirmiştir:

“Benim Vezirim,

Tophane pişgâhında birkaç kıt'a taifesi yok ve yelkeni bağlanmamış sefinelere gidecek tüfenkçileri biribiri üzerine dolduruyorlar. Bunlar ne zaman kalkar ve kalkınca bu adamlar gemi içinde ne yaparlar, bu gemilerin teknil haberini kim verdi, gözünün önünde böyle saçma iş tutulurken sair memalike allah imdat eyleye, bu gemilere kim memurdur gümrükçü ve reisler kethüdası nasıl herifler? Haberleri yokki. Geminin serenine salbederim. İşte yelkensiz kuru direk. Gemi içinde taife yok bir şey yok gidecek adamlar dolmuşlar. İnsaf eyle bu nasıl olur?¹”

Netice itibariyle kendisinden çok şeyler beklenen Mustafa Paşa ordusu İskenderiye üzerine hareket etmiş ve 1799 tarihinde Ebuhor önlerine varmıştır. Burada Fransızlarla yapılan muharebe Osmanlı Ordusunun tamamen aleyhinde cereyan etmiştir. Muharebe şu şekilde olmuştur: Napolyon Bonapart Akkâ mağlûbiyetinden sonra Kahire'ye dönünce bir Osmanlı Ordusunun Ebuhor'a 100 yelkenli gemi ile yaklaştığını haber almış ve derhal toplayabildiği kuvvetle bu ordu üzerine yürümüştür. Mustafa Paşa her nekadar Ebuhor'a çıkmaya muvaffak olmuş ise de, yapılan çarpışmada esir düşmüştür. Hâdise Padişaha mümkün olduğu kadar silik bir şekilde arzedilmiştir. Padişah bu durum hakkındaki düşüncelerini süratle Serdarı ekreme bildirmiştir. Bu düşüncelerin ne olduğu şu hattan anlaşılmaktadır:

“Benim Serdarı ekremim,

İskenderiye Seraskeri Mustafa Paşa Ebuhor kalesini zabt ettikte lilecil iane müşarünileyhe ordu tarafından âcilen kara askeri gönderilmesini çent ruz mukaddem sana yazmış idim. Bonaparte kâfiri Ariş tarafından külliyetlü keferre ile gelüp bağdeten Mustafa Paşa ordusuna hücum et-

¹ İstanbul Üniversite kütüphanesi yazma 866.

mekle esnayı muharebede بقضای الله تالی Mustafa Paşa kayd-ı esarete giriftar olmuş oğlu Yahya Bey ve kethüdası ve cizyedarı birkaç bin asker ile kal'ayı muhafaza ve küffar ile muharebe üzere imiş. Tiz elden İskenderiye donanması başbuğu Fettah beyi Korfu tarafından olduğu misillü İsmet ile bilittifak kara ve derya askerleri ve donanma imâl için başbuğ tâyin eyledim. İnşallâh Seraskerden ziyade gönül birliğiyle iş görmelerini Cenabı Haktan me'mul ederim. Anadolu eyaleti Mustafa Paşanın üzerinde dursun, Ahara verilmesün ve düşman Arış tarafından tazyik olunmadığından var kuvvetini Ebuhor'a vermiş; madamki Arış tarafından hücum ile düşman işgal olunmaya İskenderiye'nin teshiri subet kesbediyor tiz orduya mümkün olabil-diği kadar asker ifraz ve münasip başbuğ ile Arış tara- fına iriştirmeğe ziyade ikdam edesin. Senden matlubumdur. Tafsili keyfiyet Kaymakam Paşa tarafından tahrir olunan mektuptan malûmun olur. Mucibi emrim üzere amel ve hareket edesin¹ „

Mustafa Paşanın esaretinden Napolyon Bonapart istifade etmek istemiştir. Fransız generalinin niyeti, Mustafa Paşayı Babıâli ile muhaberesinde mutavassıt olarak kullanmaktı. Bu maksadı temin için Napolyon Bonapart Mustafa Paşa ile bir mülâkat yapmıştır. mülâkatın enteresan kısmı şudur:

— Mustafa paşa

Sen, Devleti aliyenin kuvvet ve kudretini bilüp dostluk ve yaverlik iddeasında iken nemek beharamlık edüp aleggafle Mısırı zapt ve hiyanetini irtikâp eyledin. Feamma devletlû Sadrazam efendimiz sahibi nufuz ve erbabı şecaat bir zatı adimülmisâl yer götürmez asker ile az vakitte orduyu hümayunu ihraç ve Mısır üzerine tevarüd etmekte olup donanmayı hümayun dahi müteaddit başbuğlar ve nice bin piyade levendan ile bahren vürut ettiğinden başka İngilterelû ve Rusyalû aleyhine olmak mülabesesiyle senin için inayet ve selâmetin imkânı olmaz sen ne akla hizmetkâr oldun?

¹ Topkapu 1115.

— Napolyon Bonapart

Ben şevketlü padişahın fermaniyle geldim,

— Mustafa paşa

Şevketlü kerâmetlü Padişahımız efendimizden bana vârit olan fermanlarda senin Mısır'a gelmekte rızalı ve habir ve âgâh olmadığına kasemibillâh eylemişler, bu senin ferman deyü iddianın hilâf ve aslı yoktur. Ben vezirim fermanı şerifin alâmetlerine vakıfımdır, bana göster.

— Napolyon Bonapart

Mısır'a vusulümüzde irae ederim,¹.

Napolyon Bonapart Mustafa Paşa ile Kahireye vardığında bahis mevzu olan fermanı göstermedikten maada, esir Osmanlı paşasının kethüdasını Sadrazam tarafına memuriyetle göndermek istemiştir. Mustafa Paşa, kethüdasının Osmanlı hizmetinde olmadığını söyleyerek hâcegânı divanı hümayundan olan nüzül emini Mehmed Rüştü efendiyi tavsiye etmiştir. Napolyon Bonapart bir taraftan Mehmed Rüştü Efendiyi Osmanlı Ordusu karargâhına gönderirken diğer taraftan da Ebuhor'a giderek İngiltere donanması kumandanı İsmi'tin kâtibi olan bey zade ile mülâkat etmiş ve sonra da bir fırsatını bularak İskenderiye'den gemi ile Fransaya müteveccihen hareket etmiştir. Napolyon Bonapart Mısır'dan hareketi mülâkatı müteakıp olduğundan bu hareketin İsmi'tin müsaadesiyle olup olmadığı hakkında bir şüphe uyandırmıştır. Bu şüpheyi varid görenler bulunduğu gibi, İsmi'tin evvelâ Napolyonu denize çıkartmak ve sonra yakalayıp esir etmek suretiyle Mısır'dan ayrılmasına müsaade ettiğini fakat sonra onu yakalayamadığını zannedenler de olmuştur. Muhakkak olan bir şey varsa o da hakikaten Mısır'dan Bonapartın firarı hâdisesinin henüz aydınlanmamış olmasıdır.

Köse Mustafa Paşa ordusunun mağlûbiyet ve esaretinden sonra bütün ümitler Yusuf Ziya Paşanın ordusuna bağlanmıştır. Selim III, Serdarı ekremine karşı büyük bir emniyet ve itimat beslemekte idi. Her fırsattan istifade ederek bu emniyet ve

¹ E. Ziya Karal Fransa - Mısır vesika fotoğrafisi.

itimadını kendisine bildirmekte kusur etmezdi. Bir defasında şöyle yazmıştı:

“Benim Vezirim,

Sen her hususta tarafı hümayunumdan ruhsatı kâmile ile memur olduğuna binaen işin iktizası ne ise icra edersin. Benim bu tarafta bazı hususu sana tahririm mücerret bir ihtardır, ve daima duayı hayrım senin ve seninle bile olanlar ile beraberdir. Allah her halde muvaffak eylesün.”¹

Bununla beraber gerek İstanbul’da gerekse orduda Yusuf Ziya Paşanın düşmanları vardı. Bunların ulu orta sözleri padişahın emniyetini sarsabilecek mahiyette idi. Esasen ordunun hareketi hakkında da arka arkaya gelen haberler inzibatından memnuniyetsizliği mucip olacak şekilde idi. Ordunun geçtiği yerlerde halktan para ve erzak tedariki için zulüm yapıldığı, asker diye toplanan başıbozuk makulesinin fevç fevç ordudan firar ederek geçtiği yerleri kasup kavurduğu da öğrenilmiştir.

Selim III ün büyük ümitlerle uğurladığı ve kendisinin olduğu kadar bütün İmparatorluğunun da güvendiği ordunun bu durumu son derecede hiddetini mucip olmuştu. Serdarı ekreme hayal inkisarını bildirmek için kendisine has samimi ifadesiyle şu hattı hümayunu yazdığını görüyoruz:

“Benim Vezirim,

Düşmanı din ile olan seferler zulme vesile olduğundan işler ileri gitmeyüp tedbirler tesir etmiyor. Yeniçeri Ağası sabık Mustafa Ağadan yine akçe talebiyle tazyık olunmuş, orduda bundan beter günagün mezalim tecviz olunmaktadır. Bir taraftan dahi delil neferatı fransız eşkıyasından ziyade memleketleri harap ve fukara ve reayayı tecrim ve orduda sair askerî taifesine sirayet edecek fesatlara ve askerlik kaidesine muğayir harekâtı bağıyaneye cesaret etmekte oldukları mesmuu şahanem olmuştur. Buna Hazreti Hakkın ve Cenabı Peygamberin rızası olmadığından benim dahi bir veçhile rızam yoktur.

İşte beni muztarip eden böyle şeylerdir. Şimdiyedek Şama vusulün lâzım iken yollarda ayak sürümek zâhir, etrafı hilafı rıza bu veçhile tecrim için olmak bu tutum ile düş-

¹ Baş. v. ar. Selimi Sâlis sandıkları.

mandan ahzi intikam nasıl olur bilmem? Cenabı hak in-tibah vere, benim aksayı meramım ve bunca meşekkat ve mesarifat ihtiyariyle ordu çıkartmaktan muradım bir an akdem külliyetli asâkir ile Mısır üzerine varılıp Mısır feth ile düşmandan intikam almak maslahatı için idi. Tahkikıma göre orduda askerden eser yok. Mukaddem ileru Şama gidenler dahi firar etmişler. Hulâsai kelâm maiyyetinde olan ordu takımından encamını mülâhaza etmez bazı adamlar seni tağlit ettiklerini tahkik ettim. Bilâ mucip anı bunu tecrimden feragat olunsun. Geçende ordunun askeri ne kadardır deyu sual etmiştim. Cevabını isterim. Amma askeri tâyinât defterine tatbik suretinde istemem, tâyinât maddesi dahi müsebbiptir. Sahih asker ne miktardır anı isterim. Şimdiki halde Mısırda küffarın perişanlığı olmakla Mısırın fethine tamam vakti fırsattır. Yollarda ayak sürüme-yüp bir dakika evvel irişüp avni bâri ile Mısırın tahlisine ikdam edesin.

Mısır maddesi maazallah bu sene bitmeyüp senei âtiyeye kalacak olur ise sonra hal müşkül olur. İndimde özür ve illet iradı müfit olmaz. İşte ana göre hareket edesin hem-en mevlâ muvaffak eyliye âmin,,¹.

Şüphesiz bu hat Serdarı ekremin hoşuna gidecek mahiyette değil idi. Ne de olsa Yusuf Ziya Paşa güç ve tehlikeli Mısır seferinde devlet reisinin kendisine itimat etmesini beklemekte idi. Halbuki Padişah'ın resmî olmıyan kaynaklardan gelen haberlere ehemmiyet vererek ordu baş kumandanını tenkid etmesi emniyet verici bir şey değildi. Binaenaleyh bu hattı alır almaz Yusuf Ziya Paşa Padişaha acı şikâyetlerle dolu bir mektup göndermiştir.

Mektubun muhteviyatı hakkında her hangi bir vesika elimizde mevcut olmamakla beraber Padişahın Sadrazamına yol-ladığı bir hattın tonundan Sadrazamın şikâyetleri anlaşıl-maktadır. Selim III, kendisini temize çıkartmak ve Serdarı ekremini temin ile teselli etmek için şöyle demektedir:

“Benim Serdarı ekremim,

Bunların cümlesi malûm. Üsküdardan hareketinde zikr ve

¹ Topkapu, 1115.

fikrim ordu ahvali olmakla gelenlerden ve efvahi nastan sual ve teccüs eyledikte işirdim. Halkın bilür bilmez aslı var yok söyleyeceklerini sen dahi itiraf eyliyorsun. Sonra tahkik eyledikçe her biri cüz'i şeylerden galat ve mübalâğa olduğu malûm oldu. Ortalık lakırdılarının aslı olmadığı ve tarafına olan hüsnü zannım berkemal iken şöyle şeyler mesmuum olduğunu bilsün diye yazmıştım. Sen ise etrafa sui zan eylemişsin. Sana olan teveccüh ve hüsnü zannımı herkes bilürken nifaka kimler cesaret edebilir. Ve hem maazallahı teâlâ böyle maslahata memur hâmilî Mühri Serdarı ekremimi ben kime faslettiririm. Böyle anlayacağını bileydim Hüda hakkıçün yazmazdım. Sana olan hüsnü zannımı biliyorsun ve hakkında kimesneye ağız açtırmayacağıma yakının vardır deyu yazdım. Yoksa ne-uzübillâh edna şüphe olmasına hiç kalü kalemime mi gelur. İşte ardı uzadıkça nâstan dahi o makule sözler elhamdü-lillâh kesildi. Cümle nâs nusret ve fütuhâtına muntazır ve dua ederler. Böyle şeyleri kâtibe kaleme aldırman dahi münasip değildir. Beynimizde olan bu misillü hafi şeylere kimesnenin vâkif olması yakışmaz. Benim işim ancak senin nüfuzunu muhafaza ve teveccühümü halka ilân ile görür. Böyle yanlış anlama. (بویه یاغیش اكلاما)¹.

Selim III. , bu samimî tonlu mektubunda Serdarı ekremine karşı yaptığı vaatlerde durmuş, yani, her hangi bir söz veya sebep yüzünden olsun onu tenkid, tekdir ve muaheze etmemiştir. Esasen Serdarı ekremden gelen kâğıtlarda da ordunun muvaffakiyetle ileri yürüyüşüne devam ettiği yazılıydı. Sızıltısızca bir yürüyüş bile Selimin kalbine ferahlık verecek bir havadis idi. Binaenaleyh Padişah Yusuf Ziya Paşaya gönderdiği hatlarda, onun hoşuna gidecek, gayretini artıracak sözler yazmakta kusur etmemiştir. Bilhassa Serdarı ekremin Şamdan hareketini bildiren havadisten dolayı memnuniyetini şu satırlarla ifade etmiştir:

“Sen ki Veziri âzamı kaviyyühimem ve Serdarı alemim Yusuf Ziya Paşasın,

Seni selâmî selamet encamı şahanemle taltif ve halûşanını terfi

¹ Topkapu, 1115.

eylediğimden sonra malûmu sadakat mersumun olsun ki, karihai sabihai hümayunumdan bilintihap seni makamı Sedarete getirdiğimdenberu cemi etvar ve hareketinden hoşnut ve razi olduğumdan işbu seferi zafer esere Serdari ekremlik ile bilistiklâl tâyin ve orduyu hümayunumla irsal eyledim.

Bu defa Rikabı Müstetabıma takdim eylediğin telhiste cemaziyyevvelin beşinci günü ba nusretü zafer Şamdan hareket ve müstainen billahitaâlâ düşman üzerine azimet edeceğin muharrer ve mastûr olmakla gözlerimden yaşlar akıtarak iki elim dergâhı kibriyaya kaldırup ezcanü dil sana ve maiyetinde olan ocaklu ve rical ve cünüdi muvahhidine dua ve tazarrular eyledim. Cenabı erhamür-raahimîn livayı islâmı mansur ve âdâyı dîni makhur eyleyüp cümlelerin yüzlerini ak eylesün. Orduyu hümayunumla sen mahalli baitte bulunmakla kâffe masâlihi devletimi evvel ve ahır sana ihale eylediğimi ve her etvarın nezdi mülûkânemde müstahsen ve mergup ve her işin vechi lâyıkı üzere tanzim ve tekmili senden matlûp olduğunu herkese ilân için işbu istiklâl hattı şerifini yazup kendü hançerlerimden sana bir kabza hançer ve bir miktar altın harçlık irsal eyledim. İmdi sana olan teveccühü şahanemi ve her maddede istiklâli tam verdiğimi; cümle vüzera ve rical ve ocaklu her kim olursa olsun te'dip ve tenkil ve iltifat ve taltif eyleyerek muktezayı istiklâlin tamını her maddede icra birle mütevekkilen alelahitaâlâ hareket ve her hususta hazmü ve ihtiyata riayet eylesin. Göreyim seni nasıl ikdam ve gayret eylesin. Allah her halde yardımcın olsun,.

Yusuf Ziya Paşa'nın Şamdan hareket ettiği sıralar Mısırda durum şu idi: Napolyon Bonapart firar ederek yerine Klebri bırakmıştı. Klebre tevdi ettiği bir talimatnamede onu mütareke yapmakta serbest bırakmakta idi. Klebr, esasen Mısır seferinin müspet bir neticeye varacağından çoktanberi şüphe etmekte idi. Binaenaleyh Bonapart'ın firarından dört ay sonra imdat gelmediğini görerek İngiliz ve Osmanlılar ile mütareke müzakerelerine girişiyor. (1800). Sadrazam Elariş kalesini harben zabtetmiş olmakla beraber Mısırın mütareke ve müsâlâha yolu

ile alınmasına taraftar bulunuyordu. Ancak İngiltere ve Rusya ile evvelce aktedilen muahede hükümleri mucibince ayrı sulh yapılmıyacaktı. Mamafih Sadrazam, Klebr ile mütareke aktedilmesi için kumandan İsmi ile mutabık kalmıştı. Serdarı ekrem Mısır meselesinin bu yeni durumunu padişaha arz etmiş, Padişah şu satırlarla vezirinin tuttuğu yolu doğru bulmuş ve vesâyada bulunmuştur:

“Benim Serdarı Ekremim,

Maazallahü taâlâ Fransalunun bir takrip ile Mısıra imdat gelmezden evvel¹ ve bizim askere fütur gelüp bir günâna perişanlık zuhur etmezden mukaddem şu Mısır tahliyesi maddesini bitirmek fırsattır. Bu Mısır tahliyesi maddesi Devleti aliyyenin² kendü umuru mahsusasıdır. Fransalünün Mısırdan çıkarılması ne suretle olur ise müttefik devletleri ile² uzun uzadıya muhabere ve müzakere edecek iş değildir. İktiza ederse anlara iş bittikten sonra ifade olunur. Müttefik devletler ile müzakere müsâlâha maddesinde olur, bu ise memleketimizi düşman askerinden tathirdir. Her devlet kendü memalikini harben veya istimanen düşmandan ahze müstakildir. Âharın karışacağı iş değildir. İsmi³ ve saireyi karıştırarak beyhude vakit geçirilmesün heman tarafeynden münasip mahalle mebuslar tâyini ile hodbehot tahliyei Mısır müzakeresini kat'a ve Fransızları bir dakika mukaddem Mısırdan tarda sayü ikdam edesin. Sana bu bapta tarafımdan ruhsatı tâmdir. Kârda hazır Fransızların istidadı var iken âcilen şu işi bitirmeğe dikkat edesin göreyim seni Allah muvaffak eyleye,⁴ 19 Şaban

Bir taraftan Osmanlılar ile İngilizler diğer taraftan Osmanlılar ile Mısırdaki Fransızlar arasında girilen müzakereler (24 İkinci kânun 1800) de 22 maddelik bir tahliye şartnamesiyle neticeleniyor⁵. Artık Mısır meselesi halledilmiş demekti.

¹ Napolyonun Fransaya imdat kuvvetleri getirmek için gittiği söylenmekte idi.

² Selim III her şeyden önce Mısırın tahliyesini düşünmekte idi.

³ İngiliz Amiralı Sydney Smith.

⁴ Topkapu 1115.

⁵ E. Ziya Karal Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu.

Bütün mesele Mısır şehir ve kasabalarını Fransızlardan teslim almak ve Fransızları memleketlerine götürecek vapurları bulmağa inhisar ediyor. Sadrazam şüphesiz bu neticeden fevkalâde memnundur. Müzakerat mazbatalarıyla tahliye şartlarını Padişaha mümkün olan süratle yetiştiriyor. Selim'in memnuniyeti Vezirinkinden daha az değildi. Mamafih Selim'in ilk işi vezirine bu memnuniyetini beyan etmekle beraber yaptığı işin azamet ve ehemmiyetini şu satırlarla anlatmak oluyor:

"Benim Veziri sadakatşiarım,

Mazbatalar ve şurut kâğıdı cümleten manzurum oldu¹ Elhamdülillâh gayet memnun ve mesrur oldum. Bu bapta bana ve dinü devlete bir hizmet eyledin ki tarihlere yazılıp kıyametedek elsinede methü tezkâr olunacaktır. Bu hususta seninle beraber sa'yü ikdam edenlerin dahi hizmetleri meşkûrdur. Cenabı Hak cümledenizi daima böyle din ve devlete hayırlu hizmetlere muvaffak eyliye âmin. Göreyim seni, araya fesat girmeksizin raptolunan şurut üzere şu tahliye maddesinin hayr ile itmamına bezli makdur edesin. Matlubun olan gemiler ve sair yazdığın maddelerin serian ve âcilen cümlesini tanzim eylemeleri için Kaymakam Paşaya ve Kapudan Paşaya tenbih ve tekit eyledim.,"

Padişah bir aralık işin sonuna gelmiş olduğunu zannederek şu hattı yollamıştır:

"Benim Veziri gayretşiarım,

Telhisinin mefhumuna nazaran çölde çok zahmet çekilmiş bu zahmetlerin dünya ve ahirette nice nice mükâfatını müşahede edeceğinizde şüphe yoktur. İnşallah şimdiedek Mısırda da dâhil olmuşsunuzdur. Bundan sonra selâmettir. Hem iklimi Mısırda olan Fransızları bir dakika mukaddem def ile şu İskenderiye kalesini dahi zapta ziyade dikkat edesiz, nefselemler iklim Mısırın tahliyesi bu suretle nizam bulunduğu cenabı hakkın başkaca bir inayeti mahsusasıdır. Vakaa harple tahliye müşkil olacak imiş; Kaymakam Paşaya olan mufassal tahriratın manzurum olmakla matlubun

¹ Bahis mevzu olan mazbata ve şurut kâğıtları, Fransızlarla müta-rekeye dair yapılan müzakerat zabıtlarıdır.

olan donanma ve gemiler ve akçe maddelerine ikdam olundu. Tafsilâtı¹ Kaymakam Paşanın yazacağı kâğıtlardan malûmun olur. Hemen Mevlâyı müteal umurunu teshil eyleye âmin² „

Hakikatte Mısırın Osmanlılara iadesi henüz bir seraptan başka bir şey değildi. Gerek Serdarı ekremin gerek Padişahın sevinçleri mevsimsiz idi. Mısıra tamamen kavuşmak için daha birçok kanlı ve üzücü vak'aların geçmesi mukaddermiş.. işte sebepler :

Tahliye şartnamesi İngiliz, Türk ve Fransız'lar tarafından imzalanıp tatbikatına girildikten sonra, kumandan İsmet Londra'dan yeni talimat almıştı. Bu talimat, Mısırdaki Fransız kuvvetlerinin esir edilerek Londra'ya getirilmesini âmirdi. Fransızlar, haklı olarak büyük bir hiddet ve şiddetle İngilizlerin bu yeni kararına itiraz etmişler ve teslim olmaktan ise ölünciyeye kadar harbetmeğe karar vermişlerdir. Yusuf Ziya Paşa'nın altmış bin kişilik ordusuyla Kleber'in yirmi bin kişilik talimli ordusu arasında yapılan harpte galebe daima Fransızlar cihetinde kalmıştır. Her ne kadar İngilizler verdikleri emrin hatâ olduğunu sonradan idrâk ederek Fransızların evvelce kabul etmiş oldukları tahliye şartlarını kabul ettiklerini bildirmişler ise de, bu sefer Fransızlar gerek itimatsızlıktan gerekse Fransadan imdat gönderileceğini zannettiklerinden anlaşmaya yanaşmamışlardır.

Bu vak'adan bir müddet sonra Kleber bir müslüman tarafından katledilmiş ve yerine General Menu başkumandan olmuştur. General Menu de Kleber gibi her ne bahasına olursa olsun Mısır'da tutunmak kararında idi. Binaenaleyh Mısır'ı Osmanlıların harple zaptetmesi lâzım geliyordu. Halbuki bu sıralar gerek Tâun illetinin çıkmış olmasından gerekse kuraklığın neticelendirdiği erzaksızlık ve sair sebeplerle Yusuf Ziya Paşa ordusunun mevcudu gittikçe azalmakta idi. Bu vaziyet karşısında Sadrazam, Padişaha yeni asker tahrir ve izamı için istihdamda bulunmaktan başka çare görememiştir. Selim III, ordunun bu halinden müteessirdi. Çarnaçar asker tahririne başlan-

¹ Topkapı 7016.

² Padişahın mektubu veya hattı hususi mahiyette idi.

ması için emir vermişti. Hakikatte Padişah böyle derme çatma şekilde toplanacak askerle bir netice elde edilemeyeceğine kani idi. Aynı kanaat İngilizler'de de yer etmişti. Padişah İngiliz kara askerinin müdahalesini elzem addettiğinden bu husustaki düşüncesini Yusuf Ziya Paşa'ya şu şekilde bildirmiştir:

“Benim Vezirim,

Tahririn malûm oldu. Gerçi asker tertibine ihtimam olunuyor, amma bizim askerlerimizin halleri malûmdur. İşte şimdi tecrübesi geçti. Bizim askerlerimiz ile iş görmek müşkildir. Binaenaleyh İngiltere'nin Mısır için göndereceği kara askeri için sana gizlice yazılmasını Kaymakam Paşaya tenbih eyledim. İzmirden dâlkılıç olmaz. İşte Arnavutluk'dan ve Rumeli'den sonradan asker tertip olundu. Bunlara ve zahireye ziyade tekid eyledim. Bundan sonra dahi aralık aralık tenbihten hâli olmam,,¹.

Hâdisat, Padişahın tahmin ettiği şekilde cereyan etmiştir. İngilizler Osmanlı ordusundan bir fayda gelemeyeceğini anlayınca Fransızları tam manasıyla Mısırdaki kuşatma için karaya asker çıkarmağı kararlaştırıyorlar. Gemilerle beş bin asker Ebuhor limanında karaya ihraç ediliyor. Fransızlarla yaptığı ilk mücadelede bu asker muzaffer oluyor. General Menu tekrar İngilizlerle muharebeye tutuşacağı sıralar Kaptanı derya Küçük Hüseyin Paşa Ebuhora yetmiş gemi ile 6,000 kadar asker getiriyor, ve bu askeri Reşit üzerine yolluyarak Fransızlardan kurtarıyor. Bu haberler Padişah'a süratle bildiriliyor. Ve Padişah Sadrazamına şu satırlarla müjdeyi veriyor:

“ Benim Serdarı ekremi geyretşiarım,

İngilizler Ebuhoru alup İskenderiye önünde Menu generali dahi bozup üç binden mütecaviz Fransız mecruh ve maktul olduğu halde Menu İskenderiye kalesine kapanup İngilizler İskenderiye muhasarasına mubaşeret ettikleri esnada Kaptan Paşa dahi varup kara askeri çıkarup İngilizlerle beraber İskenderiye muhasarasına muavenet ettikten başka Reşide karip bir mahalle dahi asker çıkarmışlar Hakteâlâ muvaffak eyliye². „

¹ Topkapu 7014.

² Topkapu 8016.

Padişah bir taraftan Sadrazama hayırlı havadisleri bildirirken diğer taraftan bu havadislerin kahramanı Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşaya mutantan ve büyük bir hat yollamıştır. Bu hatta kendisini tebrik ve taltif etmekle kalmıyarak, zafer için çalışmış olan İngiliz kuvvetlerinin ileri gelen kumandanlarını da tebrik ettiğini ve onlara nişanlar yolladığını bildirmiştir. Mısır seferinin kat'i safhalarından birisine dair yazılmış olan bu vesikanın tam metnini, uzun olmasına rağmen derc etmeği lüzumlu buluyoruz:

“Sen ki Kaptanı Derya çırağı hâssım vezirim Gazi Hüseyin Paşasın,

Cenabı Allâhın lûtfu inayetiyle maiyyetinde olan berri ve bahri gazilerimin hamiyeti ve şecaati ve devletli müttetikim olan haşmetlû İngiltere Kırâlı cenaplarının ianeten gönderdiği donanma ve kara askerinin bilittifak gayreti ile milki mevrusum olan iklimi Mısırdan Fransaluyu zar zor amana getirüp ihraç ve müceddeden istihkâm verdiği bu kadar kale ve Palankaları birer birer feth ve teshir ve zabt eyleyince olunan cenk ve harbi ve asâkiri nusret measirimın merdâne hareketleri ve emrû rızama itaatleri ve cenk yoldaşları olan İngiltereli dostlarımızla hüsnü ülfetleri velhasıl her bir tahriratında bunların methü senalarını yazup Rikâbıma bildirdikçe gözlerimden yaş akıtarak cümlesine dualar eylemişimdir. Sen maiyyetinde kalan zâbitana ve Ocaklarım neferatı küçük ve büyük cümleniz bana ve devletime güzel hizmet eyleyüp hakkı nanü nemeki tamam yerine getürdünüz. Mertlik ve yiğitlik olursa bu kadar olur, cümneniz behürdar olup kılınçlarımız keskin ve dünya ve ahirette yüzleriniz güneş gibi ak olsun, hususâ bu defa dahi İskenderiyeden kemali taannüt ile mağrurane harbe kıyam eyliyen. Françeluyu İngiltere askeriyle bilittifak tazyik ve şiddet üzere berren ve bahren muharebeye şüru birle lillâhülhamd her cümlede nusrat ve galibiyet bizim taraflarımızdan olarak İskenderiye dahi tathir ve inayeti hakla teshir olunmuş olmağla bu hususta zuhura gelen sâyü vahdetin ve maiyyetinde olan sergerde ve sunufu askeriyemin şecaat ve gayretleri ve

gerek İngiltere devleti anşef¹ Ceneralı Haçinston ve Kist² amiral ve sair ceneral ve Ofiçiyal ve Kaptan bilcümle asakirleri müttetikane şecaat ve hizmetleri cihan makbulü hümayunum olup yiğitliklerini ve gayretlerini tahsin eylemişimdir. Cümlesine hezâr âferin ve şâpaş olsun. Bu hizmetinizi tahsinen sana hileyeyi fâhirei şahanemden bir sevb bol yenli samur kürk ve bir adet mücevher çelenk ve bir kıt'a murassa seyf ve ilâyevmilkıyam sana nişan olup bâisi iftiharın olsun için muvaffak olduğun nusratı ima eder sancak Mirahuru Sani Esat Bey ile irsal ve maiyyetinde olanlara ve gerek İngiltere memurlarına ber mucibi defter Hil'at ve nişanlar dahi tesyir olunmakla imdi kürkü duşu şecaatine iksa ve çelengi re'si iftiharına vaz ve kılınca sakı hakimiyetine bent ve sancağı süvar olduğun sefineye tâlik ve küşat eyleyüp defter mucibince sairlerini dahi tevzi edesin. Senin her halde gayret ve merdane hizmetin ve yanında olup bu gazalarda bezli vücüt eyliyen gaziler ve dilaverlerimin hizmetleri her veçhile malûmu hümayunum olup hakkınızda duayı hayır ve teveccühü mülükânem berkemal ve şimdiiyedek İskenderiyeden ihraç olunan Fransaluları def ile külliyyen ol havaliyi tathir etmiş olduğun memûlü hümayunum olmağla göreyim seni tekmili hizmetine sarfı makdur eyliyesin Hakta-âlâ her halde tevfiik ve selametler ihsan eyliye âmin,,³.

İskenderiye ve Reşidi zapteden Türk kuvvetleri Kahire üzerine yürümeğe başladıkları sıralar Sadrazam da ordusu ile aynı istikamette yürüyüşe geçmiş bulunuyordu. İki cephede harb etmek ümitsiz bir teşebbüs olacaktı. Bu ciheti takdir ettiklerinden bir mütareke akdi için tekrar müzakerelere tâlip olmuşlardı. Bu sefer müzakerat süratle neticelenerek Fransızların gemilerle Mısıra iadesi esas şartıyla mütareke akdolunmuş ve Mısır Fransızlardan kurtulmuş, tekrar tamamen Osmanlı İmperatorluğunun hâkimiyeti altına geçmiştir. Bu büyük vak'a İstanbulda ve İmperatorluğun sair taraflarında büyük şenlikler ile tesit edildi. Bermutat ulema hâdiseyi tarih düsürmek suretiyle zaptetmek

¹ Enchef-Başkumandan.

² Keith.

³ Topkapu 7240.

istediler. Vâsıfın bu hususta tertibettiği tarih çok beğenildi:

“Vâsıfa ben de dedim bu fetha bir tarihi tam
Mısır ikdam ile aldı askeri Sultanı Selim¹,”

Sultan Selim Mısırın ikinci fâtihi oluyordu. Kendisine gazi unvanı verildi². İkinci defa feth edilen mısır ikinci defa teşkilâtlandırmak icabediyordu. Mısır teşkilâtsızlık yüzünden İmparatorluğun elinden çıkmıştı. Tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra teşkilâtla onun elinde kalabilirdi³.

III) Mısır seferinin hâsıl etmiş olduğu siyasi pürüzlerin halli [1802 - 1804]

Fransızların Mısır istilâ etmeleri Osmanlı siyasetinde, tam manasiyle bir dönüm noktası teşkil etmişti. Osmanlılar tamamen islâmlarla meskûn Mısır eyaletini Fransadan kurtarmak için harbe girmişlerdi. Zaafları sebebiyle müttefik aramaları lâzım gelince İngiltere ve o vakte kadar an'anevî düşman sayılan Rusya ile bir dostluk muahedesi aktederek birlikte Napolyon Bonapart'ın kuvvetlerine karşı savaşmışlardı. Bu savaş matlûp neticeyi temin ederek Mısır geri alınmıştı (1800). Mısırın geri alınması Osmanlı-Fransız harbine nihayet vermekte idi. Bununla beraber bu harbin doğurduğu ehemmiyetli pürüzler devam edüp duruyordu. Başta, Osmanlı-Fransız sulhunün henüz yapılmış olması pürüzü vardı. Filhakika her ne kadar Mısır tahliye edilmiş idi ise de, bu tahliye bir mütareke mucibince yapılmıştı. Mütareke sulh demek değildi. Fransanın resmî hükümetiyle böyle bir sulhun akdi lâzımdı. Pürüzlerin ikincisi müttefiklerimizle olan vaziyetin tasfiye edilmemiş olması idi. Malûm-

¹ Üniversite yazma. Der zamanı Sultan Selim.

² Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali hâdisesi, Osmanlı devletinde yapılan «Nizamı Cedit» ıslahatı aleyhdarları için bir propağanda vesilesi olmuştur. Bunlara göre Padişah gâvur âletlerini memlekete soktuğu için İmparatorluğun başına büyük felâketler ve bu arada Mısırın işgali felâketi gelmişti. Mısır'ın Fransızlardan geri alınması devletçe geniş ölçüde nümâyişlerin tertibine vesile oldu. Donanmadan başka camilerde merasim yapıldı ve Selim III'e gazi unvanı verildi.

³ Kitabımızın isyanlar bahsında, Mısır'a verilmek istenen idare şeklinden bahsedeceğiz.

dur ki Osmanlı İmparatorluğu müttefikleriyle Mısırı istilâdan kurtarmak için harbe girmişti. Fakat harbin inkişafı sıralarında Rus müttefikimiz, Boğazları dostluk muahedesi hükümlerine göre, geçerek Şarkî Akdenizde Yunan adalarını Fransızların elinden alarak orada yerleşmişti. İngiliz müttefikimiz ise İskenderiyeye asker çıkarmış ve Fransızların Mısırdan çıkmasından sonra bile askeri orada bulundurmakta devam etmiş idi. Babıâli için mevzu bahis mesele dost devletlerin işgalinde bulunan toprakları kurtarmak ve Fransız tehlikesinin ortadan kalkmasıyla mânası kalmamış olan İngiliz ve Rus dostluğunun verdiği sıkletten kurtulmak idi. Osmanlı Devleti bu siyasî pürüzlerden kurtulmak için önce Fransa ile sulhun akdi lüzumuna kani olduğu için bu noktadan işe başlamıştır.

Osmanlı - Fransız sulhunun imzalanmasını temin etmek, münhasıran Osmanlıların elinde değildi. Her ne kadar Mısır'daki Fransız ordusu mağlûp olmuş ve Fransaya dönmüş ise de bu mağlûbiyet Fransa devletinin mağlûbiyetini tazammun etmiyordu. Filhakika bu sıralar Bonapart Avrupada Avusturyalılara karşı kazandığı bir seri zaferi ile sırtı yere gelmez bir pehlivan gibi görünüyordu. Binaenaleyh Osmanlı - Fransız sulhunde teşebbüs ve müzakeratın istikametini tâyin etmek Bonapartın elinde idi. Napolyon Bonapart Mısırdan dönüşünden beri Osmanlı İmparatorluğu hakkında ne düşünüyordu? Düşüncesi seferi tertip ettiği zamandakinin aynı idi. Yani Osmanlı İmparatorluğu inhitat halinde idi. Bu inhitatı Bonapart küçük ordusuyla Mısırdaki kazandığı zaferlerin çokluğu ve parlaklığı ile de anlamış bulunuyordu. Bonapart Fransanın her ne pahasına olursa olsun Mısırı kazanmasına taraftardı. Çünkü, Fransa Mısıra yerleşmezse başka bir devlet yerleşebilecekti. O vakit de Akdenizi Fransız gölü yapmak projelerine elveda demek lâzım gelecekti. Bonapartın bu düşüncelerini çok daha bâriz bir şekilde gösteren satırları bizzat yazdığı bir mektupta vardır. Bu mektup Mısırdaki Fransız kuvvetleri kumandanı Klebere yazılmıştı ve şöyle idi:

“Mısıra hâkim olmamızın Fransa için ne kadar ehemmiyetli olduğunu benim kadar takdir edebilirsiniz. Her taraftan parçalanmak tehlikesine mâruz vaziyette bulunmakta olan Osmanlı İmparatorluğu her gün yıkılmaktadır. Mısı-

rın bu vaziyette tahliyesi bir felâket olacaktır. Çünkü bu eyaletin günümüzde Avrupalılar eline geçtiğine şahit olacağız „¹.

Napolyon, Mısır'daki Fransız kuvvetlerini kurtarmak için neticesiz bir iki yardım teşebbüsünden sonra yeni bir usule müracaatle Mısırda tutunmak imkânlarını aramağa başladı. Usül şu idi :

Osmanlı İmparatorluğu münhasıran Fransayı alâkadar eden bir imparatorluk değildi. Başka devletlerin de bu imparatorluk toprakları üzerinde beslediği emeller vardı. Rusya bu devletlerden biri idi. Niçin Rusya ile Fransa Osmanlı İmparatorluğunun topraklarının taksimi üzerinde anlaşamayacaklardı. Böyle bir şey olursa her iki devlet hem Osmanlı topraklarından gözlerine kestirdikleri yağlı hisseleri alacaklar hem de İngiltereye karşı müştereken cenkleşebileceklerdi. Bu düşünceye binaen Napolyon Bonapart Haziran 1800 den itibaren Çar Pol ile anlaşmak yolunu aramağa koyuluyor. Taleyrana yolladığı bir mektupta bu hususta şu dikkate değer satırları yazmaktadır :

“Rusya’da bir adamımız olması çok lüzumludur. Osmanlı İmparatorluğu uzun müddet devam edemeyecektir. Eğer Pol I, nazarlarını bu cihete çevirirse menfaatimiz müşterek olacaktır.”².

4 Haziranda yeni talimat :

“Çar’a karşı saygı nişaneleri göstermek lâzımdır. Buna şiddetle ihtiyaç vardır. Hamburgdaki Maslahatgüzarımız ona umumî ve okşayıcı mukaddimeler yapabilir „³.

Birkaç gün sonra Napolyon yeni sembolün hareketleriyle Çarı kazanmağa çalışıyor. Maltayı Rusya’ya terk ediyor, Rus esirlerini giydirip kuşatarak memleketlerine yollıyor.

Çar bu avanslara lâkayt değildir. Esasen o da bu şark hülyasıyla meşbudur. İngilizlerin Akdenizdeki hâkim vaziyetinden endişe etmektedir. Bonapartın zaferlerine karşı büyük sempati beslemektedir. Bütün bu sebepler dolayısıyla Çar Napolyon ile anlaşmağa muvafakat ediyor. Derhal bir büyük

¹ Memoires de. U. De Bousienne. sur Napoléon. Tome 4, S, 2855.

² E. Bourgeois, Manuel Historique de Politique, Etrangères 212.

³ E. Bourgeois, Manuel Historique de Politique, Etrangères 213.

fütühat projesi hazırlıyor. Bu proje İngilizler ile Osmanlılar aleyhindedir. İki cephesi vardır. Uzak Şark cephesi, Rusların menfaatine, Akdeniz ve Mısır cephesi de Fransızların lehinedir. Projenin taslağı şudur:

“General Masena kumandasında bir Fransız ordusu Ruslara katıldıktan sonra, Orenburgtan Buharaya kadar olan mintakayı evvelâ işgal edecek, sonra Afganistan ile İrani işgal ederek Hinde kadar uzanacak ve oradan da İngilizleri kovarak Çara büyük bir Şark İmparatorluğu kazandıracak. Buna mukabil Çar, Fransızların Akdenizde ve Mısırdaki kat’i olarak yerleşmelerine ses çıkarmıyacak.,”¹

Görülüyor ki, dünyanın nüfuz mintakalarının taksimi demek olan bu projenin bir ucu Osmanlı İmparatorluğuna dokunuyordu. Mamafih gerek Rusya, gerekse Fransa bu projenin tahakkuku için Avusturyanın muvafakatini lüzumlu görüyorlardı. Bu muvafakat ancak ona da hatırı sayılır bir menfaat temini ile kabildi.

Bu ciheti müdrük olan Napolyon Bonapart, Viyanaya, Osmanlı Hükümetinden almak istediği yerlerin tesbitini istiyor. Jozef II de Avursturya payı olarak, Sırbistan, Bosna, Hersek, Bulgaristan, Eflâk, Buğdanı gösteriyordu. (1801)

Osmanlı İmparatorluğunun taksimi hususunda kat’i bir projenin hazırlanacağı sıralarda Çar Pol katlediliyor. (Nisan 1801) Yeni Rus Çarı Aleksandr, babasını katledip kendisini tahta çıkaranların düşüncelerini biliyor, bunlar İngiltereye sempattiktirler ve Fransız dostluğuna aleyhtardır. Çünkü hepsi büyük arazi sahibidirler. Mahsullerini İngiltereye satmakla para kazanmaktadırlar. Binaenaleyh İngiltere düşmanlığı kendilerine pahalıya mal olmaktadır. Aleksandr, tahta geçer geçmez İngiltere ile uyuşmak niyetinde olduğunu göstermiye başlamıştır. Ezcümle Maltanın İngiltere elinde kalmasına ses çıkarmıyacağını bildiriyor, Napolyonun, şarka ait projeleri bir defa daha çıkmaza girmiş bulunuyordu. Rusyadaki hükümet ve siyaset değişikliği Napolyonun politikası üzerinde büyük bir tesir yaptı Napolyon Rusyaya karşı düşmancasına bir siyasetin umumî prensiplerini çizmeğe başlıyor. Umumî prensipler arasında iki

¹ Hâlet efendinin Paris büyük elçiliği.

tanesi çok mühimdir. Birincisi, Lehistanın tekrar ihyası; ikincisi de Osmanlı Devletinin tamamıyeti mülkiyesidir. Bütün zaaf- larına rağmen Napolyon Osmanlı İmparatorluğunu, Rusyaya karşı kullanmak istiyor.

Fakat Bonapart bu işte nasıl muvaffak olabilirdi? Mısır seferinin korkunç hâtıraları Osmanlıların kafalarından silin- memiştir. Ne yapmalıydı ki bu seferin tesirleri üzerinde bir Fransız-Osmanlı dostluğu kurulabilsin. Napolyon'un müracaat ettiği usul Osmanlıların itimatlarını kazanmak için bizzat Padi- şah ile mektuplaşmak olmuştur¹.

Napolyon Bonapart, Selime ilk mektubunu Osmanlı-Fransız sulhu için siyasi mukaddimelerinin imzası vesilesiyle göndermiştir. (Teşrinievvel, 1801) mektubunda şu dikkate değer satırlar vardır :

"Mısır üzerine vâkı olan tertip Devleti Aliyyeleri hakkına bir türlü suikaste mebni değil iken bimennihi taâlâ mil- leteyn beyninde feshi sulhe vesile olması ancak itti- hat ve mesalihi tarafeynin mesalihi hakikiyesi muktezasın- dan idüğü canibeyne sabit ve muhakkak olmak zımında olduğuna iştibah yoktur. İşte bu suret hâsıl oldu. Elhâleti hazihi Devleti Aliyyeleri Françe Cumhuriyetinin hulûs ve saffetine muraf ve hemdem ise ahvali maziye ilânihaizze- man karini feramuş ve nisyan olarak fimabaad metin ve pa- yidar musalâhanın tanzimi ve tarafeyne bilmukabele nafi olacak emir ve ticaretin terviciyle milleteynin hüsnü hali muhkem ve üstüvar olur,,².

Osmanlı Devleti Napolyonun avanslarına lâkayt değildir. İngiltere ve Rusya dostluğunun tahmil ettiği sıkletten kurtul- mak için Babıâlinin icabında dayanabileceği bir devlet lâzımdır. Bu devlet ne için Fransa olmasın? Fransa Osmanlı toprakların- da olmadıkça Osmanlılar için tehlikeli değildir. Esasen Mısır seferinden Fransızlar ders de almış olabilirlerdi. Osmanlı İmpa- ratorluğunun kabili taksim olmadığını Napolyonun anlamış ol-

¹ Napolyon ile Selim III arasında cereyan eden muhabere şimdiye kadar toplu bir etüt mevzuu olmamıştır. Napolyon ile Selimin mektupları- nı tam metinleriyle ileride böyle bir etüt halinde neşretmeği düşünüyoruz.

² Üniversite kütüphanesi yazma 599. 886.

ması ve bu yüzden Babıâliye el uzatması ihtimal haricinde görülmüyor. İşte bu düşüncelerin sevkiyle Babıâli Napolyon Bonapartın avanslarına münasip cevap vermeği uygun bulmuş ve bu cevap Selim III. ün ağzından yazılmıştır. Sıklet merkezini şu satırlar teşkil etmektedir.

“Finefsilemir Devleti Aliyyemiz ile Françelû Cumhuru bey-ninde nice müddettenberi derkâr olan müvalât berkemal olarak kadimî ve tabii olup aleddevam canibi hümayunumuzdan teşyidi mevaniî musafat olunarak edna irası vehni mucip hâlete tarafımızdan evvelü ahır cevaz gösterilmemiş idüğü zâhir ve muvafakat bedihi olmakla kavi ve üstüvar müsâlâhai hayriyenin hemen az vakitte residei hüsnü hitam olmasıçün canibi hümayunumuzdan izhar olunan asârı teshile canibi vâlâi câygirden dahi mutabakat olunacağı muktezayı safvetten memuldür.”¹.

Bu mektubun Fransaya gönderildiği sıralar, Napolyon İngiltere ve Rusya ile Amien şehrinde müsâlâha aktetmekle meşguldü. Bu müsâlâha Mısır seferinin doğurduğu Avrupa ihtilâfını hal edecekti. Bununla beraber Osmanlı Devletinin niyeti Fransa ile ayrı sulh yapmaktı. Bu maksatla (Mart 1802) de Galip Efendi² Parise fevkalâde elçilik ile gönderildi. Galip Efendiye verilen talimat, İngiltereyi gücendirmeden Fransa ile müsâlâhayı temine sây etmekti³. Galip Efendi Pariste iyi karşılandı. Napolyon kendisine fevkalâde iltifatta bulundu. Sulh muahedesinin müzakeresi için yapılan bir içtimada birinci konsül Galip Efendiye Fransanın, Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki düşüncelerini şöyle izah etti:

“Bizim muradımız Devleti Aliyyeye sefer olmayup mücerret Hind canibinde İngilterelüyü tazyik ve ızzar içündü. Anlaşılmayup Devleti Aliyye ilâmı harb eyledi. Hattâ ol zaman tefhimi hakikatü hal için mahsus bir elçi gönderilmiş

¹ Üniversite yazma. 886. s, 100 Testao. I. 503. mektup, 16. ikinci kâ. 1801 .

² Galip Efendinin elçiliği hakkında yazdığı mektuplar. İs. Hakkı Uzunçarşılı Oğlu tarafından Belletenin 2 nei sayısında neşrolundu.

³ Talimatname metni için E. Ziya Karalın Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu «vesikalar kısmına bakınız».

iken¹ İngilterelü yolda tevkif edüp meram ifham olunamadı. Devleti Aliyyenin muvakkat dostu² ve tabii düşmanı³ olanlar dahi bir taraftan iğva ederek saltanatı seniyeyi Fransa aleyhine tahrik ettiler. Rusya ve Nemçe ve İngilterelinin Devleti Aliyyeye suikast ve memalike tamma'ları derkârdır. Binaenaleyh Devleti Aliyye kaviiyyülik-tidar olan Françelüya muhtaçtır. Saltanatı Seniye Françalu ile evvelki ittifakı tabiisini iade ederse Fransa Cumhuriyeti saire her veçhile seddolur,⁴

Bir başka mülakatta Napolyon müsâlâhada ticarete müteallik bazı mevaddı matlûbesi ve bilhassa Karadenize seyrüsefer maddesi konmadıkça müsâlâha imzalamanın mümkün olamayacağı söylemiştir.⁵

Galip Efendi böyle bir madde derci için Rusyanın muvafakatinin şart olduğunu söyleyince Napolyon, Rus Çarını bu hususta ikna ettiğini söylemiştir⁶. Vaziyet Babıâliye bildirilince, Selim III. "Karadeniz ticaretine ruhsat verilüp bir saat akdem maddeyi kat' eylesesini yazarsız," diye Galip Efendiye talimat verilmesi için Sadrazama Hat yazmıştır.

Netice itibariyle Fransanın Karadeniz hususundaki istekleri kabul edilerek Fransız-Osmanlı sulhu imzalanmış ve bu suretle Mısır meselesinin ortaya çıkarmış olduğu pürüzlerin bir kısmı halledilmiştir. Mamafih Osmanlı-Fransız sulhunun teessüsünden sonra da, gerek Fransada gerekse sair Avrupa devletlerinde Napolyonun, Osmanlı İmparatorluğu aleyhindeki istilâci emelleri hakkında rivayetler devretmeğe başlamıştır. En revaçta olan rivayet Fransanın Morayı istilâyâ teşebbüs için hazırlandığı idi. Selim III ün üzerine bu rivayetlerin yaptığı itiba hakkında Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşaya yolladığı şu hat bilhassa dikkate değer:

¹ Büyük bir elçi gönderilmemiştir.

² Napolyonun İngiltereyi muvakkat dost diye tavsif etmesi mazide İngiliz - Osmanlı münasebatının bir ittifakla teyid edilmiş olmamasından idi.

³ Rusya.

⁴ Belleten sayı 2 vesikalâr kısmı.

⁵ Belleten sayı 2 vesikalâr kısmı.

⁶ Belleten sayı 2 vesikalâr kısmı.

“Bu esnada Fransa ile İngilizlü beyninde sefer olduğu malûmundur. Bugünlerde Devleti Aliyye murahhasına Avrupa devletlerinde dahi türlü türlü eracif söylenmekte olduğu ekseri manzurum olan evraktan münfehîm olmakla şu havadisler beni muztarip ediyor. Bu senei mübarekede lehülhamd muntazam ve külliyyetlü bir donanma ile çıkmıştın, ve hattâ donanmanın intizamını İngiliz ve sair elçiler dahi senâ ettiklerini işitmiştim. Sen böyle çıkmışken Adalar aralarında gezmekten se donanma ile Mora ve نقشه یاره sularına doğru gidüp ol havalide şöylece bir gezinseniz zannıma göre çok faidesi olurdu. Zira bunca masraf ve tekellüfle çıkmışken Adalarda gezmenin ne faydası olur. Benim hatırıma şu yazdığım suret hoş gelür, bu mütalâamı Kapuya yazup sana oradan tahrir ettirsem Mora sularına seni bizim memur ettiğimiz havadisleri yayılır ise işbu havadislerden korktularda memur ettiler veyahut Fransalü üzerine donanma gönderiyorlarmış deyü belki havadis ve eracifi mucip olur. Bu ise muzirdur, böyle olduğu surette sen göya kendiliğinden geziniyor gibi o sulara varup muzir olan havadisi mucip olmayacak veçhile geştü güzâr eylesen, münasıptir. Lâkin İngilizlünün donanması dahi ol sulara karip olduğu bazı evraktan manzurum oluyor sen anlarla görüşmeğe izharı hahiş etmiyesün, zira Fransızlar gücenüp türlü türlü mâna verirler. İşte bunu sana karihamdan yazup gönderdim, buradan ol taraflara seni memur eylediğimi serrişte vermeyüp Mora ve sair ol sulara azimet eyle. Bir müddet ol taraflarda gezinesin ve kalkup gittiğini ve ne mahalle vardığını bana yazasın Hak teâlâ selâmetler versin.,”¹

İstanbulda, Fransaya karşı tam bir emniyet gösterilmediği bir devirde Napolyon kendisini İmparator ilân etmiş ve bu madde Osmanlı-Fransız münasebatı üzerinde oldukça tehlikeli bir hava yaratmıştır.

¹ Topkapu arşivi, 7014.

IV) Napolyonun İmparatorluğu meselesi ve Osmanlı Devleti¹ [1804 - 1807]

Napolyonun Mısır seferi, şöhretinin artmasına sebeb olmuştu. Mısırdan firar ederek Fransaya dönebilmesi bu şöhreti büsbütün artırmıştı. Bu şöhret sebebiyle Napolyonu evvelâ konsüllük rejiminde yer almış sonra da kendisini İmparator ilân etmiş görüyoruz (18 Mayıs 1804).

Ancak Napolyonun bu unvanını tanıtması de lâzımdı. Halbuki Avrupanın, Rusya, İngiltere ve Avusturya gibi üç büyük devleti esasen Fransa ile normal sulh münasebatı idame etmiyorlardı. Binaenaleyh Napolyonun İmparatorluğuna itiraz edildi. Osmanlı İmparatorluğuna gelince, Fransa ile siyasi münasebatı normalleşmişti. İmparatorluğun tasdikında da Osmanlı menfaatleri bakımından bir zarar melhuz değildi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu bu sıralar İngiltere ve Rusya ile, tâ Mısır seferi esnasında imzalamış olduğu muahedeler mucibince, mütefik idi. Bu iki devlet de Babiâlinin Fransadaki yeni rejimi tanımamasını istemiyordu. Binaenaleyh Osmanlı Devleti iki ateş arasında kalmış durumda idi. Fransa:

— İmparatorluk tasdik edilsin aksi takdirde siyasi münasebetleri keserim.

Rusya ile İngiltere:

— Napolyonun İmparatorluğunu tanımak Osmanlı İmparatorluğu ile akdetmiş olduğumuz muahedelerin ruhuna muhaliftir. Binaenaleyh, tasdik kat'ı münasebet olacaktır. Demekte idi.

Osmanlı hükümeti bu tehditlerden ikincisini daha tehlikeli saydığı için Fransanın İstanbuldaki elçisi Brun'ü oyalamaktan başka çare göremedi. Kendisine denildi ki:

¹ Napolyonun İmparatorluğu Babiâlinin durumu hakkında mufassal malûmat için «Hâlet Efendinin Paris büyük elçiliği» hakkındaki kitabımıza müracaat.

“İmparatorluk meselesi her şeyden evvel bir Avrupa işidir. Şimdiye kadar İmparatorluk Nemçe ve Rusyaluya ait idi. Binaenaleyh her şeyden evvel onların tasdik etmesi lâzım¹.

Fakat Napolyon bu prensipe aldırış etmek istemedi. Brun’e verdiği talimatta İmparatorluk maddesi Babîâlî tarafından tasdik edilmediği takdirde pasaportlarını isteyüp İstanbulu terketmesini emretti. Osmanlı devlet adamları bu meselede celâdetle harekete ve elçi Brun’ün tehditlerine ehemmiyet atfetmemeğe karar verdiler. Fakat elçi ikide birde pasaportlarını isteyince Sadrazam telâş etmeğe başladı. Hususî mülâkatlar tertibetmek istedi. Padişah buna lüzum olmadığı kanaatinde idi. Bu hususta Vezire şöyle demektedir.

“Benim Vezirim:

Bu madde de ittifakı âra ile kararın bulmuşken tekrar Atif Efendi memuriyeti ile kılükalden maada bir faide olmayup rezaleti mucip olur. İttihaz olunan usulden ayrılmayup mütevekkilen alâllah celâdet olunsun gider ise gitsin² bakalım Hüda ne gösterir,”³.

Mamafih elçi pasaportlarını alup gittikten sonra (20 Birinci kânun 1894) Selim III biraz soğuk kanlılığını kaybetmiştir. Padişah tekrar Rus elçisinin iskandil edilmesini ve gevşek davrandığı takdirde İmparatorluğun tasdiki mümkün olacağını şu suretle ifade etmektedir.

“Benim Vezirim:

Hâlete ve Berline⁴ aceleten yazılsun, ittihaz olunan usul üzere ısrar eyledik işte elçi gitti, bundan sonra nasıl hareket olunmalıdır. Havas ile söyleşüp bir meslek ihtiyar olunsun.

Mecliste havadis kâğıtları kıraat olunsun, etrafiyle mülâhaza olunsun, karar verilip ona göre takrirler verilüp işe koyulunsun, hiç olmazsa Rusyalunun derecei ikdamını teferrüs eyleriz, gevşek davranırsa tasdik eyleriz, zira anlar bize bakmazlar işlerine bakarlar,”⁵.

¹ İşaret edilen kitap. s. 71.

² Elçi Brun kasededilmektedir.

³ Hâlet Efendinin Paris büyük elçiliği. s. 76.

⁴ Berlin Maslâhatgüzarı kasededilmektedir.

⁵ Hâlet Efendinin Paris büyük elçiliği. s. 77.

Fakat Rus elçisi bu madde üzerinde gevşek durmak şöyle dursun fazla sert davranmakta ve mer'iyeti bitmek üzere olan 1798 Osmanlı - Rus ittifakının tecdidi lüzumundan bahsetmekte idi.

Netice itibariyle Rusya ile tecdidi ittifaka karar verildi. Selim III, ittifakın münhasıran tedafüf olmasını istedi. Çünkü Mısır seferi esnasında ki vaziyet artık mevcut değildi. O vakit şartlarının icabettirdiği hafi maddelere lüzum kalmamıştı. Binaenaleyh ittifakın hâiz olması lâzım geldiği vasıfları Padişah Sadrazamına şöyle bildirdi:

“ Benim Vezirim:

Rusya Devleti ile olan ittifakımızı temdit ve te'kidin ne veçhile iktiza ettiğini sana yazmıştım. Bu ittifakımız malûm olan tedafüf ittifakı te'kit olacak, celisi güzeldir. Zira mukaddem Fransa ile muharebemiz var idi, anın için hafi şartlar akdolmuş idi. Şimdi Fransa ile müsâlâhamız var, aleyhine şurut yapmak ve devleti taarruz edemeyeceği Avrupa maslahatlarına karıştırmak münasip değildir. Ben Rusya Devleti ile olan ittifakımı icra ederim, icrası vüs'ümde olmayan sureti anlar da tecviz etmez, böyle olduğunu Rusya elçisi dahi ikrar ve teslim eder. Eğer Fransa, Devletime ve müttefikim olan Rusyaya ilânı harb eder ise ol vakit ittifakımız muktezasiyle hareket ederiz, benim bildiğim budur ve meramım böyledir. Fransa bu husumeti gösterdikte ol zaman yine bilmüzakere şurutu hafiye dahi akdolunur yoksa şimdi Fransa ile musalâhamız varken aleyhine şurut nasıl olur? Elçi beyle Reis efendi etrafiyle müzakere ve irademi tefhim edüp kaleme alınacak şartları öylece yapsın.”¹

Bu hattan, Selim'in Rus ittifakını gönül arzusuyla kabul etmediği kolayca anlaşılmaktadır. O, eski düşüncelerinin hilâfına olarak Rusya'nın Türkiye için büyük bir tehlike olduğuna kani idi. Ve yine kani idi ki açık ve samimî bir Türk - Fransız anlaşması her iki devlet için de faideli olacaktır. Osmanlı - Rus ittifakının tecdiden imzalanmasından bir gün sonra İstanbula Napolyonun Ruslarla Avusturyalıları Osterliçte mağlûp ettiği

¹ Hâlet Efendinin Paris büyük elçiliği. s. 81.

haberi geldi¹. Haber büyük sevinç ile karşılandı. Bir gün evvel gelmemesine teessüf edildi. Ruslarla ittifakın imzalanmasını geciktirebilir veyahut lüzumsuz kılardı. Mamafih Osterliç zaferi Babîâli politikasının birdenbire değişmesine sebebiyet verdi. O vakte kadar muallâkta bırakılan Napolyonun İmparatorluğu kabili hal görülmeğe başlandı. Padişah, Sadrazam ile yaptığı bir mülâkatta Fransa elçiliği tercümanına, Napolyonun İmparator unvanının tasdik edileceğinin ihsas edilmesini emretti. Birkaç gün sonra bu emri tahriri olarak şu satırlarla tekit etti:

“Benim Vezirim:

Size lisanen ifade eylediğim gibi Reis Efendi, Fontonea² Bonapartanın İmparatorluğunu tasdik edeceğimizi işrâb eylesün, zira Bonaparta Beçi ve bu kadar memaliki fetheyleyüp iki İmparatoru birden bozduktan sonra artık İmparatorluğuna söz yoktur. Françe milleti ve İmparatoru dostumuz iken beyhude inkâr eylemenin mânası yoktur. Halk da neler söyler, sözün doğrusu budur,³.

Birkaç gün sonra Divan, İmparatorluğun tasdikını kararlaştırmış olduğu gibi Muhip Efendinin fevkalâde elçi olarak tebrik için Parise gitmesini münasip gördü. Muhip Efendi, derhal nâmei hümayun ve hediyelerle Parise hareket etti. Elçiliği Napolyon tarafından memnuniyetle karşılandı. Bununla beraber teşrifatta Babîâlinin bir unutkanlığı ilk sıralar Muhip Efendiyi müşkül mevkide bıraktı. Şöyle ki:

Muhip Efendiye verilen itimatnamede Napolyon için İmparator unvanı yazılı olduğu halde “İtalya Kırالی,, unvanı zikredilmemişti. Taleyan Muhip Efendiden bu unvanı nutkuna koymasını istedi. Muhip Efendi redetti. İhtilâf uzadı neticede Muhip Efendi Napolyonun huzuruna kabul edildi. Nutkunda yalnız İmparator unvanını zikretti. Fakat gazetelerde çıkan nutuk metnine Fransızların, İtalya kırالی unvanını da ilâve ettikleri görüldü. Muhip Efendi bu meseleyi muazzam bir siyasî hâdise imiş gibi İstanbul'a yazdı. Selim III. hiddet etti. Sadrazama çıkıştı.

¹ Birincikânun 1805. Austerlitz zaferi.

² Fransa elçiliği kâtibi.

³ Hâlet Efendi. s. 82.

“Benim Vezirim:

Muhibin irsal eylediği evraki görüp azim infial eyledim böyle vakitte Parise gidecek elçi değilmiş. İtalya kırallığını nutka alma deyu bu herife tenbih mi olundu suphannallah ne acayip adam imiş, iptida memuriyetinde erbabı değildir deyu herkes imza eylemişti. Gaflet olunmuş bir doğru söz varki Pariste durmam devlete muzırdır diyor âmenna bu pek eşek herifin ikamati¹,”

Mamafih bu hâdise böylelikle kapandı. Netice itibariyle Napolyonun hem İmparatorluk unvanı hem de “İtalya kırallı,” titri tasdik edilmiş oldu. Fakat Napolyonun istediği bundan ibaret değildi. O, Osmanlı İmparatorluğunu müttefik yapmak ve Rusyaya karşı çoktanberi girişmiş olduğu harbe sürüklemek istiyordu. Bu oldukça nazik bir işti. Her şeyden evvel İstanbul zeki malûmatlı bir elçi göndermek lâzımdı. Napolyon, böyle bir elçi bulmakta güçlük çekmedi. Birçok fırsatlarda şark işlerinde çalıştırdığı Sebastiyani elçi olmak için biçilmiş kaftandı. Sebastiyani 9 Ağustos 1806 da İstanbulla geldi. Fevkalâde bir şekilde karşılandı. Üniformasıyla Padişahın huzuruna çıkmasına müsaade edildi. Şimdiye kadar hiçbir ecnebi elçiye bu müsamaha yapılmamıştı. Napolyonun nâmesi tercüme edilüp takdim edildikten sonra Selim III. şu sözlerle İmparator ve Sebastiyani hakkında hissiyatını ifade etti.

“Haşmetlü ulu dostum ve sıddıkım İmparator cenaplarının arzı ihlâsından mahzuz olduğum elçi beye beyan olunsun elçi beyin kendünden dahi hazzettim. İnşaallâh devleteyn beyninde semerei hüsnü niyet ispât edecek çok hizmetlerde bulunur².”

Padişah, Napolyonun nâmesinden ve elçisinden memnun olduğu kadar hediyelerinden de memnun kalmıştı. Bu hediyeler arasında Bonapartın tasviri de vardı. Selim çok samimi bir ifade ile Sadrazamına ihtisasını bildirmekte kusur etmemiştir.

“Benim Vezirim:

Frânçe İmparatorunun hediyelerinden mahzuz oldum. Hususiyle tasvirlerinden gayet hazeyledim. Bana tasvirini irsal ey-

¹ Hâlet Efendi. s. 85.

² Baş. ar. s. 56. h. 143.

lemek pek büyük dostluk ve hulûsi zhar eylemektir. Avrupada dost dostu tasvirini hediye eylemek mutena âdettir. Sen bilmezsin hele bu muamelesinden memnunum. Benim dahi mahsus yaptırdığım kendi tasvirim vardır. Büyük levhadır. Anı İmparator dostuma irsal eyliyeceğim. Aceba elçiye teslim eylesek irsal edebilir mi, istifsar ve istişare eylesün. Reis Efendi tercemanı çağırıp söylesün elçi Sebastiyani dostumuz vasıtasıyla gitse güzel olur.,¹

Padişahın ve devlet ricalinin Sebastiyaniye gösterdikleri hususî muamele onu pek memnun etti Sebastiyani İmparatoru tarafından aldığı talimat mücibince Padişaha şifahi ifadede bulunmak istedi. Osmanlı Devlet an'anesinde bir elçinin nasıl kabul edileceği tesbit edilmişti. Bunun haricinde bir elçinin huzura kabulü mümkün değildi. Mamafih, Sadrazam istizan etmekte kusur etmedi. Sebastiyani'nin Padişah ile konuşması için bir formül bulundu. Padişah Kâğıdhane taraflarında gezmeğe gidecek, Sebastiyani tesadüfen o taraflarda bulunacak ve bu suretle kısa bir mükâleme vuku bulacaktı. Formülün an'aneyi pek bozmamasına rağmen Fransaya düşman devletlerin elçileri homurdanmağa ve aynı muamelenin icabında kendilerine de yapılmalarını istemiye başlamışlardı. İstisnaî olarak kalacak gibi görünen bu hâdisenin tekerrür ettiğini görüyoruz. Şöyle ki Sebastiyani birinci mükâlemesinden sonra tekrar Padişahla görüşmek istemiştir. Padişah bu defa da şu hatla görüşmeği kabul etmiştir.

“Benim Fransa İmparatoru gibi bir muhlis dostumun elçisini görmek ve behemehal Devletçe hayırlu iduği bellü olan ifadesini işitmek hazzedeceğim şeydir. Hususâ Sebastiyani'den dahi tavrı hayrihahanesine binaen hoşnudum. Binaenaleyh mukaddem ki cevaplarım tereddüt için değildir. Mutlaka resmî ve kanunî Devletimi gözettiğimden naşidir. Hattâ fil'asıl kaide olmyan mülâkatı mahsusaya fimabaad ruhsat olmyacağını ve her halde resmi kadimi Devleti Aliyye vikaye olunacağını cümle elçilere bildirmesini Reisin nasbi esnasında tenbih etmişim. Çünkü Fransa Devleti Elçisi mühim birkaç lâfız söyliyeciğim. Böyle

¹ Baş. v. ar. Selimi Sâlis sandıkları.

memurum demiş, mücerret safvete mebni bu defalık dahi ruhsatım olmuştur. Yarınki cumartesi sen, Reis Efendi, Divanı hümayun tercümanını alup Bahariyeye gidesin Sebastiyen dahi ol tarafa gelsün ben de Bahariyeye varup mülakat ederiz,,¹.

Padişahla, Sebastiyani'nin bu mülâkatlarda neler görüştükları bilinmiyor. Fakat Sebastiyani'nin eline Napolyon tarafından verilen talimatname mevcuttur. Fransız elçisinin bu talimatname ruhuna uygun olarak söz söylemiş olması ihtimali kuvvetlidir. Metninin enteresan kısımları şunlardır:

“Devleti Aliyyenin şimdiki hal ve keyfiyeti ve İmparatorun derecei iltizamı ve devleteyn beyinde câri olan revabıtın yevmen feyevmen meşhud ve muteber olan te-zayüdüne nazaran maili inhitat olan bir devlet; aharın yedi kudretiyle kesbi itilâ ve istihkâm etmek mümkün idüğüne delil olur. Devleti Aliyyenin mukaddema şikâyet olabilecek muamelelerini İmparatoru müşarünileyh bu defa feramuş edüp Şevketlû Sultan Selim hazretlerinin zati hümayunlarına muhabbeti halise ile alâkası derkârdır. Bu iki devletin ittihadı tarafeynin maslahatı muktezasındandır. Müşarünileyhin efkârına nazaran Devleti Aliyyenin bakayı vücudu Avrupa usulünün bir cüzü addolunur. Binaenaleyh himayet ve sıyaneti matlup olmakla cemi ezmanda devleteynin medarı iftiharı olmuş muhabbeti kadimeden gayrı bir şey derhatır olunmaz. İşte Fransa İmparatoru bu makule makasidın icrasını sana havale eyledi. Mukaddema Der-saadete vardığında İngiltereden aldanmış ve Rusyalu önünde ra’şe götüre gelmiş gördüğün Devleti Osmaniye elyevm umuru hariciyeye ziyade vukuf kesbetti. Lâkin cümleden evvel sana ifadeye mecbur olduğum ahvali asliyesine bir miktar tegayyür geldi şöyle ki serkeşlik ve ademi tebaiyet fikri ve tahsilü tekâlifte haleli külli ve müstakbelâtı umura ademi ihtimam sureti aleltesviye cemi memleketlerde meşhudtur. “Rusyalunun büsbütün gasbı kaydında oldukları Gürcüstan’ın hal ve keyfiyetine dair Devleti Aliyyeyi aleddevam ikaz eylesin. Mahalli mezkûr

¹ Baş. ar. s. h. 2.

Padişahın gözünden irak olmakla Rusyalı ol tarafa suhulet ile icrayı kast edebilir. „

Devleti Aliyyeden İmparatoru müşarünileyhin hiçbir matlabı yoktur. Yalnız derunu mülkü Padişahide mümkün olduğu mertebe te'yidi ümmet ile nizamı hal ve memleketin idaresine tarafı Saltanatı seniyyeden himmet olunmasını ister. Devleti Aliyye ile Fransa ve Acem beyinde ittifakı müselles akdi mülâhazasında İmparatoru müşarüniley elyevm müdavemet üzeredir. İmparatoru müşarünileyh Devleti Aliyyeye âsi olanlardan Rum taifesi firarilerinden veyahut berri Şam ve Mısır canibinde olan aşinalardan hiçbirisini iltizam etmek kaydında olmayup usulü devleti mücerret Devleti Aliyye ile şirazeli ittihadını te'kit etmektedir.

Meyanede tanzim olunacak madde ancak Rusyanın sefinelerinin Bahrisiyah Boğazından men'i mürurlarıdır. Zira bu madde de nizam bulmadıkça Devleti Aliyye ile Fransa beyinde dostluk olamaz.

“Rusya aleyhine bir seddi sedit olmak için Devleti Aliyyenin takviyet ve istihkâmı İmparatoru müşarünileyhin matlubudur. Binaenaleyh memaliki Osmaniyenin üç rubunu arzetseler taksimine rıza vermek ihtimali yoktur. „

Selim III, Rus tehlikesini bütün teferruatıyla müdrikti. İza-hata ihtiyacı yoktu. Ancak Osmanlı Devleti tek başına Ruslara karşı koyamazdı. Napolyonun Ruslara karşı muzafferiyeti İstanbulda Rus Devletinin tazyikından kurtulmak için bir fırsat bilindi. Sebastiyani'nin Osmanlı paytahtına vardığı ilk günlerde Rus taraftarı olan Eflâk ve Buğdan Beyleri Morozini ile İpsilanti azledildiler. Rusya, protesto etti. Hattâ bir de ulti-matom verdi. İngiltere Fransaya karşı dördüncü ittifakın teşekkül ettiğini bu sefer Napolyonun behemehal mahvolacağını Babiâliye bildirdi. İstanbulda yeniden bir tereddüt devresi başladı. İngiltere ile Rusya ağır basmışlardı. Osmanlı devlet adamları bir türlü harbi göze aldırıyorlardı. Ordunun durumu emniyet verici değildi. Hazine tamtakırdı. Fransa elden çıkarılmıyarak Rus tehlikesinin önlenmesine karar verdiler. Rus ulti-matomunda arzu edildiği veçhile yerlerinden atılan Eflâk ve Buğdan Beyleri tekrar mevkilerine tâyin edildiler. Hâdisе Rusyanın büyük bir diplomatik muvaffakiyeti idi. Sebastiyani de bu ciheti mu-

terifti. O, ilk günlerde kazanmakta olduğu nüfuzun şimdi yavaş yavaş elden çıktığını görüyor fakat büsbütün de nevmi olmuyordu. Hâdiseler, ümitvar olmakta haklı olduğunu teyit etmekte gecikmedi. 10 Teşrinisani 1806 Rus ordusu Dinyesteri geçerek Osmanlı topraklarına taarruz ediyordu. Çar Aleksandr, ultiimatının neticesini bekliyememişti. Rusya taraftarı Beylerin tekrar Eflâk, Buğdana tâyin edildikleri, haberi Petresburğa geldiği vakit Ruslar mütaarrız vaziyetinde bulunuyorlardı. Rus taarruzu havadisi İstanbula Buğdan Beyinin tahrirâtı ile yayıldı. Büyük telâş ve heyecan uyandırdı. Heyecana düşenler arasında bizzat Rus elçisi de vardı. Çünkü hakikaten hükümetinin maksatlarını keşfedememişti. Selim III de yak'a karşısında herkes gibi şaşkına dönmüştü. Rusların böyle bir hareketini aklına bile getirmiş olmadığı Sadrazamına yazdığı şu hattan pek güzel anlaşılacaktır:

“Benim Vezirim,

Buğdan beyinin şukkası nasıl şeydir. Gördüğüm gibi azîm muztarip oldum. Hasbünallah bu nasıl iştir. Sahnıdır. Üzerimize ilânı harpmi etmiş¹ yoksa Eflâk ve Buğdana muhafız ve iane suretiyle asker mi ithal edecek kâğıtları alı koydu mütalâa etmek için, tercemana² Reis Efendi sual etti mi? Şimdi Fransa gibi bir düşmanı kavi var iken bize ilânı harb etmeye akıl kesermisiz? Ne mütalâa ettiniz? Eğer ilânı ederse ne yapmalı? Ah pek gafiliz, İngilterelü her ne dedi ise³ hatırları için, Beyler maddesine, ne dedi ise müsaade ettik. O dahi Rusyaluya tekeffül etti. Eğer Rusyalu bilâ mucip üzerimize gelür ise ne muamele edecek? Reis Efendi bir münasebetle tahkik eylesün. Şu Boğazlara pek dikkat lâzım Akdeniz boğazındaki toplar tahkika göre kundakları dahi çürük. Ve bir kere atmaz derecede imiş. Bu sahih olduğu surette ne muamele olunmalıdır? Cenabı Allahüteâlâ hazretlerine havale eyledim, Allah cümle kederden

¹ Rusya kasedilmektedir.

² Bahis mevzun olan tercüman Rus elçiliği tercümanıdır.

³ İngilterenin bu sıralar Rusya ile müttelik olduğu malûmdur. İngiltere, Beyler maddesinde müdahale etmiş ve Rus taraftarı beylerin Eflâk, Buğdana tekrar tâyinleri için Osmanlı Devlet adamlarını ikna etmişti.

emin eyleyüp dini devletime hayırlu suretler ihsan eylesün. Teslim ancak odur. Hudaya havale eyledim. İnşaaallah hayırlu olur.,¹.

**V) Osmanlı - Rus harbi ve İngiliz donanmasının
Çanakkale Boğazını geçmesi
[1806 - 1807]**

Selim III, bu hattında pek perişan görünmektedir. Rusya'nın Osmanlı topraklarına girmesini izah edemiyor. Fransa ile hali harpte iken Rusyanın Osmanlılara karşı harb yapabileceğine aklı ermiyor. Şayet Rusya harb ederse ne yapmalı diye sual soruyor. Bir Devlet reisinin sulh zamanında bütün ihtimalleri göz önünde bulundurarak, tertibat alması veya aldırması birinci vazifesi iken Selim III ün satırlarından her işi oluruna bıraktığı anlaşılmaktadır. Mamafih Padişahın, Ruslar ve İngilizlerle bir harbi kabul edilebileceği hattının son satırlarından anlaşılmaktadır. Bu satırlar Boğazların tahkimat ve teslihâtma dairdir. Kulağına çalınan malûmata göre Padişah, Boğazların pek ihmal edilmiş vaziyette bulunduğunu sadrazamına bildirmektedir. Fakat ona müspet tedbirler tavsiye edeceğine işi Allaha havale ettiğini yazmakla ruhi ataletinin büyük bir misalinini vermiş oluyor.

Bütün korku ve endişelerine rağmen, Osmanlı Devleti, Rusya'nın mevcut sulh muahedesini sebepsiz ve izahsız ihlâl etmesini harb sebebi addetti. Rusya'nın müttefik İngiltere'nin tehditlerine kulak asılmıyarak Çar hükümetine harb ilân edildi. Tuna yakasına Alemdar Mustafa Paşa kumandasında kâfi kuvvet gönderildi. İngiltere ile Fransa'nın İstanbuldaki elçileri arasında büyük çapta bir diplomatik düello başladı. Fransa elçisi, Osmanlı Devletini Rus ittifakından ayırıp ona harb ilân ettirdiği için müftehirdi; fakat bu iftiharını tam değildi. Türkiye'yi İngiltere'den de ayırmak istiyordu. İngiltere elçisi ise bunun aksi olarak Osmanlı Devletini, İngiliz-Rus ittifakına bağlı bulundurmak ve bu ittifak hükümlerini Babıâliye tatbik ettirmek istiyordu. İngiliz elçisi istekleri kabul edilmediği takdirde İngiliz donanmasının İstanbulu bombardıman edeceğini beyan ediyordu.

¹ Baş. v. ar. s. 36.

Selim III, İngiliz elçisinin tehditleri karşısında onunla mükâleme edilerek bir anlaşmaya varılmasını ihtimalden uzak görmediğinden mükâleme olunması için sadrazama emir veriyor. Mafih emrinde Boğazlara dikkat edilmesini ve ileride muhtemel bir sürpriz karşısında kalınmamasını tavsiye ediyor. Bu noktaları tebarüz ettiren enteresan hat şudur:

“Benim Vezirim:

Mükâleme olunsun, bakalım, yine ne kâfirlik edecek, lâkin öteden haber gidüp gelecek vakit olmadı, ne söylerse kendiliğindedir. Güzel cevaplar veresiz, lâkin elçi kâfiri yazub Malta ve Korfo tarafından donanmasını Boğaza getürtmek ihtimaldir. Şu Boğaza gayet ihtimam olunsun Akdeniz Boğazına gidecek gemilere ikdam olunsun. İktiza ederse Boğaza gemi batırub boğazı kapamalıdır. Ateş kayıkları dahi lâzımdır. Ya maazallah içeru külliyyetlü bir donanma gelürse fena şeydir.,¹

İngiliz tehditlerinin ehemmiyetli olmasına rağmen, Babıâli kararında ısrar etti. İngiltere elçisi 29 Kânunusani 1807 de İstanbul'dan kaçtı. Bozca adaya gitti, İngiliz donanmasının payitaht üzerine yürümesi artık bir ihtimal değil bir hakikatti. Bu hakikat Selim III ü her şeyden önce Boğazlarla meşgul olmağa sevk ediyordu. Çanakkale Boğazını İngiliz filosunun geçmesine mâni olabilecek bir duruma getirmek Padişahın en büyük düşüncesini teşkil etmekte idi. Bu Boğazın vaziyeti hakkında Padişah Osmanlı ordusunda hizmet gören - Le Baron de Juchereau de St. Denys - den bir rapor istemişti. Raporunda Fransız generali, Çanakkale de kuvvetli kale ve istihkâmlar bulunmaması dolayısıyla müsait rüzgârla seyreden bir düşman filosunun boğazı geçmesine mâni olunamayacağını serdediyordu. Boğazı muvaffakiyetle müdafaa için de tedbirleri şu idi. Kilid bahir, Kal'ayı Sultaniye-Na'raburnu, Boğazın en ehemmiyetli yerleri idi. Burada kuvvetli kaleler inşa etmek, istihkâmlar kazmak ve külliyyetli top tâbiye etmek lâzımdı. 12 gemiden mürekkep bir filo Na'raburnunun gerisinde mevzi alacaktır. İki gün münakaşadan sonra Divan rapurun muhtevasını icraya karar veriyor. Karar Selim III. ün tasvibine arz ediliyor. Padişah

¹ Yeni Mec. 1915-1331.

daha evvel bir hattı şerif ile Kaptan Paşayı ve Feyzullah isminde bir zatı Çanakkalenin tahkim ve müdafaasına memur etmişti. Sadrazama yeni tedbirler alınması için emir verdi. Bu sıralar İngiliz elçisi Bozcaada önlerinde idi. Boğazda, Kaptan Paşa ve Feyzullah Efendi ile müzakerede bulunuyordu. Müzakerelere İngilizler tarafından tamamen tehditkâr bir mahiyet verilmişti. İngiliz tehdidi hakkında sarih bir fikir edinebilmek için elçinin şu mektubunu dercediyoruz:

Bozcaadası pişgâhında kâin İngiltere elçisinden Çanakkalede kâin İngiltere tercümanına bu saat gelen bir kâğıdın aynen tercümesidir.

“İnha olunur ki bu dakika Afto tesmiye edilen firkateynimiz vâsıl olup hâmil olduğu tahriratın hulâsaten mefhumunda Boğaz hisarlarından zecren ve bağdeten geçüp İstanbula gülle ve top endahtiyle icrayı taarruz etmek tasmiminde gerüden alelacele Sir Con Dük York¹ ve Sör Sydney İsmi² nam İngiltere Amiralleri maiyyetlerinde Vâfir donanma ve ateş gemileriyle gelüp telâki etmek üzere oldukları mastur olmakla ve bu bapta Kiral³ cenaplarının tenbihleri kavi ve kat’î olduğuna binaen devletlû saadetlû Kaptan Paşa hazretleri⁴ bu vilâyetleri bu derece kazayı azımden tahlise meyl ve iradeleri derkâr ise tiz elden ve derhal Taşoz adası canibine ve yahut benim bulunduğum büyük gemiye teşrif ederler. Ve elimden geldiği kadar bu keyfiyetten vukuu zâhir ve bâhir olan kazayı azıme ve maayibi müthişenin def’ine sây eylerim. Eğer tiz elden ve filhâl bir cevap zuhur etmezse donanmayı mesfur geldiği anda hemen bilâ tevakkuf ve bi tereddüt Boğaza girüp İstanbul tarafına mürur ve azimete ikdam eder. Düşün ve bunu iyice bil ki aslâ bir dakika teenni vaz’u iradatıma mübteni değildir. Malûm ve meczum olaki devletlû Kaptan Paşa hazretleri Devleti Aliyye tarafından olarak teklifatımıza arzı rıza etmekten nükûl ettiği halde yahut ifatei vakt için bu kâğıda cevap irsalinde mümanaat

¹ Sir John Duc of York.

² Sir Sidney Smith.

³ Jorge III.

⁴ Hacı Salih Paşa.

ve tereddüt sureti nümayan olduğu gibi İstanbul canibine cezmen ve zecren istisalimiz muhtemeldir. Harben ve kat'an müteallik olan gayretimiz bu kâğıdın mefhumundan mün-fehim olup keyfiyeti niyetimiz hususunda asla reybü-şüphe kalmıyarak bu tarz üzre câzim olduğumuz malûm oldukta az ve ehad fevtine cevaz verilmemek ehemmi mehamdan idugi varestei beyandır. Tarafımıza dakikai evvel ve bir an akdem bir cevap isal ve tisyarma gayret edüp mahsus gönderilen adamımı müstacelen iade eylesesin vesselâm.,,

Çarles Arbont¹

İngilizlerin hakikî maksadı vakit kazanmak idi. Kaptan Paşa Boğazın müdafaası tertibatı ile uğraşacak yerde beyhude yere müzakerelerden müspet netice bekleyüp duruyordu, bu esnada Selim III. Boğazlarda tahkimat işlerinin yürüdüğüne kani idi. Bu tahkimatın ve ileride yapılacak müdafaanın müspet bir netice vermesi için emirler ve nasihatler vermekte kusur etmiyordu. Bu cümleden olarak sadrazama, İngilizlerin Boğazları geçme teşebbüsünden evvel şu emri vermiştir.

“Benim Vezirim:

Feyzullah Efendinin yazdığı şeyler serian ve âcilen tanzim ve irsal oluna, timur denklere âcilen gitsun. Top kundağı inşasına memur gönüllü cümlesine elvermez muktedir ve mukdim bir adam dahi (Maarız) tarafına tâyin olunsun; Feyzullah tarafına gönderilsun istihdam eylesun. Donanmaya gayret olunsun. İngiltere sefainleri Kepez limanında yatmak nasıl olur. Pek mülâhaza ve dikkat olunacak maddedir. Defterlerine bakılsun. Bu tavırla düşman bize vakit vermiyecek. Şu Na'ra² ve Kepezburnuna pek dikkat olunsun. Kızgın kuleye sarfı zihin olunmuyor. Acaba ocakları teknil ve edevatı mükemmel midir? Zira sahilden sefaine kızgın gülden başka şey kârgir olmaz. Ve muzlim geceler için mehtap ve fişek makulesi işaret için şeyler mevcut mudur? Ve elbette barut ve mühimmatları noksandır. Her ne lâzım

¹ Arbuthnot.

² Selim III Na'raburnunun ehemmiyetini yukarda bahis mevzuu olan rapordan anlamış bulunuyordu.

ise serian irsal oluna ve tiz elden on sekizlik tersanede mande top var ise irsal olunsun, begayet dikkat ve ihtimam emri hümayunumun muktezalarını şimdi icra eyleyüp işbu hattı hümayunum mersum Feyzullah Efendiye şimdi yazup adamını çıkarasun. Anadolu Valisi istical ve etraf asâkiri sevk olunsun.,¹.

Padişahın, Çanakkale Boğazının tahkim edilmesi arzusuna rağmen işler tamamen arzusunun hilâfına olup gidiyordu. Filhakika bu işe memur Kaptan Paşa ile Feyzullah Efendi, İngiliz elçisinin teminatına güvenerek âtil kalmaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Fransız elçisi Sebastiyani tarafından gönderilen zâbitler kendilerine ihtarlarda bulundukça verdikleri cevap şu oluyordu:

“İngilizlerin Boğaza taarruz için ne arzu ne de cesaretleri vardır. Bu böyle olduktan sonra tahkimat yapmak Padişah Efendimizin parasını boş yere harcamak olur.,” Bu zihniyetle hareket eden mes’ul adamların Çanakkale müdafaasına memur edilecek adamlar olamayacağı aşikârdır. Bu sıralar İngiliz donanması Kepez burnuna gelüp demirlemişti. Donanma 8 saffiharp gemisi, 2 fregat, 2 Korvet ve 2 Kalyondan ibaretti. Geminin başkumandanı Dukworth idi. İkinci kumandan Mısır seferi esnasında Akkâ’da Cezzar Ahmet Paşa ile beraber temayüz eden meşhur Sidney Smith idi. Bu donanmanın boğaz methaline varması Kaptan Paşa ile Feyzullah Efendide ne korku ne şüphe uyanırdı. Fakat 19 Şubat 1807 de müsait rüzgâr çıkınca İngilizler Çanakkaleyi geçmeğe başlıyorlar. Kaptan Paşa hâlâ İngiliz donanmasının adalar merkezinde manevra yapmağa çıkacağını zannedecek kadar safdil bulunuyordu. Donanma İstanbul istikametini alınca müthiş hakikat anlaşılıyor. Fakat iş işten geçmiş bulunuyor. Asker dağınıktır. Tabyalarda top başında ne iş görececek nefer ne kumanda edecek zâbit vardır. Alalecele verilen emir üzerine İngiliz gemilerine ateş ediliyor. Tesirsiz bir ateş, Gemiler rahat rahat tabyalar önünden geçiyorlar. Na’raburnu arkasında evvelce bulunması tavsiye edilen 12 harb kemisi yerine bir iki gemi bulunuyor. İbrahim Ağa kumandasında bulunan bir gemi şiddetli bir mukavemetten sonra İstanbula kara haberi götürmek için hızla hareket ediyor. Haber İstanbula gel-

¹ Yeni Mec. 1915-1331 fevkalâde nüsha.

diği vakit saray halkı ile nazırlarda emsalsiz bir heyecan uyanırdı. Saray bir düşman donanmasının ne olabileceği hakkında bir fikre sahip değildi. Önünden kaçılmıyacak felâketler karşısında ancak görülebilen korku, telâş ve çığlık misli görülmemiş bir hercümerç yaratmış bulunuyordu. Selim III de bütün tevekkül ve sükûnetini kaybetmişti. Bayram topundan başka top gürültüsü işitmemiş olan bu Padişah, İstanbulun birkaç gün içinde mâruz kalacağı bombardımanı düşünerek elem ve teessür içinde kıvranıyordu. Divan, Padişah'tan daha cesur ve azimkâr değildi. Serhadlere gidüp harplere şahit olmağı defterden silmiş olan ulema bu sefer harbin kendi ayaklarına kadar gelmiş olduğunu dehşetle görüyordu. İstanbuldaki güzel yalıların rahat ve uyuşturucu hayatına elveda demek lâzımdı. Fakat ne devlet ricali ne de ulema inanmadıkları muhayyel bir cennetin müstakbel zevklerini İstanbulun hakiki olan huzurlu hayatına tercih edemiyorlardı. Binaenaleyh divan toplantısından çıkan karar şu oldu. İngiltere elçisinin isteklerini kayıtsız şartsız kabul etmelidir. İsteklerden biri Fransa ile kat'ı münasebat idi. Dolayısıyla Fransız elçisi Sebastiyani'nin İstanbuldan koğulması icab ediyordu. Selim III, Divanın reyine uymakta yegâne kurtuluş yolunu gördüğü için itimat ettiği adamlardan İshak Beyi Fransa elçiliğine göndererek Sebastiyani'nin İstanbuldan çıkıp gitmesini tebliğ etti. Sebastiyani ilk anlarda büyük şaşkınlık gösterdi. Heyecanlı ve mütereddit idi. Fakat neticede asker psikolojisi galip geldi. İshak Beye, İngiliz donanmasının gelmesinden korkmadığını ve İstanbulu Efendisi Napolyonun emriyle geldiğini avdet için ondan emir almadıkça paytahtı terkedemeyeceğini bildirdi. Bununla beraber, Sebastiyani derin bir ümitsizlik içinde idi. Âtiden hiçbir beklediği kalmamıştı. Ümitsizliğin derin izlerini taşıyan, hariciye nezaretine yolladığı, bir mektup vardır, şudur:

“Mösyö, dokuz İngiliz gemisinin türklerin mukavemetine rağmen Çanakkaleyi geçmiş olduklarını şimdi haber aldım. Diğer İngiliz gemileri de arkadan gelmektedir. Rüzgâr müsaittir. Bu gece gemilerin İstanbul önünde gözükmesine intizar ediyoruz. Amiralin isteklerini elde edeceğinden şüphe etmiyorum. İstanbulun müdafaası için hiçbir şey hazır değildir. Yeis son derecededir. Sadrazamı gördüm

müdafaa için işleri tesri etmekte ve oldukça gayret göstermektedir. Fakat diğer devlet adamlarında mevcut olmayan bir cesareti uyandırmak için neticesiz emek sarfettim. Vaziyetim güçtür. Bununla beraber İstanbulda mukavemet gösterilmesi için bundan böylede çalışacağım. Eğer İngilizler isterlerse İstanbuldan uğratılacağım. Bedbaht tüccarlarımıza acıyorum. Mal ve mülkleri büyük tehlikeye mâruzdur.,,

İmza

Sebastiyani

Hâmiş,

Mösyö, bu esnada General Sebastiyani fevkalâde meşguldür. Türkleri müdafaaya ikna için son gayretlerini sarf etmektedir. Bu sıralar vaziyet dolayısıyla kurye'yi göndermek için gereken atları bulmak imkânsızlığından zati âlilerine düşmanın on yelkenli ile Saray önüne geldiğini yazmağa beni memur etti. İngiliz filosunun mütebakisi yoldadır.,,¹.

Fay Latour Mauburg

İstanbul'un resmî makamları bu telâşta ve kararsızlıkta iken İstanbul halkı da misilsiz bir heyecan içinde idi. Şehirde halk arasında türlü türlü tefsirler dolaşıyordu. Kıyametin kopacağından bahsedenler bile bulunuyordu. Fakat şehir halkının ve askerî ocakların büyük bir kısmında heyecan, ne ümitsizlik ne de âtıl bir seyircilik istikametinde inkişaf ediyordu. Halk ve asker gittikçe büyük bir hiddet ve şiddetle intikam avazeleri yükseltmekte ve Osmanlı ile harb halinde olmıyan İngilizlerin hareketlerine karşı ateş püskürmekte idi. Emir beklemeden Yeniçeriler silâha sarılıyor, topçular bataryalarını tanzime koşuyor. Çoluk çocuk, kadın erkek müdafaa tertibatı için çalışmaktan başka bir şey istemiyordu. Hakkın bu ulvi ayaklanması Babîâli ile Sarayın korku ve kararsızlıklarıyla büyük bir tezat teşkil ediyordu. İngilizlerin isteklerine devletin boyun eğmesi, halk ve askerinin hiddetini hükümet ve Saraya çevirebilecek ve dahilî bir ihtilâl kopabilecekti. Bu mülâhazalara binaen Divan, İngiliz taleplerini kabule karar vermişken halkın gösterdiği mütecellidane hareket karşısında payitahtın müdafaasına karar verildiğini Selim III. e arz ediyor. Padişah, derhal tasvip ediyor. Müdafaa

¹ Baron De Testa. Portte Ottoman. C, 1.

hazırlıkları görülmemiş bir suratle ve şevkle yürüyor. Bu esnada donanmaları adalar önünde demirlemiş olan İngilizler Babıâliye yeni ultimatom göndermişlerdir. Halk da sahilde birikmiş donanmayı seyretmektedir. Selim III. bir aralık kaybettiği maneviyatını bulmuştur. Tekrar kaleme sarılarak Rusların Karadenizden bir hareket yapmaları ihtimaline karşı sadrazamın dikkat nazarını şu satırlarla çekiyor:

“Benim Vezirim,

Bu gece Reşid Efendi ile Nesim Efendi gelüp söyleyeceksiniz bir güzelce mülâhaza eyleyin. İşte düşman üzerimize gelmiyor gelmiyecek lâkin şimdi bu donanma burada dururken Moskov üzerine seferimiz var demek ne kelimedir. Ez cümle sen nasıl çıkacaksın işte karaya halk birikti bunların şimdiden canları sıkılıyor veley beklesünler itaat eylesünler düşman bir kere hareketi hasmaneye mübaşeret eylediği gibi gittikçe müşkül olur. Bu karadan Moskofun gelmesi mülâhaza olunmalıdır. Vallahi bana kalsa hücum eyle ne olursa olur, muradullah yerin bulur. Amma durdukça teşci olur ve hem düşman ağırlaşır, bunların üzerine güzelce düşünülün işte bizim aşağıki gemileri yakmışlar. Hasımı bilüp ibret alup burası cenk mahalli olmadığını dahi bilüp ana göre söyleşiniz, cümle ile beraber de Moskofun gelmesi; dediğim şimdi gelür demek değil, bunlar yapacağı yaptıktan sonra gitmeyüp dahi yerleşür; ol zaman aşağıdan yukardan geldikçe gelür¹. İşte mülâhaza dediğim budur İstanbulun muhasarada olduğu etrafa yayıldı, şimden sonra nasıl iş görülür, nufuzu Devlet nasıl olur bunlar hep düşünülüp bir çaresine bakılsun.,².

Selim III, İstanbulun müdafaası içinde munhasıran yazılı emirler vermekle uğraşmadı. Tahkimat işleriyle uğraşanların arasında dolıştı. Elinde tesbihi dudaklarında hayırhah tebessümüyle amele, ustabaşı, mühendis zâbit herkesle konuşarak cesaretlerini artırdı. Padişah bu haliyle mukavemetin kuvvetli olmasına hayliden hayliye yardım etmiş oldu. Bir taraftan İstanbul zaptedilmez bir kal'a haline konurken diğer taraftan da İngiliz donanmasının

¹ Hem Çanakkale boğazından hem de Karadeniz boğazından düşman gelir demektir.

² Baş; v. ar. s. 58. h. 343.

günün birinde ricat ederek tekrar Çanakkaleden geçmek mecburiyetinde kalacağı gözönünde tutuldu. Selim III, Çanakkalenin tahkimine dikkat etmesi için sadrazama yeniden emirler verdi:

“Benim Vezirim,

İstanbul'a bu düşmanın hücumu ve bu kadar korku ve telâşa sebep ancak boğaza tabya yapılmadığı oldu. İki mah bu kadar feryat eyledim Na'raburnu ve Kepezburnu deyu sana yazdığım kâğıtlar bir kitap olurdu. Akıbet bu ızdıraba düştük. Şimdi dahi Allâhın inayet ve keremiyle bu düşman göze kestiriliyor. Lâkin verası beni bişuur eyliyor. Bu gayret ve celâdet ile iki günde İstanbul havalisine bu kadar istihkâm verildi. İki mahta Boğaza tabya yapılamadı. Bu nasıl olacak? Boğaz memurları itap havfiyle şimdi ne işe yararlar. Kaptan Paşa da burada. Allah aşkına buna tez çare bulun. Heriflerin istim âletlerinden başka Nar'a ve Kepez burunları tabyaları evvel be evvel tekmil ve topçuları fitil derdest bulunup şu Boğaz mesdut olsun. Gelibolu ve Gâvur karyesi ve sair mahaller metin ve müstahkem tabyalar ile donansun ve ehali ve mustahfazanı teş'ci ve taltif olunsun ve bu maddeye akçe ve memur tâyin olunup aceleten iriştirilsün. Tarafından istical eyle, Haseki Ağa münasip ise gitse hele ne dürlü olursa olsun elbette şu İstanbul'a olunan ihtimam gibi ihtimam isterim. Kalemce ve Devletçe tahrirat yazıldı. Kelâm istemem ben sana bunları pek çok yazdım, eski basma kalıp şeyleri terk eyle dedim. İşte şimdi bu suret zuhur eyledi aman şu Boğaz, aman şu Boğaz, Allah aşkına sây edüp vakit geçirmeyin.,¹

Bu emirlerinin lâıyık veçhile tatbik edilmediğini öğrenen Selim, sadrazama yolladığı bir hatta onu ve sair Devlet ricalini ağır bir şekilde ittihâm etmektedir. Gayretsizlik, hamiyetsizlik, cehâlet, lâkaydı mefhumlarını Devlet adamlarına bol bol ibzal eden hat şudur:

“Boğaz tahkimatına dair Ramazanı şeriften beru sana yazmadık şey komadım. Ben tekit eyledikçe sen ve Vükelâm sây'eyledik zan eylediniz. Lâkin müdafaayı âdâya ne lâ-

¹ Baş. v. ar. s. 56. h. 287.

zım olduğunu bilmiyerek alelamiyâ lüzumsuz şeyler ile tazyii vakt eylediniz. İdrak eyleyüp aman tabyalar ve sefainin başına ve kıçına nazır toplar ve kızgın gülle deyu feryad eyledikçe kimesnenin kulağına girmeyüp iki yüz sene evvel Venedik çektirilerini ihafe için vaz'eyledikleri taş havanlarına güvenüp, tehi boğaz kaları toplar vardır ki içinde terzi dikiş diker diye iftihar ettiniz. Doğrusu içinizde top ve tüfenge ve harbe dair bir şey bilür olmadığın dan başka öğrenmeğe dahi heves eder yok. Karşu karşu kal'alardan sefine alabandasına taş atmakla sefineye zarar olmyacağını ve müruru sefaine mâni ermeye şakulüne ve makas ve tekneye kızgın gülle olduğunu ve sefinenin, top başına ve kıçına nazır olup beher top üçer defa olsun atmak mümkün olacağını kimesneye tefhim mümkün olmuyor. Şimdi İngilize müdafaa mümkün değildir. İtikadına düşüp yine kaidei harb üzere istihkâmata sarfı zihin olunmyacaksa artık bana meşrebi avam üzre siyaset eylemek iktiza eyliyor. Niçin münasip mahallere tabyalar yapılmaz ve niçin dediğim gibi hareket olunmaz ve niçin böyle resimler gelüp gidüp ve mufassal tahrirat ve levayih gelmez ve Boğazın her halini Vükelâ niçin elif gibi bilmez? henüz Sultaniyede kaç top olduğunu âdânın mürurundan sonra kendülerinin¹ tutulan kâğıtlarından öğrendim. Bu lâyıkmıdır ki kendi topumuzun adedini âdâdan tashih eyleyelim. Hâlâ ne suretle müruru ubur eylediğini bilmezsiniz. Bekleyelim ki iftiharen gazetelere bassunlar ve tevarihi harb yazsun da biz de öğrenelim. Bunu idare eyleyenlere iptida Geliboludan Seddülbahre varınca ne miktar sahildir ve tabyalar hangi mahallededir ve kaçır topu vardır ve topçu neferatı kaçtır ve müstahfazlar kaçtır ve isimleri nedir ve toplar kaç karıştır ve çapları ne kadardır ve kaçır dane vardır bilmek ve sahîh defterler elinde olmak lâzımdır. Bunların birisinden haberiniz yoktur. Tahrirat olunan bir iyi tedbir, mahalline uymaz lâkin Londra'da gazetelere yazıldı. Böyle düşman nasıl müdafaa olunur. Gözünüzü açup aklınızı başınıza dev-

¹ İngilizlerin.

şirin. Harb başkadır düşman başka. Unvan ile lâf ile olmaz bu boğazdan yazdığım sözler kadar cevap alamadım hâlâ ne ben bilürüm ne siz hasbinallah,,

İngiliz elçi ve amiralı İstanbul önüne büyük ümitlerle gelmişlerdi. Babiâliyi korkutacaklarını ve isteklerini kabul ettireceklerini muhakkak addediyorlardı. İlk sıralar Babiâlinin müzakereye girmeği kabul etmesini tahminlerinin tahakkukuna doğru atılmış bir adım gibi kabul ettiler. Halbuki Babiâli kendini topladıktan sonra müzakerata sırf vakit kazanmak ve İstanbul'un müdafaa tertibatını tamamlamak için girişmişti. Günler geçtikçe devlet ricalinin ilk heyecan ve kararsızlıkları geçmişti. İngiliz donanmasının bir şey yapamayacağı kanaati yer etmeğe başlamıştı. Selim III, halkın işinden gücünden olarak tiyatro seyrederek gibi mütemadiyen bu gemilerle meşgul olmasını muvafık bulmuyor ve Sadrazama yazdığı bir hatta bu işe dikkat etmesini yazıyordu:

“Benim Vezirim:

Düşmandan havfimiz geride kara askeri vardır deyu idi. Şimdi anlaşıldı ki işbu donanmadan gayrı yok. İnayeti hakla inşaallah İstanbula avni hakla bir şey edemez. Ahaliyi İstanbul'dan cümlesi silâhlandığı ve dellâllar nidasiyle halkı ayaklandırdıklarını işidiyorum. Donanmaya mukabele inşaallah donanma ile olur, bir de topla olur. Ahalinin işinden kalup serseri gezmesi münasip değildir. Sevahile memurlar ve kapulara memurlardan ve sefirlerden mâda ahaliyi teskin iktiza eyler. Zira ne zaman cenk olacak malûm değildir. Hele bu maazallah kara düşmanından iktiza eyleye, mülâhaza eylesün.,¹

Halk, İngiliz gemilerinin ateş açmadığını, ric'at de etmediğini ve mahiyetini anlamadığı bir müzakerenin devam ettiğini gördükçe sabırsızlanmakta idi. Yavaş yavaş bu hâdisenin izahı için bir takım garip şayialar dolaşmağa başladı. Gûya İngilizler, İstanbula davet üzerine gelmişlerdi. Rusların da karadenizden gelmesi bekleniyormuş, geldikleri gibi Ruslar ve İngilizler Yeniçeri Ocağını ref ile kışlalara Nizamı Cedit askeri yerleştireceklermiş. Bu şayialar İngiliz propagandasından başka bir şey değildi. İngilizler biliyorlardı ki Divanın kısmı azamı Fransızlardan ziyade İngi-

¹ Baş. v. ar, s. 57. h. 56.

lizlere meyyaldir. Fakat Selim III, Fransız dostu idi ve hükümetin Fransa tarafına meyletmesi onun tesiriyle olmuştu. Selim III ü ürkütme için, onun eseri olan Nizamı Cedit aleyhinde propaganda yapmanın semeresiz kalacağını anlamışlardı. Selim III, halk arasında dolaşan şayialardan haberdar edildi. Korktu. İş casus işiydi. Casusların meydana çıkartılması için emirler verdi. Fakat korkusu zâil olmadı. En çok endişe ettiği nokta Yeniçerilerin dolaşan şayiaları sahih zannetmeleri idi.

Bu takdirde feci hâdiseler olabilirdi. Yeniçerilerin isyan etmeleri ihtimali korkunç idi.

Selim III, bütün bu ihtimallerin tesiriyle, dolaşan şayiaları tekzip etmek mecburiyetini kendisinde hissetti.

Bu suretle sadaret kaymakamına yazdığı hat şudur:

“Kaymakam Paşa,

Din ve Devletimizin düşmanı olan Moskof keferesi neuzü-billâh ehli islâmı yer yüzünden kaldırmak için Devletime nasıl hiyanet eylediği âlemin malûmudur. Boğaz muhafazasına tiz elden düşman gelür ise muhafaza için cümlenin reyî ile tüfenkçi neferatı tâyin olunmuş iken düşman casusları bunu tamam bir vesile edüp alimallahütaâlâ benim ve bir kimesnenin zerre kadar hayal ve hatırıma gelmiyen suretle türlü eracif çıkarup benim kadim ve sadık kullarımı iğfal eyledikleri ve anlar da sureti haktan ifade eden bir alay casus sözüne inanup cemiyetle hilâfı rızayı şah-nem hareket üzere olduğu mesmuum oldu. Ol Ulu Allah hakkıçün söylenen eracif ve sözden kat'a haberim yoktur. Böyle şeye hiç rızam yoktur. Şimdiye kadar ne olmuş ise olmuş af eyledim. Bundan sonra düşman casusu sözü ile öyle hilâfı rıza harekette bulunmasunlar. Maksat Boğazın düşmandan muhafazasıdır. Kendüleri muhafazaya taahhüt ederlerse dahi güzel, hazzederim. Benim gayri hiç meramım alimallah yoktur. İşittikleri eracife dair şeylerden devlet tarafından ve tarafımdan bir teklif vâkı oldu mu? Bunlar hep düşman sözüdür. Bundan sonra o misillü kelâm çıkarlar aransun. Elbette bir netice verir. Ol vakit casus dahi ele girer. Beherhal bunda dikkat isterim. Sekban Başı Ağa ve sair iktiza eden kullarıma gereği gibi tefhim ve tenbih

edesin. Sonra maazallah böyle vakitte na münasip bir şey zuhur ile dine ihanet ve düşmana ianet misillü hareket olmuş olur. Dünyada ve ahirette cevaba kadir olamazsınız.,¹.

Selim III. birkaç gün sonra devlet aleyhinde propaganda yapan casusların rahat bırakıldıkları takdirde daha vahim havadisler neşredebileceklerini düşündü. Böyle havadislerin yayılmasına meydan vermemek için casuslar hakkında harekete geçmesi için kaymakam paşaya şu hattı yolladı:

“Demin sana bir şey tenbih eyleyecektim. Hatırımdan çıkmış. Şu İpsalanti hınzırının elbette İstanbulda ve etrafta casus ve tarafgiri olarak hayli mel’anetleri vardır. Erhundlar biribirinin halini ve mahremi esrarlarını bilürler. Hususâ Divan tercümanı dekayıkı umura vâkıf ve mezayayı maslahata ariftir, Elbette İpsalanti casuslarını ve taraflarını bilür. Milleti selâseden ve islâmdan bu makule adamlar her kimler ise harice çıkarup bana bildiresin. Terce-man’a sual eyleyüp tahkik eylesesini tarafımdan tenbih eylesin.,².

Padişah, İngiltereye karşı maddî ve manevî cepheyi sağlamlaştırmağa uğraştığı sıralarda, İngiliz amirali de yavaş yavaş ümitsizliğe kapılmağa başlamıştı. Ardı gelmiyen müzakerelerden müspet bir netice çıkacağını zan etmiyordu. Babîâleden kat’î cevap alabilmek için tekrar ültimatoma baş vurdu. İstedigini elde edemedi. Amiral için artık iki hareket vardı. Ya İstanbul’a taarruz etmek veyahut gerisin geriye dönmek. İstanbul’a taarruzdan artık bir netice beklenemezdi. Çünkü müzakereler olup biterken İstanbul tahkim edilmiş, Osmanlı donanması da mümkün mertebe harb yapabilecek bir duruma konulmuştu. Esasen bu sıralar Çanakkale Boğazı da ciddi bir şekilde takviye edilmeğe başlanmıştı. Binaenaleyh İngilizler için selâmet çekilmekte idi. Adalar önüne vardıklarının onuncu günü İngiliz donanması yelken açarak gelmiş olduğu istikamete teveccüh ediyor, sahilde biriken muharip ve gayri muharip insanların sevinç âvazeleri arasında filo Çanakkale istikametine gözden kayboluyordu. Bu donanmanın Çanakkaleden

¹ Baş. v. ar. Selim III devri sandıkları.

² Baş. v ar. s. 42, h. 29.

geçmesi girmesi kadar kolay olmadı. Türk topçuları bu sefer vazifelerini mükemmelen yaptılar. Birkaç gemiye ağır isabet oldu, filo Boğazı geçtikten sonra bir İngiliz zâbiti intibasını şu şekilde ifade etti:

“Çok şükür bu meş’um Boğazdan çıkabildik, doğrusu ucuz kurtulduk,,¹

Filonun rolünde muvaffak olamaması hakkında da bir İngiliz gazetesinin mutalâası şu idi.

“Bu, bizim tarihi menakibi bahriyemizde o kadar garip ve o kadar yeni bir şey olacaktır ki hattâ bu hususta ufak bir zerrei itimat perverde etmek bile bizim için mümtenidir. Garip şey, Fransızlara karşı olan harekâtiyle o kadar temeyyüz eden biz “Dukworth,, Nelsonla beraber büyük muvaffakiyetler kazanan bir “Levis,, Türklerin karşısında firar etsün. Bu o kadar gayrı melhuz bir şeydir ki lâykiyle anlamak için tafsilâtı saireye intizar etmek icab ediyor ,,².

İngilizlerin teşebbüslerinde tam bir muvaffakiyetsizliğe uğradıkları sıralar Sadrazam, Serdarı ekrem sıfatıyla ordunun başında Ruslara karşı harbetmek için İstanbuldan hareket etmeğe hazırlanıyordu. Hareketinden önce Padişah âdeti veçhile nasihat etmekte kusur etmemiştir:

“Benim Vezirim,

İnşaallahütaâilâ orduyu hümayunumla sefere azimetinde istihsap eyleyeceğin aklâm ve ketebe mukaddem karar verdiğimiz gece Mısır seferine tatbikan memur olsunlar, defatir ve aklam bilâ mucip kalabalık eylemesün zira zehair ve levazimat bulunmaz sonra müşkil olur. Harbe beraber asker istihsap edesin, tenbih eyleyüp sebükbar olasın. Esfarı sabıkalarda olan tecrübe muktezası tâyinât bulunmadığı gibi eshabı harbi dağıtıp birkaç ihtiyar kalem ricali ve zuama ile kalınmağa mecbur olunuyor; pek mülâhaza eyle halkın lakırdısına bakma zahmeti sen çekersin ez cümle acele ve müsaraat re’si meselemiz. Yol zehairi nasıldır bilinmez. Davud Paşaya çıkup maazallah kalkamayınca ol za-

¹ Eduart Driault, Selimi Sâlis ve Napolyon. S. 113.

² Ed. Driault, Selimi Sâlis ve Napolyon. s. 114.

man tenbih uymaz Ocakludan maada aklâmın ve ricalin lüzumu yoktur. Vâsıf Tarihini çok mütalâa eyle gördüğün seferlerde zahmeti neden çekmişler bir hoşça malûm edin. Şimdiyse âlem başkadır hele neferati askeriyeden maada bir adam eksik götürmeğe bakasın endişemi sana yazdım zira bunlar rikâb defterdarı işi olmalıdır bunları gereği gibi düşün sonra telâş ve nedamet faide vermez.,¹

Padişah, Fransızların yardımıyla İngilizlere karşı kazanılan muvaffakiyeti de Sadrazama yetiştirmekte kusur etmedi. Uzunca olan hat şudur :

“Benim Serdari Ekremim,

İngilterelûnun müttelikı olan Moskovluya reayeten Devleti Aliyyeme böyle bağdeten husumetle alelgafle Boğaza hücum ve duhul ile Adalar önünde timurleyüp gösteriş etmesi ve İstanbula şöyle derim ve donanmaya böyle derim gürültüleri tahammül olunur nesne olmayup herçi bâdâbad müdafaa ve kahr ve tenkillerine iptidar olunmuştu. Lillâhilhamdü velminne senin Vükelâyı Devlet ve Ocakların Ağalarının binefsihi ikdam ve Yeniçeri Ağası ve cümle Zâbitanı ve cümle Yeniçeri ve Cebeci ve Topçu ve Arabacı ve Humbaracı ve Kalyoncu ve Bostancı dilâverlerinin dinü Devlet uğrunda gayret ve ihtimam ve şecaatleriyle birkaç gün zarfında emri külli olan donanmayı hümayunum ihracı ve İstanbul etrafında kuvvetli istihkâmlar olması karşumuzda gurur ile duran ve hususâ adaya giden gazilerin def'ine İngiliz kâfiri vâfir asker ve gemi toplarıyla çalışmış iken merdane cenk edüp vâfirini muzmahil etmeleri hayli dehşet verüp firarlarına sebep olmakla cümleleri Devleti Aliyyem hizmetkârlığını ve Padişah kulluğunu ve gayreti askerî iktizasını tamamiyle icra etmişlerdir. Allah berhudar etsün, yüzleri ak olsun, doğrusu uğruma can feda ettiklerini gördükçe Hırkai Saadet pişgâhında ağlayarak dualar ettim ve etmekteyim. İşte elhamdülillah kâffe askerimde hâhiş ve salâbet derkâr olup düşman bir iken şimdi iki olduğu dahi aşikâr olmağla cümleliz lillâh gönül birliği ile çalışup elhaleti hazihi ifade ve havaya müterakkip

¹ Baş. v. ar. Selimi Sâlis sandıkları.

olan donanmayı hümayunun havası zuhur ettiği gibi kal-kup şu düşmanın üzerine gidüp مستعیناً بالله تعالى kahr ve iz-mihlâllerine gayret olunmak iktiza eder iken, düşman ge-mileri havfindan kaçmış diyorlar. Öyle nasıl hareket olun-mak lâzım geleceğini Kaptan Paşa ve Yeniçeri Ağası ile müzakere edüp arzedesin ve şu boğazların itminan gelecek surette takviyeti neye tevekkuf ederse icra ve ihtimam ve orduyu hümayunumun dahi biavnihi taâlâ Moskof kâfiri üzerine serian ihracı matlubu kat'î şahanem olmağla tevfiķı hazreti hayrünnasırîn ile ne vakit hareket edeceklerini dahi arzylesin Hazreti Allah cümlenize nusrat ve selâmet ihsan eyleye âmin.,¹

İngilizlerin, İstanbul üzerine yaptıkları tehditkâr nümayişten müspet bir netice çıkaramamış olmaları onları Babiâlinin müza-kerat ile oyalamış olmasından ileri gelmişti. Bu müzakeratta da Divan tercümanı Aleko'nun büyük rolü olmuştı. Binaenaleyh İngiliz donanmasının def'inden sonra yapılan işlerden biri de Aleko'nun Buğdan voyvodalığına tâyini keyfiyeti idi. Aleko'nun tâyinini bildiren Padişahın hattı şudur:

“Buğdan Voyvodası sadakatlû Aleko Bey,
Divan tercümanı nasbolunduğundan beru Devleti Aliyyeme ve bahusus zati hümayunuma sadakatle ettiğın hizmet ve sâ'yü gayret Françelû ile imtizacı ve maslahata ve bahusus İngiltere donanması zuhuru hengâmında gerek İngilizlûleri igfal ve ihafe ve reaya bendelerimi celp ve telife ettiğın hizmet ve sadakati feramuş eyleyemem. Cümlesi malûmu hümayunumdur. Cülûsu hümayunumdan beru bu hizmet-lerde istihdam olan eslâfların biri muvaffak olmamıştır, bundan böyle inşaallahürrahman memur olduğun Buğdan voyvodahğında dahi kimesnenin muvaffak olmadığı mas-lahatı hayriyeye muvaffak olursun ve senden memulüm öyledir, berhurdar olasın bir gün mukaddem mahalli memur-riyetine azimet ve celbi reayaya sa'yü gayret edesin, Huda muvaffak eylesün ve sadakatinden gayet hoşnut olduğumu ve sadakatin malûmum olduğunu seni agâh için işbu hattı hümayunum tarafına irsal olunmuştur.,²

¹ Baş. v. ar. s. 53, h. 203.

² Topkapu 7014.

Selim III iki düşmanla mücadele etmekte iken, İstanbulda büyük bir fitne hazırlanmakta idi. Nizamı Cedit denilen ıslahatı gönül rızası ile hiçbir vakit kabul etmemiş olan Yeniçeri taifesi yamakların teşebbüsüyle, Kabakçı Mustafanın idaresinde isyan ediyor. Padişahın bin bir lütfuna lâyık gördüğü Devlet ricalinden hain ve alçaklar vardı. Bunların muzaheretiyile isyan muvaffak oluyor. Selim III tahtından indiriliyor. Bütün hayatınca ümidini Osmanlı İmparatorluğunun kurtuluşu için bağlamış olduğu ıslahatı üzerinde korkunç bir sünger geçiriliyor.

Selimin hayatına mal olan ve Osmanlı İmparatorluğunun da inhitatını durdurmak için yapılan bu ıslahatın geniş bir tablosuna Selim III devrinin isyanlarını tetkik ettikten sonra eserimizin ikinci cildini tahsis etmeği uygun bulduk.

C) SELİM III. DEVRİNDE İSYANLAR

Selim III tahta çıktığı vakit yalnız iki düşmanla devam eden bir harbe vâris olmakla kalmadı. Birçok isyanlar da kendisine intikal etti. Devri baştan aşağı şurada, burada Devlete baş kaldıran adamları sindirmek faaliyeti ile geçti. Fakat Devlet bu işte muvaffak olamadı. Zaman zaman, yer yer küçük hükümetçikler kuruldu. Kanun yerine kuvvet, vazife yerine menfaat kaim oldu. Bunun neticesi olarak da hudutlar geriledi halk sefalete düştü. Memleket harabiye uğradı. Bütün bu menfi neticelerin doğmasını neticelendiren ve ayrı hususiyetleri haiz olan isyanlar şunlardır:

- I — Dağlı eşkıyası
- II — Cezzar Paşa hâdisesi
- III — Mısır Beyleri maddesi
- IV — Arabistan ahvali, Vehhabilik
- V — Akdeniz eşkıyası
- VI — Sırp reayası

I — Dağlı eşkıyası evvelâ Rumelinin Kırca Ali dağlarında başladı, sonra da her tarafa sirayet etti. Bu eşkıyanın türemesinin muhtelif sebepleri vardır. Vak'aların geçişine göre birinci sebep Vezir ve Mirimiranların durumudur. Filhakika Osmanlı İmparatorluğu gibi fevkalade geniş bir İmparatorlukta idareci insanın kıymeti pek büyüktü. Devlet idaresini temin edecek

olan bu adamın çok kuvvetli ve âdil olması lâzımdı. Esasen Vezirlerin böyle oldukları devirlerde isyanlara da şahit olmuyoruz. Halbuki, bilhassa XVIII inci asrın ikinci yarısından itibaren, vüzera kanunnamesine riayet edilemediğinden, eyâletler başında Devlet otoritesini temsil eden kötü bir Vezir tipi baş gösteriyor. Umumiyetle bu tip menşei meçhul, zâti şereften mahrum, adalet hissine yabancı, menfaatinden başka hiçbir şeye inanmayan insandır. Bu tipten vezirler mahdut olsa idi İmparatorluk için doğabilecek idaresizlik az olurdu. Fakat "Alaylı,, diyebileceğimiz Vezirler pek çoktu.

1769 ve 1787 Harplerinde ihtiyaç dolayısıyla pek çok Vezir tâyin edilmişti. Halbuki Vezirlere mahsus yerler hesaplı idi. Ve esasen bunlar da dolu idi. Binaenaley Mirimiranlara mahsus yerler Vezirlere verilmeğe başladı. Halbuki bu yerler Vezir geçindirecek tahammülde değildi. Halk verebileceğinden fazla tekâlif karşısında kaldı. Mamafih fenalık yalnız ehliyetsiz Vezirden gelmiyordu. Bu Vezir ile İstanbuldaki Devlet ricali ve İلميye sınıfından insanlar arasında bir menfaat rabıtası başlamıştı. Öyle ki, her kötü Vezirin İstanbulda bir büyük hâ-misi ve Devlet adamlarından bir çoğunun Rumelide "Adamımız,, dedikleri Vezirleri vardı. Menfaat rabıtası, Vezirin gönderdiği hediye ve paradan ibaretti...

Bu hediye ve paranın da bedeli halktan çıkıyordu. Bu sebepten halk zulüm gördü, ezildi. Devlete ve kanuna itimadı kalmadı; kuvvetten başka bir şeye inanmaz oldu.

Buraya kadar izah ettiğimiz durumun düzeltilmesi için yapılacak işin ne olduğu kendiliğinden çıkar. Vüzera kanunnamesine göre Vezir tâyin etmek bilhassa Devlet işlerinde bulunmuş dirayetli ve tecrübeli kimseleri eyâletlere göndermek.. Halbuki bunun aksine hareket edildi. İstanbulda hoşâ gitmeyen, kendisinden çekinilen kimselerden kurtulmak için Hükümet taşrayı bir menfa olarak kabul etmeğe başladı. Birçok kimseler bu sebepten dolayı sırf İstanbuldan uzaklaştırılmak için Vezir payesiyle Vilâyetlere gönderildi. Gidenler Hükümete karşı iğbirar duydukları için ve gönderildikleri yerlerde açık gönül ile iş yapmak niyetinde olmadıklarından esasen mevcut olan zalim Vüzera güruhunun adedini artırmaktan başka bir şeye yaramadılar.

Saydığımız karakterde Vezirlerin, halk ve memleket vücuhu, başka bir tâbirle âyan nezdinde hiçbir kredisi olmayacağı tabiidir. Kanun yerine kuvvet kaim olduğundan yer yer âyanlar ayaklandılar, asker topladılar, eşkiya beslettiler, Vezirlerle aralarında inkıtasız bir cenk, bu suretle başlamış oldu. Bu cenklerde devletin rolü fenalığı kökünden kaldıracak yerde körüklemekten ibaret kaldı. Filhakika bir âyan veya Vezir devletin artık hoşuna gitmediği vakit fetva ve hattı hümayun ile fermanlı ilân edilerek üzerine asker sevkediliyordu. Devlet Askeri bozulunca Fermanlı affedilir ekseriya yeri değiştirilmekle mesele halledilmiş farzedilirdi. Bazan hiçbir sıfatı olmayıyan mütegalibeler kazandıkları zaleme şöhreti ile devlete karşı uzun müddet mücadele ederlerdi. Devlet bunların hakkından gelemeyince bunları da affeder Vezir veya Mirimiran yapar bu suretle kendilerini itaat altına almak isterdi. Bu umumî anarşi, ehli ırzdan olan kimseleri çete teşkil etmeğe veyahut esasen mütegalibelerin nam ve hesabına eşkiyalık yapan çetelere iltihaka sevk ederdi. İşte bu şartlar dahilinde dağlı eşkiyası teşekkül etti. Ve yıllarca devleti uğraştırdı. 1790 ile 1795 yılları arasında eşkiyanın Rumelinde kasap kavurduğu yerler, Deliorman, Tuna yalısı, Şumnu ve Edirne ile Serez arasındaki dağlık mmtakalardır. Yine bahsettiğimiz iki tarih arasında bu eşkiya üzerine birçok Vezir gönderilmiş ise de eşkiya tamamen mahvedilememiştir. 1793 te Edirne Bostancıbaşı ile eşkiyalar arasında müzakere cereyan eder. Neticede verilen karar şudur: Devlet eşkiyayı affedecek buna mukabil de eşkiya artık şakilikten vaz geçecek evlerinde rahat oturacak. Bir kısım eşkiya sözlerini tutar diğerleri Filibe ile Hasköy civarında mel'anelerine devam ederler. 1796 da hükümet dağlı eşkiyasını âlet gibi kullanan âyanları ve kuvvetlerini tesbit eder. Topkapu arşivinde mevcut bir vesikaya göre eşkiya müşevviki ve hâmisî âyanların haklarında verilen izahat şudur:

1 — Gümülcinede âyan olan Mestan Ağa,

Filâsıl Yoğurtçu vaktindenberi hırsızların yatağı ve maiyeti ve mültecası olup istediği vakit üç beş yüz adam ile dağa birisini çıkarup tahrik ve istediği âyan ve kaza ve kuraya taslit eder, bunun uhdei iltizâm ve itaat ve inkıyadında olan zirde mastur Tokatçıklı Süleymandır. Mestan Ağa anı İstanbul'a ya-

zup Sultan Yerine âyan ettirmiştir. Sureta tövbekâr olup eşkiyaya karışmaz lâkin isterse günde beş altı dağlı çıkarır.

2 — Dimetokada âyan olan Veysi oğlu Halil usta,

İşte dağlıya muin ve mülteca ve Gümülcinedeki Mestana hemta olan Veysi oğludur. Ekferi kâfiri melündür. Aslından Edirne Bostancıları ustası idi. Geçen sene de ustalığı ref olunmuştur. Zirde mastur Ejder oğlu buna tabidir. Keza zirde muharrer Çolak dahi bununladır. Kılılı oğlu, Kara Ömer, bunlar dahi ana tabidir.

3 — Fere âyanı Ahmet Haseki,

Hâlâ Edirne'de Bostancı ağası olan Ahmet Ağadır, kendusi Bostancı olduktan sonra yerine Ali Molla Ağa isminde birisini bırakup ve İstanbul'a yazup haseki dahi ettirmiştir. Dağlıya melâz olanlardandır.

Koca İbrahim hâlâ Edirne'dedir. Bostancıbaşı hizmetindedir. Haseki dahi ettirmiştir. Dağlı eşkiyasından Kıranlara yatakdir.

4 — Hasköyde Emin Ağa,

Bu dahi katline emri âli sudur eden dağlı eşkiyası yatağı bir melündür. Hâlâ Hasköyde mütesellim olmuştur. Zaruri mütesellimlik verilmiştir ki hiyanet etmesun diye. Lâkin mümkün olmadı. Ele geçmedi. Tutulmuyor.

5 — Çirmende Âyan Osman usta,

Şimdi bunun ustalığı ref olunmuştur. Zirde mastur Deveci oğlu buna tabidir. Deveci oğlu surette tövbekârdır.

6 — Çirmen kazasında Deveci oğlu,

Filasıl Yoğurtçu oğlu ve Hacı İbrahim oğlu yeni dağlı hırsızlardandır, surette üç dört senedir tövbekârdır. Lâkin hırsızlar kendi başı altındadırlar. Çirmende Osman Ustaya tabidir.

7 — Tokatçıklı Süleyman hâlâ sultan Yeri âyanıdır,

Eski dağlı hırsızlardandır. Sureta tövbekârdır. Lâkin bütün bu fesatta yedi vardır.

8 — Sinap,

Meşhur hırsızlardandır. Drama Nazırı ve Sirozlu İsmail beye tabidir.

9 — Ejder oğlu

Dimitoka kazasında Veysi oğluna tabidir. Hâlâ isyan üzere olan eşkiyadandır. Eski eşkiyadandır.

10 — Arabacı oğlu,
Hasköy kazasında olup Hasköylü Emin Ağaya çağırır anın eli altındadır.

11 — Çolak;
Eski hırsızlardandır. Veysi oğluna tabidir.

12 — Kılıcı oğlu,
Filibede sâkin Veysi oğluna tabidir.

13 — Kara Ömer,
Veysi oğluna tabidir. Dimetoka cebelindedir.

14 — Kel Ömer oğlu,
Eski hırsızlardandır. Hâlâ ol havalide geştü güzar eder.

15 — Kara Fevzi yeni eşkıyadır.

16 — Hacı Manav malûm olan eşkıyadır.

17 — Koca İbrahim Haseki,
Dağlı eşkıyasındandır. Hâlâ Bostancıbaşı hizmetinde olup sureta tövbekâr ve lâkin melûndur.

18 — Edirne âyanı Eyup Ağa,
Bunun ne mertebe fesadı olduğu huzuru hümayunlarında höcçet ile malûmu şahaneleridir.

19 — Siroz âyanı İsmail Bey,
Bu dahi yirmi senedenberi yok olacak melûnaldandır.

20 — Drama nazırı Mehmed Halil Ağa¹.

Bütün bu saydığımız eşkıya hâmisi ve yatağı âyanlarla uğraşmak kolay iş değildi. Nitekim birçok Vezirler eşkıyayı kökünden mahvetmek vazifesiyle Rumeline gönderildikleri halde hiçbir cezri iş görememişlerdir. Devlet ricali arasında eşkıyanın bir an evvel yok edilmesini candan ve gönülden isteyen Selim III. olduğu için bu eşkıyalık maddesi üzerinde samimiyetle kat'î tedbirler aradığını görüyoruz. Padişaha göre her şeyden önce kuvvetli kudretli bir Vezirin eşkıya işini ele alması lâzım geliyordu. Halbuki 1205 tarihinde böyle bir vezir mevcut değildi. Binaenaleyh doğruluğu ve şiddetiyle tanınmış birisini Vezir yapmak lâzımdı. Böyle birisi ise ancak Hakkı Bey olabilirdi. Hakkı Bey rikâbı hümayun defterdarlığı, nişancılık, orduyu hümayunda Reisülkütap vekilliği yapmış ve sadaret

¹ Topkapu arşivi. No. 7014.

Kethüdalığında bulunmuştu. Fakat Hakkı Bey Padişahın yardımcıları tarafından pek sevilen bir insan değildi. Selim III. bunu pek âlâ bildiğinden devrin pek söken bir usulüne bağarmakla tayin işini halletmiş yani istihareye yatmış ve rüyasında Dağlı eşkıyası üzerine Hakkı Beyi gönderdiğini görmüştür. Bu hakikat veya mefruz rüyadan sonra iş kolaylaşır olmuştur. Hakkı Beye Vezaret verilmesi ve Dağlı eşkıyası üzerine gönderilmesi için Selim III. sadrazamına şu hattı yazmıştır :

“Benim Vezirim:

Subhanallah, şu Dağlılar maddesi için bu gice istihare eyledim. Hakkı Beyi aşikâre gördüm ve mütevekkilen alellah şu adamı memur etmeğe cezmeyleydim. Haktealâ tevfiik ve selâmet versun, Heman bir vakti münasipte vezaret verüp ve Rumelini tevcih edesin. Lâkin bir kere vezir olmazdan evvel Topkapuya getüresin. Söyleşsek dahi güzel olmaz mı? Bana kalsa sabah Topkapuya getirüp Perşembe günü vezaret tevcih olunsa derdim. İşte ben bu adamı tâyin eylemeye artık karar verdim. Bunun cevabını şimdi yazasın. Rüya gördüğümü senin ile Reisten gayri kimesne bilmesün inşaallâh hayırdır¹. „

Hakkı Beyin vezaretle Rumeli eşkıyası üzerine tâyinini “Hakkı Paşa,, isimli kitabında inceleyen Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı aynen şunları demektedir:

“Kendisinin Rumeli valiliğine tâyini Hakkı Paşayı yakından bilen ve babasının hamisi olan Selim III. mü hatırladı yoksa Hakkı Paşanın dilinden ve muahezesinden kocanan ve korkan Selim III. e ricalimi ileri sürdüler; kat’î olarak bilinmiyor. Mütercim Asım, kendisini hükümdarın hatırladığını yazmaktadır. Hükümet merkezinde sözü ve kalemi nâfiz devlet adamlarından her söze kavuk sallamayup tenkid ve muahezede ileri gidenlerin bir daha İstanbul gelmemek üzere Vezirlikle merkezden uzaklaştırılmaları da âdet olduğundan eşkıya üzerine “Perverdei devlet bir Vezirin memuriyyetine lüzûmu kavi,, gösterilmesi suretiyle Hakkı Paşanın başına çorap örülmesi de ihtimal dahilindedir. Mamafih elde başka vesika olmadığına göre şimdi-

¹ Topkapu arşivi. No. 7014.

lik Asım Efendinin mutalâasını kabul etmek zaruridir,,¹

Selim III. ün istiharesine dair vesikaya göre Hakkı Paşanın tâyinine dair münakaşalı gibi görünen cihet artık halledilmiş sayılır kanaatindeyiz.

Hakkı Paşa, muntazam askerle Rumeli eşkıyası üzerine yürüdü. Âyanların durumlarını anlamak için Hasekiler gönderdi. Yolculuk için murur tezkiresini mecburi kıldı. Köprüleri ve geçitleri nezaret altına alarak eşkıyanın yüreğine korku saldı. Az zamanda İstanbulla beş yüz kadar eşkıyanın kellesi gönderildi. Mamafih Hakkı Paşa kelle uçurmakla eşkıyalığın sonu geleceğine inanmıyordu. O, devlete karşı isyan edenlerin devlet tedbiri ile ehli ırz tairesi insanlar arasına girmesini şu satırlarla terviç etmekte idi,

“Zira hırsızlık mesleğine mütelezziz olanlar yine refte refte ifsada sây ederler. Amma bunları da idâm ile o makule kimesne kalmaz, bu mümkün ve mutasavver değildir. Vüs’u beşerden hariçtir. Bu kadar adamı idam ve helâk cenabı hazreti bâriye nasiptir. Heman o makulelere fırsat vermeyecek tedbiri Devleti Aliyye eyledikte o mizacta olanlar da nâçar ehli ırz olup çift ve çubuğuna düşer, gayri suretle kendisini avâre eylemez,,².

Hakkı Paşanın tedbirli ve şiddetli icraatı ile bir buçuk yılda Rumelide büyük işler başarması İstanbulda devlet ricalinde sevinçten ziyade telâş uyandırdı. Büsbütün muvaffakiyeti takdirinde Hakkı Paşanın sadrazamlığa tâyini mümkündü. Halbuki bir defa sadrazam olunca kimsenin fitne ve fırlıdak çevirmesine müsaade etmiyecek, belki de eski hesapları karıştırarak birçok başları uçuracaktı. Bu ihtimallerin sevkiyle harekete gelen Selim III. ün etrafı, Hakkı Paşayı kötülemeğe koyuldular. Esasen bu maddede ihtisasları vardı. Hakkı Paşa; eşkıyanın hakkından gelememiş gibi gösteriliyordu. Nizamı Cedit düşmanı diye tanıldı. Ve nihayet 1796 yılının sonunda Halep valiliğine tâyin edildi. 1800 de Hakkı Paşa tekrar Rumeliye fakat bu defa Seraskerlik ile memur edildi. Beş sene müddetle bu memuriyette

¹ Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı oğlu, Hakkı Paşa. s. 182

² Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı oğlu, s. 226

kalacaktı. Selim III Hakkı Paşaya yeni vazifesini şu hatla bildirdi:

“Sen ki Rumeli eyaleti tevcih olunan elhâc Hakkı Paşasın, İşbu emri şerifimde münderiç olduğu veçhile bilistıklâl memur kılınup tarafı hümayunumdan sana ruhsatı kâmile verilmekle göreyim seni senden memûlü şahanem olan gayret ve hüsnü hizmeti icraya ve uhdene ihale olunduğu veçhile ber vefkı matlup ifayı memuriyete sarfı makderet ve gayret eylesesin. Haktaâlâ tevfiik ihsan eyleye âmin,,¹.

Fakat hattı hümayunda sözü geçen “Ruhsatı kâmile” tâbiri boş bir formülden başka bir şey değildi. Devir, Hakkı Paşa tipindeki adamlar devri değildi. Anarşiden müstefit olan İstanbuldaki bir kısım devlet ricali Hakkı Paşayı yeniden lekelemede gecikmediler. Paşa altı ay gibi kısa bir memuriyetten sonra azledilerek malı müsadere ve kendisi Sakıza nefyedildi. Bu suretle hakikaten devlete büyük hizmetler yapmağa muktedir bir adam Rumeli eşkıyasını takipten tamamen uzaklaştırılmış oldu.

Hakkı Paşa'nın Rumeli valiliğinden gerek birinci ve gerekse ikinci infisalinden sonra eşkıyalık terakki etti ve genişledi. Birinci infisalinden yani 1796 dan sonra irili ufaklı eşkıyalar yanında bir de Pazvand Oğlu vak'ası baş gösterdi.

Pazvand Oğlu, babası gibi Vidinde kuvvet bularak ve Rumelinin anarşi içinde olan durumundan istifade ederek hükümet buyuruğu dinlememeğe başlamıştı. Pazvand Oğlu hakkında bir karar verilmek için aktedilen bir meşverette fikir birliği olmadığı görüldü. Vidin'in muhasara edilerek top ile iskâtmda, mâsum kanı dokülecektir bahanesiyle aleyhdar olanlar oldu. Hakikatte Pazvand Oğlu, Nizamı Cedit düşmanı olarak tanıldığı için İstanbul'da bu zihniyette olan zümrenin himayesine mazhardı. Mamafih neticede Pazvand Oğlunun idamına fetva alındı ve Kapdanı Derya Küçük Hüseyin Paşa, seraskerlik ile Vidin üzerine gönderildi. Vidin muhasara edildi. Muhasara 1798 e kadar devam etti. Küçük Hüseyin Paşanın maiyetinde olan Ali Paşa'nın ihaneti yüzünden hükümet ordusu bozuldu. Bu esnada Mısır, Fransızlar tarafından işgal edildiği haberi alındı. Kaptanı Derya Vidin önünde kalamazdı. Pazvand Oğluna evvelâ Kapucu

¹ Hakkı Paşa. s. 191.

başlık rütbesi, iki yıl sonra da vezaret rütbesiyle Vidin muhafızlığı verildi.

Bu, eşkiyayı ve derebeyleri ortadan kaldırmak usulü değildi. Nitekim Pazvand Oğlunun bu şekilde Devlet tarafından muamele görmesi eşkiyalığı ve âsiliği meşru göstermekte idi. Pazvand Oğlundan cesaret alarak Ruscuk ve Şumnu da Tersenkli Yanya ve Morada Tepedelenli Ali Paşa, Silistrede Yıllık Oğlu aynı şekilde davranmağa başlayacaklardır.

Mısır seferi devam ederken eşkiyalık Rumelide alabildiğine inkişaf ediyor. Meşveret meşveret üzerine toplanıyor. Ehli şûra bir karar üzerine ittifak edemiyorlar. Selim III, bu vaziyetten hem müteessir hem de hiddetlidir. Devletin başından şu eşkiya derdini söküp atamadıkları için meşverete iştirak edenler hakkında sadrazama şunları yazıyor:

“Benim Vezirim:

Düenkü gün kemali infialimden güzelce ifade eyleyemedim. Şu dağlılar maddesinde gadabımı ben bir türlü hazmedemiyorum. Bir değil iki değil. Bu hınzırlar bizi âleme mas-hara eyliyor. Tamam tedbir olunup def’ü refilerine müba-şeret olunsa rey eder aman eder diyerek işler çıkup mü-saade olunuyor. Osman Efendi gitsin, Ahmed Bey gitsin ile vakitler geçüp ihmal ve müsamaha olunuyor. Bak ne rezaletler oldu. Sonra hicap eylemeden, vakıa tutulmadı idi biz böyle yazdık amma siz müsaade etmemeliydiniz yollu cevap veriliyor. Bu cevaplar maslahat sahibi vükelâ ağ-zından. Ben halktan hicap eylemem mi? Halk adama ne söylemez. Artık yetişür ne yapacaksanız yapın, senden oldu benden oldu deyü biribiriniz ile ihtilâf eylemeyin ki kabahatin başı olur. Bundan sonra gönül birliği ile tutup şuna dokunur buna dokunur demeyüp Allahın avni ile şu hınzırların vücutlarını kaldırın, her ne tedbir lâzım ise ey-leyin. Tulü dirâz cevaplara kağda lâkirdılar istemem, eşkiyanın başın isterim. Aklınızı başınıza devşirin bir alay hırsıza acz eylemeden ve elçiler gönderüp memleket vad eylemeden ve envai türlü zeminler ile kâğıt yazmadan bakın yüze çıkıp ne söylüyorlar ve ne suretlere girdi, lâ-havle velâkuvvete illâ billâh,,¹.

¹ Topkapu arşivi. 1074.

Padişahın bu kabil hatlarını yine meşveretler takibederdi. Bu sefer de öyle oldu. Neticede Rumeli valiliğine Tepedelenli Ali Paşa'nın tâyini kararlaştırıldı. Halbuki Tepedelenli Ali Paşa bizzat birinci sınıf bir derebeyi idi. Devlet buyuruğu da dinlemezdi. Vezirliğe İstanbuldaki erkâna hediyeler ve paralar yollamakla kavuşmuştu. Hakkı Paşa kendisine yolladığı buyuruldu da bu ciheti şu satırlarla ifade etmiştir.

“İstanbul süfehasını akçe ve yonca ile itma ederek meratibi intihayi beşeriye olan rütbei vezareti bir takrip ihtilâs eden izzetlû rifatlı Ali Paşa. Sen sayei satvet vâyei cenabı zillûlâhîde kurena süfehasına mukarenetle gülzarı memaliki islâmiyeyi harû haşâki fesadınla meşhun ve fukara ve reyanın ciğerlerini pürhun ederek istihsal eylediğin servet ve sâmanın nümayan ve bu kadar kuvvet bir vezirde olmadığı emri ayan iken matlai süruru iptihacımız olan babülharamın senin gibi melâinin ifsadından naşi Fransız imansızlarının hâlâ yedine giriftar ve bunca ulema sâdatı kiram ve muhaddisanı zülühtiram kaydü esarete düçar olup sen de olan mal ve kuvvete nazaran hemmeslek olan imansız ile¹ başlı başına çıkacağı derkâr iken fesübhanallah bu bapta dahi şeytanatı ibraz ve ızhar ve fişkikeşan bağçivan keferesini darülfer olan Mısıra irsal ile kendin ol tarafta gudubet dağlulariyle uğraşup Arnabud müslümanlarını canlarından bizar eylediğin mesmumuz olmuştur.,²

İşte eşkıya üzerine gönderilmek istenilen adam bu idi. Selim III, kabul etti. Rumeli eyaleti seraskerlik inzimamiyle kendisine verildi. Vazifesinin neden ibaret olduğu bir emri âli ile tasrih edildi. Padişah bu emri âlinin balâsına şu hattı yazmakla Tepedelenliden beklediklerini anlattı: (1801)

“Sen ki bilistiklâl Rumeli Valisi Ali Paşasın:

Tarafına olan vüsuk ve itimadı şahaneme mebni bu defa Rumeli valiliğine kâffeî eşkıya seraskerliğini bilistiklâl karihai hümayunumdan uhdene ihâle olunmakla göreyim seni, işbu emri şerifde mezkûr vesayayı mülûkânemi mü-

¹ Pazvand Oglu kastedilmektedir.

² Türk tarih Encümeni Mecmuası (18) No. 95.

talâa ederek muktezayı istiklâlin üzere iktiza edenleri istihdam eyliyerek bir an akdem ve bir saat mukaddem usatın def'i galesi ve sekenei memleket ve fukarayı raiyyetin emnü istirahatleri ve şu Rumelinin nizamü hali esbabını istihsale cehd ve takatü gayret eylesesin Cenabihak muvaffak eyleye âmin.,¹

Ali Paşa bu hattı alınca derhal işe girişmedikten maada oğlu Muhtar Paşa için de Tirhala sancağını istedi. Nâçar rıza gösterildi. Üç aylık bir oyalamadan sonra Tepedelenli nihayet harekete karar verdi. Tepedelenlinin bu aralık büyük şöreti olduğu için eşkıyalar korktular. Sofyaya yakın bir yerde Ali Paşa'ya dahalet ettiler. Bundan böyle evlerinde oturacaklarına dair yemin ve rehin ile devleti temin edeceklerini söyliyerek aklarını istediler Kendilerine gösterilecek yerde tek durmak şartıyla istekleri kabul edildi. Eşkıyalar için yerler gösterildi. Tepedelenli eşkıyaya karışan Arnavutları maiyyetine aldı. Anadolu'dan gelerek eşkıyaya karışan kimselerin de ayırt edilerek Anadolu'ya iadesi için hazinedarını bir miktar askerle bırakarak Yanya'ya döndü.

Dağlı eşkıyası meselesinin bu şekilde halli elbette kat'î sayılamazdı. Bu olsa olsa muvakkat bir hal çaresi idi. Nitekim Ali Paşa gibi kuvvətli bir vezirin Rumeli valiliği, âyanların işine gelmedi. Ali Paşa'yı şikâyet ettiler. Sertliğinden, zalimliğinden beraberinde getirmiş olduğu Arnavut askerlerinin hunharlığından dem vurdular ve mutedil bir vali tâyin edildiği takdirde onun göndereceği başbuğla anlaşarak bizzat eşkıyayı tedip edeceklerini vadettiler.

Selim III, bu vaitlere inanmaktan başka bir şey yapamadı. Esasen Tepedelenli bulunduğu havalide azametli ve rakipsiz bir derebeyi olarak hükümete gözükmekte idi. Binaenaleyh hem eşkıya maslahatında çalışmak hem de kuvvetini tevzin etmek üzere yeni bir Rumeli valisinin tâyini muvafık görüldü; 1802 de Rumeli valiliği Tepedelenli'den alınarak evvelâ vezir Vafi Mehmed Paşa'ya fakat bir müddet sonra İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya tevcih edildi. Geniş salâhiyetle işe başlıyan bu yeni paşanın ilk anlarda Padişahın istediği şekilde davranmadığı şu hattı hümayundan pek güzel anlaşılmaktadır.

¹ Üniversite yazma. 866.

“Sen ki Rumeli valisi ve bilistiklâl Serasker İbrahim Paşa’sın. Senin bilistiklâl Rumeli valisi nasbından maksut bu kadar vakittir Rumeliyi harabeye veren eşkiyanın avnü hakla kahr ve tedmirleri garazı olup senden memulüm olan gayret ve mukaddemce yazdığım hattı hümayunuma nazaran hareketin haberine intizarım derkâr iken, senei âtiyeye tâlik suretiyle gelen tahriratın istiğrabıma sebeb oldu. Sen Rumeli valisi ve Serasker olup maslahata memur iken böyle vilâyetinde ikamet ve civarı saltanatımda eşkiya takımı fıkara hasarat etmek şân ve sadakatına düşermi Akçe gider demişsin, sen çık avni hakla iş gör de akçe giderse seri hümayunum sağ olsun, senin hurcun itikadiyle ben külle yevmin tertibatı tâcil ederken bu tahriratın doğrusu memulü hümayunuma mugayir geldi ve sana işbu hattı hümayunumu kemâli sürat ile gönderdim ve sadrazama dahi aceleten yazmasını tenbih eyledim. İnşaaallahürrahman vüsulü anında hareketin haberini isterim. Kaime göre tafsil ettiğin tedbirlerin cümlesini icra lâzım değil. Şimdilik serian berulere gelüp neşri sıytü şöhrat ile şu ayakta olan dağlı eşkiyasını bitürmekle ve dameni dermeyan gayret eylesin. Sana hüsnü teveccühüm lâzım ise iradem üzere hareket edersin, hareket haberine muntazırım Göreyim seni nasıl gayret ve istihsali teveccühümü tekide ne güne bezli kudret edersin,,¹

İbrahim Paşa’nın vâsi selâhiyetle Rumeli vâililiğine tâyin edildiği sıralarda İstanbul vilâyetinin civarlarında da eşkiyalar türemiş bulunuyordu. İbrahim Paşa’nın maiyetinde olmak üzere buralardaki eşkiyanın hakkından gelecek bir Mirimiran tâyini lâzımdı. Padişahın bu hususta, sadrazama yazdığı düşüncesi şu idi:

...Lâkin bu hıznırlar İstanbul ovasına sarkmağı itiyat eylediler. Baharda Çorluya bin kadar süvari ile bir rabıtalı Mirimiran elbette lâzımdır. Zira ocaklu neferatını pek hırpaladık. Füturu mucip oldu. İktiza edenlerle söyleşüp şimdiden nasıl asker olmalı ve kim tâyin olunmalı bilmülâhaza tertip eylesin. Sen dahi mülâhaza edesin, İstanbul ovası böyle boşken bütün eşkiyalar buralara gelur rezalet oluyor².

¹ Topkapu arşiv 7014.

² Baş v. arşiv. s. 42. h. 28.

Padişah bu hattında Ocak askerinin tâyini münasebetiyle Yeni çerilerin hırpalandığından bahsetmekte ve İstanbul civarı eşkiyasına başka askerın tâyini emretmektedir. Bu emir ile kastedilen askerın Nizamı Cedit askeri olduğunda şüphe yoktur. Filhakika Karaman Beylerbeyisi Kadı Abdurrahman Paşa Nizamı Cedit askeriyle Çorlu ve Malkara civarında eşkiya üzerine gönderilmiş az müddet zarfında o taraflardaki eşkiya da mahvü perişan olmuştur. Abdurrahman Paşanın bu veçhile vazifesinde muvaffak olmasına mükâfaten vezaret rütbesini kazanmasına sebep oldu. Anadoluya avdet üzere İstanbula geldiğinde, Padişah askerini gördü ve hatla vezaret verilmesini emretti.

“Benim Vezirim:

Talimlü askerler gelmiş gördüm. Üsküdarı geçiyorlar, Abdurrahman Paşaya vezaret ihsanı hümayunum olmuştur. Üç tug veresün, Anadoluya vezir geçüp memur olduğü asker tanzimine germiyetle mübaşeret eylesün ve halk için de şanlı ve nüfuzlu olsun lâkin hizmete memur olmakla caize ve avait de nısf alımsun. Ve karaman mansıbı yine üzerinde olsun şu asker hususuna ikdam ve gayret eylesün tenbih edesün,¹.

Rumelide 1804 tarihine kadar görülen eşkiya vukuatı nihayet müslüman çetelerin eşkiyalığı idi. Fakat bu tarihe kadar ardi arası kesilmeyen bu vukuat Sırp reayasının evvelâ kendilerine zulüm yapan Yeniçeri dayılarına sonra da Osmanlı Devletine karşı baş kaldırmalarını neticelendirmişti. Bu andan itibaren mahallî isyanların yanında millî gaye ile devam edecek olan isyanlar başlayacaktır. Bu isyanları çok tehlikeli gören Padişah Karaman valisi Abdurrahman Paşayı Nizamı Cedit askeriyle Rumeliye gönderecektir. Fakat başta Sadrazam İsmail Paşa olmak üzere Nizamı Cedit düşmanı bir zümre Rumeli isyanlarını bir fitne çıkarmağa teşvik edecektir. Abdurrahman Paşanın Edirne ve Tekfurdağda da birer Yeniçeri Ortası teşkil etmeğe memur olduğü da haber verildi. Edirne ve Tekfurdağ isyan ettiler. İkinci Edirne vak'ası bu suretle başladı. Selim III, umumî bir ihanete karşı koymak mecburiyetinde idi. Devlet ricâlınden ve ulemadan Nizamı Cedidi içten kabul etmiş olanlar

¹ Baş v. ar. Selimi Sâlis sandıkları;

birkaç kişiyi geçmiyordu. Yeniçeri Ocağı ile diğer Ocaklar da büsbütün düşman idi. Halk esasen cahil ve müteassıp olduğundan hele Nizamı Cedidin küfür olduğu hakkında aleyhdarları tarafından tahrik edilmiş olduğundan o da Devleti kurtarmak isteyen insana mümaşat etmekten uzaktı. Selim III, İmparatorluğun yegâne kurtuluş yolunun da bizzat Devlet adamları ile ulema ve halk tarafından kapatıldığını görünce Abdurrahman Paşa yirmi bin askerle tekrar Anadoluya gönderildi.

Edirne vak'asından sonra Rumeli derebeyliği evvelki gibi devam etti. Devletin şeref ve haysiyeti eskisinden daha çok zayıfladı. Selim III Devrinde Rumelide inkişaf eden dağlı eşkiyasının Devleti uğraştırıcı vak'aları yalnız Devletin kredisini İmparatorlukta berbat etmekle kalmamış aynı zamanda Avrupa Devletleri nazarında Osmanlı İmparatorluğunun ne kadar zayıf olduğunu da meydana koymuştur. Filhakika eşkiya vukuatını oradaki elçilerimiz gazetelerden iktibas edüp hükümet merkezine gönderdikleri gibi, İstanbula gelen ecnebi elçileri de hükümetlerine yazdıkları raporlarda eşkiyaya dair sahifeler tahsis etmişlerdir.

1802 tarihinde fevkalâde bir memuriyet ile İstanbula gönderilen General Sebastiyani, Osmanlı İmparatorluğunun umumî durumundan behsederken isyanlara temas ederek şunları yazmaktadır:

“İsyan ve anarşi yalnız Bosnayı, Sırbistanı değil fakat İmparatorluğun her tarafını harap etmektedir.”¹

Başhca âsiler bugün Pazvand Oğlu Ali - Yanyalı² Ali Paşa ve Cezzar Paşalardır, Pazvand Oğlunun kuvveti, adetçe az olan askerlerinde olmayup, Divandaki kredisine ile bilhassa engin olan şöhretindedir. Eğer bu âsi vali İstanbul ve hattâ İmparatorluğu zaptetmek gibi cüretkâr bir fikre malik olsa idi; muhakkak surette muvaffak olacaktı³.

Nizamı Cedidin tesisi ve birinci derecede lüzumlu şeyler üzerine resim konması imparatorluğun bütün müslüman halkını galeyana getirdi. Pazvand Oğlu bu yeni teşkilâtın düşmanı olduğunu ilân etti. Ve bu andan itibaren halkın

¹ Testa. c; I; s; 510;

² Tepedelenli Ali Paşa;

³ Testa; c; I; s; 510;

gözüne girdi. Fakat Pazvand Oğlu ahlâki vasıtalarında olduğu kadar da projelerinde kısırdır, ne sulh ne de harb yapmasını bilir¹.

Kaptan Paşa İstanbulda Pazvand Oğlunun belli başlı hâ-milerinden biri olarak sayılmaktadır².

Yeniçeri Ağası onun dostudur. Yeniçeriler de Pazvand Oğluna tamamen sadıktırlar³.

“Yanyalı Ali Paşa Padişaha karşı henüz muhasamatta bulunmamıştır. Fakat kendisini müstakil saymaktadır. Hiçbir vergi vermediği gibi onun hâkimiyetini de tanımamaktadır. Karadağlılarla harb yapmakta ve Mora ile Arnavutluğu bir devlet haline getirmek hususundaki projesini gizlemektedir⁴.

“Hükümet, Cezzarın karakterini ve takındığı tavrı benden daha iyi bilmektedir. Ona öğretebileceğim bir şey varsa oda, Cezzarın bugün Sadrazamın ordusuna Suriye tarihiyle dönmesine müsaade etmek istemediğidir. Padişah bu eyaletten istifade edememektedir. İmparatorluğun bu parçasıyla münasebatı muzurdur,”⁵.

Sebastiyaninin görüşlerinde belki biraz mubalâğa vardır. Fakat Fransa, bu görüşlere inanmış ve Fransız gazeteleri yaptıkları neşriyat ile Avrupayı da inandırmışlardır. Hâlet Efendi Pariste elçi sıfatıyla bulunduğu sıralar gazetelerin eşkiyalar ve isyanlar hakkında yazdığı havadisleri tercüme ederek Babiâliye gönderdikten başka Fransa hükümeti nezdinde bu kabil gazete neşriyatına son verilmesi için teşebbüsler de yapmıştır. Elçi Hâlet Efendinin gerek havadisler hakkında gerekse eşkiyaya dair kendi düşünceleri hakkında Babiâliye yolladığı şu satırlar bilhassa dikkate değer mahiyettedir:

“Bir müddettenberi, cümle Avrupa gazetelerinde Devleti Aliyye memalikini bir mertebe lisana alıyorlarki, maazallahütaâlâ Devleti Aliyyenin külliyyen kuvveti zail olmuş gibi ve lâkin Devleti Aliyyeyi bu mertebe lisana getürmeleri,

¹ Testa; c; I; 510;

² Testa; c; I; s; 511;

³ Testa; c; I; s; 511;

⁴ Testa; c; I; s; 511;

⁵ Testa; c; I; s; 511;

Devleti Aliyyenin politikası kendilerinin gereği gibi malûmaları olmadığından neşet etmiştir. Zira Devleti Aliyyenin hini zuhurundan bu ana gelince Anadolu ve Rumelide gerek Paşalardan ve gerek âyanlardan lâyuad ve lâyuhsa kimesneler başlarına külliyetli asakir cem ile Devleti Aliyye'ye isyan edüp ancak anlardan her biri cezalarını bulup, şimdiye kadar Devleti Aliyyeye asla bir zarar vermediler. Şimdiki halde gerek Anadolu'da ve gerek Rumelide zuhur eden eşkıyanın rüyi arzdan izalesine dahi Devleti Aliyyenin mazhar olacağı büştibahtır,¹.

Hâlet Efendi eşkıyalığın tarihçesinden bahsederken, eşkıyaların devlete zarar vermemiş olmalarından bahsetmesi kötü bir müdaheneden başka bir şey değildir. Çünkü eşkıyaların millete ettiklerini ve Devleti de ne kadar çok uğraştırdıklarını bilecek kadar zeki idi. Elçinin Fransa hükümetine aralık aralık yukarıda metnini yazdığımız mektubun zihniyetine uygun olarak verdiği cevaplar bu hükümeti tatmin etmemiş, o kadar etmemiştir ki Selim III. ün dostu olmakla iftihar eden Napolyon bir mektubunda Padişaha, askerinin başında olarak reayasını siyanet etmesini tavsiye etmektedir:

“Memaliki Osmaniyenin ahvaline nazaren icrayı gayret ve izharı hamiyet buyurmanız umuru mühimme kabilinden olduğundan ifade ve beyan eylemek hususu muktezayı saffet ve hayırhahî addolundu. Binaenalâzalik hazretiniz bizzat on dört on beş bin asker ile gayret buyurup memleketinizi himaye ve reyanızı siyanet edüp adalet icra ederek şahrahi itaatten rugerdan olanları ez seri nev bik'ai ubudiyete ithal ettirilmelüdür².

Napolyonun bu iymalı nasihatı yanında, Hâlet Efendi ile yaptığı mülâkatta çok daha vâzih olan akverilmiş nasihatler de vardır.

“Bizzat Şevketlû Sultan Selim hazretleri ihtimam edüp atına binüp memleketlerini ve askerini görmek ve nızam vermek lâzımdır. Bütün bütün niçün ikametle meşğul olurlar, eslafları bizzat umura takayyüt eylediklerinden düşmanlarının hakkından gelirlerdi².

¹ Enver Ziya Karal, Hâlet Efendinin Paris büyük elçiliği s, 62,

² Napolyonun Selime 1804 tarihli mektubu,

Napolyonun bu nasihatleri Padişah tarafından nasıl telâkki edilmiştir? Evvelâ şurasını derhal işaret edelim ki Padişaha gelen mektuplar Sadrazamdan geçer ve Padişah tarafından yazılanların müsveddeleri de Sadrazam tarafından hazırlanırdı. Binaenaleyh Napolyona verilmiş cevapta, doğrudan doğruya Padişah kaleminden çıkmış, Devlet ricalinin fikirlerini görüyoruz. Padişah, Rumeli vukuatına ehemmiyet verilerek Fransızların, Osmanlı topraklarına taarruz edeceklerine dair olan rivayetlere itimat etmediğini göstermek için diyor ki:

“.... öyle olsa idi, Arnavutluk sahilinde kâin İskenderiye de olan kaviyyüliktidar ve iktiza etse yüz bin güzide asker ihracına muktedir İbrahim Paşa gibi bir Vezirimi kaldırup Rumeli kitasının vasatına celp ve memur etmezdim,,¹.

Selim; eşkiya hakkında ne şekilde hareket eylediğini de şu satırlarla anlatmaktadır.

“Taşralarda aralıkda fesat zuhur eder. Veyahut memuru-muzdan biri serkeşlik eder ise bu halet şimdi olmuş vaka-yiden olmamakla ve belki Devlet itlak olunan her millette içlerinden kâhice fesada cüret eder bulunmakla memaliki Osmaniyemizde o makule zuhur eden müfsitlerin iktizasına göre te'dip ve terbiyesine muvaffak olunmaktadır. Bu aralıkda o makule serkeşandan vâfir sergerde ve şukkanın imrari kantarai suyuf olundukları mesmuunuz olmak gerektir. Bazı mutemet ve sadakatkârimız olan vüzera ve mirmiran ve sair zâbitanımızdan her bir elviye ve sancaklarımıza ve kaza ve nahiyelerine tarafı şahanemizden birer manasıba nasp olunup zapt ve raptü memalik daima ve te'dip ve tenkili eşkiya ve sıyaneti fukara ve reaya emrine sadıkane ve gayurane sarfı kudret eylemeleri tarafı mülûkânemizden daima ve müstemirren tehiye ve memuriyetini icrada her kangı edna kusur ederse bilâ aman terbiye olunmaktadır,,².

Napolyon, Selim'in bu satırlarını ciddiye almamıştır. O, bilâkis

¹ Napolyon Bonaparta, Selim III ün mektubu, Baş, v, ar, s, 36, No, 120

² Napolyon Bonaparta, Selim III; ün mektubu; Baş, V, ar, s; 36

dahilî iğtişaat yüzünden İmparatorluğun maruz kaldığı ve daha da kalabileceği güçlükleri kuvvetli bir şekilde kavrayabiliyordu. Nitekim 1806 da Babiâli nezdine fevkalâde elçi olarak yol-ladığı Sebastiyaniye verdiği talimatta, İmparatorluğun iç du-rumu üzerinde ısrarla durarak şu dikkate değer satırları yaz-maktadır:

“Devleti aliyyenin ahvali asliyesine bir miktar tagayyür geldi. Şöyleki serkeşlik ve ademi tebaiyyet fikri ve tahsili tekâlifde haleli külli ve müstakbelâtı umura ademi ihtimam sureti alesseviye cemi memleketlerde meşhuttur. Ve ha-leti isyan her ne kadar daima zuhur ettiği mahallerde baki değil ise de memaliki mahrusanın cümlesine seyahat eder dense sezadır. Zira Berri Şam ve Arnavutluk ve Bulgar ve Rumeli ve Trabzon havalisi bilmünavebe düçarı hasar olmuştur. Paşaların her biri hem müdiri mem-leket, hem zâbit; hem asker, ve muhassılı tekâlif olup her nevi hükümet canibi Padişahiden uhdesine muhavvel idüğüne nazaran memur olduğu memalik idaresinde mün-ferittir. Finefsilemir ehli islâm beyninde mezhep ve ahlâk ve adap hususlarında müşareket olmamış olsa paşa-lıkların cümlesi refte refte başkaca bir Devlet olmak lâzım gelür idi. Bunlardan başka, emelleri dahi bir olduğundan meyanelerinde mugayyeret yoktur. Ve her nekadar mü-nazaatı dahiliyede bu dakikaya çendan itibar etmezler. Lâkin hariçden bir tehlike zuhurunda sebebi içtimaları olur,”¹.

Bu talimatta, Devletin iç nizamında husule gelen değişiklik hak-kında ileri sürülen fikirler doğrudur. Bilhassa isyanların bir mahlle inhisar etmeyüp zaman zaman İmparatorluğun muhtelif eyaletlerinde baş göstermesi hakikatin tam kendisidir. Filhakika yukardan beri bahsettiğimiz Rumeli dağlı eşkiyasına ve Rumeli âyanlarının Devlete karşı serkeş durumlarına benzer hareketler, Suriyede de vardı.

Suriyede bir dereceye kadar istiklâl kazanarak Devleti uğraşdıran âyanlar Rumelideki kadar adet itibariyle çok değil-di. Suriyede Devletin başına vak'alar çıkartarak onu uğraştıran ve

¹ Başvekâlet arşivi s; 35; h; 141;

bir nevi derebeyi olan Cezzar Ahmed Paşadır. Bu Paşa'nın vukuatını bundan sonraki fasılda tetkik edeceğiz.

II — Cezzar Ahmed Paşa Vukuatı.

Cezzar Ahmed Paşa'nın vakalarına dair elimize geçen beyaz üzerine hattı hümayunlar pek azdır. Vaziyet dolayısıyla İstanbul kütüphane ve arşivlerinden Anadolu'nun muhtelif yerlerine iyi muhafaza edilmek için gönderilen yazma vesikalarda araştırma yapmak imkânları hâsıl oluncuya kadar beklemek icabederdi. Fakat bugünkü fena durumun ne vakit son bulacağı malûm değildir. Mevcut hattı hümayunları neşrederek sonraları elimize geçecek olanlarla bu kitabımızın yeni bir tabını yapmak bize daha uygun görüldüğünden mevcut ile iktifa ettik. Cezzar Ahmet Paşa, Selim III devrinde Suriye'de büyük bir şöret kazanmış bir paşadır. Hiç bir vakit açıktan açığa devlete isyan etmemiş olmakla beraber, devletin gönderdiği emirleri tatbikte teanni göstermiş bazan da hiç tatbik etmemiş, kendi bildiği ve dileği gibi hareket etmiştir. Bu sebepten de zaman zaman Babiâli nazarında âsi bir adam olmuş, birçok meşveretlerin mevzuunu teşkil etmiş ve Padişah ile Sadrazam arasında mektuplaşmaya sebebiyet vermiştir. Cezzara dair plân mahiyetinde olan bu bilgi dahilinde, yaptıklarını takibetmekte güçlük vardır. Hâl tercümesi hakkında "Sicilli Osmanî," deki yazı pek kısadır. Bosnalı olduğu söylendikten sonra Hekimzade Ali Paşa ile bir aralık Mısır'a gitmiş olduğu, Kölemen beylerine intisap ederek onların elbiselerini giydiği ve ümera arasına katıldığı, fakat sonraları Anadolu'ya firar etmek mecburiyetinde kaldığı, tekrar Mısır'a dönüp orada evlendiği yazılıdır. Cezzarı, devlet hizmetinde ilk defa 1773 te Mirmiran olarak sevahil muhafızlığında görüyoruz. 1775 te Beylerbeyidir. Bir müddet sonra vezirdir ve Sayda valisidir. 1784 de emareti hac ile Şam valiliği kendisine verilmiştir. 1786 da Cezzar bu memuriyetlerinden çekilmiş tekrar Sayda valisi olmuştur. Selim III. tahta çıktığı vakit, Cezzar Sayda valisidir. Bu andan itibaren Cezzar gittikçe kuvvet kazanmağa ve hükümet merkezine karşı müstakil hareketlerde bulunmağa kalkar. 1790 tarihinde Cezzar Şam valiliği ile emareti hacca talip olur; şartları şualardır:

¹ Sahife 113 de büyük C harfi VI olacak. Eşkiya taksimatını gösteren rakamlar da küçük rakam olacaktır.

Şayet istediği bu memuriyetlere tâyin edilirse, Padişaha dört yüz, vesair lâzım gelenlere de ikişer yüz kese caize verecektir. Silâhdar ağa vasıtasıyla yaptığı müracaatın mucip sebepleri de Cezzarın karakteri hakkında fikir verecek mahiyettedir. Cezzar müracaat şukkasında bu hususta demektedir ki:

“Şamı şerifin ve Kudüsü şerifin ve hüccacı müslimnin ahvalleri Devleti Aliyyenin malûmları olupda Şam valisini azil ve sairini emirülhac etmek muradları olursa dört yüz akçe Şevketlû velinimet efendimizin matbahı âlilerine ve yüz bin kuruş iktiza eden mahallere verilmek şartıyla Şamı şerif ve Sayda ilhakiyle makbulümdür. Yok eğer malûmu âlileri olmazda kemakân ipka olunursa emrû ferman efendimidir. Kuran hakkı için ve Resulüllahın pâk ruhu hakkı için meramım mansıb değildir. Ancak fakir fukara Şevketlû efendiye inkisar ediyorlar, işidiyorum, sabır ve tahammülüm kalmadı, canıma tak etti ona binaen bu şukka-yı yazdım. Ahmet¹ .,,”

Cezzar Paşa'nın mektubundaki yeminler, Selim III e, kese vaitleri de devlet ricaline pek dokunduğundan Cezzar talip olduğu memuriyete tâyin olundu. Halbuki Cezzar istidasında samimî değildi. Münhasıran politik bir gaye ile müracaat etmişti. Filhakika Şam valisi bulunduğu vakit, oradaki âyanları mahvederek vilâyeti mütesellimlerle idare etmeğe başlamıştı. Bir aralık Cebeli Düruzu da Şama benzetmek istediğinden Hac emaretini istemişti. Esasen Cezzarın şiddeti yalnız memur bulunduğu yerlerdeki âyanlara ve ümeraya karşı değildi. O, Konsoloslara bile son derecede sert muamele yapmaktan ve İstanbula danışmadan muvafık gördüğü cezaları tatbik etmekten çekinmezdi. Nitekim 1790 tarihlerine doğru Akkâ ve Sayda konsoloslariyle, buralarda mevcut Fransız tüccarlarının çıkıp gitmelerini emir ve tenbih eder; hané ve dükkânlarını kapattırır. Konsolos ve tüccarlar Yafaya giderler, elçileri vasıtasıyla Babıâliye şikâyet ederler. Fransız elçisi üstelik Cezzarın şiddetle tecziyesini de ister.

Selim III, elçinin, Cezzar hakkındaki takriri ve tecziye isteğini pek ağır bulur, hiddetini şu satırlarla beyan eder:

¹ Cevdet. c. IV, s. 297-298.

Haya etmeden elçi bu tavrı nice verebilmiş, bu Devleti tahkir değil mi? Bir Devlette iki Devlet olabilir mi? Buna Reis niçün cevap vermemiş, şer'an davasını etmek vazifesidir. Yoksa sair işe ne karışır. Reis Efendi mukaddem ilzam ettim deyü yazmış idi. Bu nasıl ilzamdır, edepsiz kâfire bir iyi cevap veresiz¹.

Aynı mes'eleye dair Selim III Sadrazamın telhisi kenarına da şu satırları yazmıştır:

"Tavrı gördüm, ahidname muktezası üzere davasına söz yoktur. Lâkin kâfir hayrihahlık yüzünden vazifesi olmayan hususu niçün yazar. Benim vüzeramın zalimliğine ve sair haline ne karışır? İnha eylediğini dahi istemem. Eğer Cezzar'ı tedip edecek isem dahi anın inhasıyla etmem. Kâfirin ısrarına göre celüdane cevap verilmek iktiza eder. Ve Cezzar'ın hilâfı ahidname hareket etmemesi lâzımdır. Zira sair düvele dahi sirayet eder. Bu muameleyi terk edüp şuruta muvafık hareket eylemesi iktiza üzere Cezzara yazmak lâzımdır."².

Bu yolda hareket etmesi için Cezzar'a yazılmış ise de, o, konsolosların şahıslarına dargın olduğunu söyleyerek yine bildiğinden şaşmamıştır. Cezzar'ın serkeş tavırları ve ulu orta muarızlarını idame etmesi üzerine 1795 te üzerindeki memuriyetler alınarak yalnız Sayda valiliği bırakıldı. Üç yıl sonra Fransızlar Mısırı işgal edince Cezzar'ı, yemeden büyük bir faaliyete girişmiş görüyoruz. Cezzar, Suriye, Irak ve Mısır halkı arasında Fransızlar aleyhinde beyannameler dağıtmaktadır.

Napolyon, Cezzarla anlaşmak için müteaddit teşebbüsler yapacaktır. Fakat Cezzar kat'iyen aldırış etmeyecektir. Bir aralık, kendisine bir miktar borç para ile Mısır Seraskerliği tevcih edildiği takdirde Fransızları oradan çıkaracağını da bildirmiştir. Cezzarın bu müracaatı İstanbulda bir meşverette etraflı surette tkl edilmiş ve ehliyeti münakaşasız kabul edilmişti. Fakat hazır bulunanlardan birisinin "Cezzar Mısıra bir defa girerse onu oradan kim çıkaracak," suali üzerine tereddüt hasıl olmuştur. Binaenaleyh Cezzar Paşaya sevahil Seraskerliği veril-

¹ Yeni Mecmua. sayı. 24. sahife. 469.

² Yeni Mecmua. sayı. 24. sahife. 469.

mekle iktifa edilmiştir. Mamafih bir müddet sonra Cezzarın nüfuz ve iktidarından istifade etmekten vaz geçilmeyeceği takdir edildiğinden Emareti Hac ve Şam mülhakatiyle Trablus eyaletleri ve Kudüs ve Nablus sancakları ve Mısır Seraskerliği Cezzar Paşaya tevcih edilmiştir. Bu esnada Napolyon, Cezzarın ordusunu ezmek ve Suriyeyi zaptetmek kararını vermiş bulunuyordu. Napolyon, Akkâyı günlerce muhasara etmiş ise de, Cezzarın anudane mukavemeti karşısında çekilip gitmekten başka çare kalmadığını görmüş ve bu suretle de Napolyunu ilk defa mağlup etmek şerefi Cezzar Paşada kalmıştır. Selim III. Cezzarın zaferinden fevkalâde memnun kalmış hediyeler yolladıktan başka kendisine yazdığı hattı hümayunda "Gazi,, ünvanını da kullanmıştır. Padişah Akkâ önünde mağlup olarak firar eden Fransızların Mısırdan da kolaylıkla çıkarılabileceğini tahmin etmeğe başlamıştır. Nitekim bu sıralar büyük bir ordunun başında Mısır üzerine yürüyen Sadrazam Yusuf Ziya Paşaya bu hususta şu satırları yazmıştır.

"Sen Urfaya varmıyadek İskenderiye ve Mısırın Avnü inayeti bâri ile tahlisi elbette matlubumdur. Cezzar Paşaya, Anadolu valisi Mustafa Paşaya bu vechile te'kit ve istical edesin. Cezzar Paşa Mısır tarafına ve Anadolu valisi İskenderiye tarafına gitsün, tamam vakti fırsattır şu fırsatı kaçıрмаğa gelmez, sen o havalilere varınca bu işler bitmeyüp küffarın maazallah Mısırdan firar etmek ihtimali olur ise kuvvuet kespemesine bais olur; sen varmazdan evvel bu işlerin ardı alınmasına ve bitmesine ziyade ihtimam eylesin. Cezzar Paşaya Mısıra gitmesiçün rikâbı hümayunumdan kemali teşviki havi balâsı hattı hümayunumla muvaşşah ferman ısdar ve Başçokadarı ile ihraç ve yazılan fermanın sureti tarafına gönderildi. Sair maddeleri dahi takririn mucibince tanzim edesin cenabı hak muvaffak eyleye âmin,,.

Padişahın bu hattındaki emirler yerine getirilmemiştir. Cezzar Paşa, Mısıra gitmek için yerinden kıvıldamadığı gibi, Sadrazamın arzusuna muhalif şekilde de hareket etmiştir. Nitekim Sadrazam Suriyeye girer girmez yıllardanberi Cezzarın zülmünden bizar olanlar şikâyet etmişlerdir. Şikâyetçiler arasında meşhur Cebeli Dürüz hâkimi Emir Beşir de vardı. Sadrazam her ne kadar

Emir Beşiri himayesine almış ise de Cezzar ona karşı taarruzlarına devam etmiştir. Bunun üzerine Yusuf Ziya Paşa, Cezzarı İstanbula şikâyet etmiştir. Selim III. son derece hiddet etmiş ve Cezzara yapılacak tenbihleri şu hat ile Kaymakama bildirmiştir.

“Kaymakam Paşa;¹.

Sadrazam, Yafaya hareket etmekle Cezzarın muamelesi ve böyle vakitte rikâbımdan kırk konak bâid olması hamili mühür Serdarı ekremime muhalefeti bu gece bana uyku uyutmadı. Bu Cezzara, Sadrazam ne kadar hizmet ve inayet ve Efendilik eylediyse bilmeyüp yanlış anladı. Beş eyalet verdim. Ve Mısır üzerine Serdar eyledim. Bir hatve yerinden hareket eylemediğinden gayri, şimdi Serdarı ekremime dahi muhalefet eyleser nasıl müslümanlıktır. Tiz Kapu Kethüdası mükellef zadeyi memur eyle, iki güne menzil ile çıkup varsın Cezzara emri hümayunumu ifade eyleyüp şu meslekten kendüyü geçiresin. Ve Sadrazam nasıl Sadrazam olduğunu evvel ve âhar genduye olan himmet ve inayeti bildirüp ittifak ve itimat ettirüp yohsa düşmanın karşusunda bu nasıl olur?. Şimdi çağırıp işbu tenbihi hümayunumu ifade ve memur eyle, on beş güne kalmayup Cezzara erişün. Sakınup bu irademe şudur budur demesin. Bu dinü devlet maslâhatıdır. Sonra kendü bilür. Şimdi memur edüp iki günedek çıksın göreyim. Pazartesi elbette çıksın,,².

Padişahın Cezzara yaptığı tenbihler de tesir etmeyince, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa Mısır seferinin sonunda Cezzar üzerine yürüyerek tedip etmeğe karar verdi. Fakat bir kere sefer son bulunca geniş ölçüde bahşedilen bir nevi umumî afdan Cezzar da istifade etti. Yalnız sefer esnasında Eمارeti hac ile Şam valiliğinden istifa etmiş olduğu için yine Sayda valiliği ile kaldı. Mısır seferi esnasında takındığı âtil vaziyetten Selim III Cezzara karşı muğberdi. Fakat 1803 te Vehhabiliğin zuhuru ve bu hareketin hakkından gelinememesi Padişahın yine Cezzarla barışmasına sebep oldu. Medine ile Mekke, Vehhabîlerin taarruzuna

¹ Ebubekir paşa.

² Baş v. ar. s. 24. h. 113.

hedef olmuş ve tamamen erzaksız kalmıştı. Padişahın emri üzerine yapılan meşverette uzun münakaşalardan sonra Mekke ile Medine'ye mühimmat ve zahire gönderilmesi işine Cezzarın memur edilmesi karar altına alınmıştı. Selim III, bu kararı Cezzarın izzeti nefsinin okşuyacak satırlar taşıyan bir hatla bildirdi:

“Sen ki Sayda valisi Elhaç gazi Cezzar Ahmed paşasın, Senin şimdiki kadar din ve Devleti aliyime vukua gelen kâffeyi hidemat ve sadakatin ve gayretin nezdi hümayunuma malûm ve makbuldür. İşte bu defa haricî mel'unu kiblei enam olan Beytülharamı zapt ve nice emakini mübarekeyi hedmetmiş olmağla gayri durup oturacak mevsim değildir. Acaleten ve müsaraaten Medineyi Münevvereye asker ve zahire ile imdat ve îânet cümleye farizai zimmettir. Ve bu babta tarafı hümayunumdan iktiza eden tedabir ve âdatın icrası emrinde dakika fevt olunmak muhal olup ancak senin gibi sahibi diyanet bir veziri dilirimin ol havalide bulunması mahsusen bu gün için Cenabı Hakkın bir atiyei ilâhiyesi olmakla işbu hattı hümayunum vâsıl olduğu anda derhal miktarı kifaye zahire ve asker ve sair cihet ile Medineyi Münevvereyi ve merkadi münevvereyi mutahharalarını ve ol beldeyi tayyibeyi mazarratı ağıyardan muhafaza ne güne tedbir ve imdada muhtaç ise mücerret tahsili rızayı bâri ve tavassüli ruhaniyeti cenabı Risaletpenahî için vüs'ü kudretini sarf ile benim dahi daavatı hayriyeyi şâhaneme ezseri nev birkaç kat mazhar olmağın matlûbu kat'i hümayunumdur. Göreyim seni hakkında derkâr olan hüsnü zan ve itikadımı te'yit ve ispata ne veçhile ikdam ve gayret edersin, hemen Haksuhbanallahutaâilâ tevfiik ihsan eyleyüp teshil eyleye âmin sümme âmin,,¹.

Bu hattın gönderilmesinden bir müddet sonra Vehabilik hareketi tekrar meşveret mevzuu oldu. Tekrar bu hareketi ortadan kaldıracabilecek nüfuz ve tesir sahibi bir vezir arandı. Neticede yine Cezzar üzerine ittifak edildi. Şam ve tavabii ve Hicaz valiliği uhdesinde olmak üzere Cezzar, tenkile memur oldu. Bu

¹ Baş v. ar. Selimi Sâlis sandıkları.

yeni vazifesinde Cezzar Babıâlıden para istedi. Padişah Akkâ kahramanının yeni vazifesi ve istediği paraca yardım hakkında düşüncesini şöyle bildirdi:

“Sen ki gazi Cezzar paşasın,

Bu Seraskerlikte senden gene hizmet memulüneyim binaenaleyh bu memuriyetin karihai hümayunumdan olmakla sen dahi memulümü tasdik edüp icrayı memuriyete taahhüt eyledin bu defa gelen tahriratında altı bin kese matlûp etmişsin bu esnada mîrînin kesreti masarifi derkâr olmakla üç bin kese akçe havale olunup keyfiyeti kapudan sana tahrir ettiler ve nakden dahi akçe gönderilsün deyü kapu tarafına te'kit eyledim. Fıkdanı nukud hasebiyle çare bulunamayup kat'ı cevap verilmiş ise de bu memuriyette sen müstakilen benim olduğuna binaen cebi hümayunumdan sana gizlice beş yüz keselik altun gönderdim. Mümkün olan şeyde dirigim yoktur, göreyim seni ne yaparsan yapup huccacı müsliminin aminen ve salimen gidüp gelmesine ve alelhusus Haremyeni muhteremeynin badelhac mahfuz ve hariçî tasallütten emin olmasına ve senei mübarekede Allahın avnû inayetiyle harici gailisini bertaraf etmeğe bezli makdur eylesin. Velhasil haremeyn fikrinden beni emin edüp şu Vehâbilerin büznillâhi taâlâ def'ini hasran ve kasran senden bilürüm. Allahu azimüşşan utandırmasun ve her halde muvaffak eylesün âmin sümme âmin,,¹.

Cezzar, Vehabî hareketini imhaya memur edildiği vakit bu vazifeyi bizzat başarmak için muhtaç olduğu fiziki kuvvetten mahrumdu. İhtiyarlamıştı. Mamafih bulunduğu havalide çok büyük şöhrat edinmiş olduğu için Vehabîlik hiç olmazsa oralara yayılamıyacaktı. Cezzarın bu durumu İstanbulda vükelâ arasında münakaşa mevzuu bile olmağa başlamıştı. Üzerinde en ziyade durulan nokta, Cezzarın Emirülhac vazifesini göremeyeceği keyfiyeti idi. Halbuki Padişah vükelânın fikrinde değildi. Nitekim kendisine Cezzarın azli hakkında şûranın fikri arzedildiği vakit Cezzarı müdafaa eden şu ifadesi bilhassa dikkate değer:

¹ Topkapu arşivi. 7014.

“Benim vezirim,

Şam maddesini söylemişsiniz. İhale eylemem. Azl olunsun mu olunmasun mu deyu edesiz. Cezzarın azlını vacip addeyleyüp yerine nasbolunacağı söylemişsiniz. Lâkin bana kalsa ben Cezzarı Emirülhacılıktan azl eylemem, zira Emirülhacılıktan murat, huccacı müslimnin temini refahı ve selâmetle gidüp gelmeleridir. Baisi iftiharım oldur. Oltaraflardan gelenlerden mesmuum olan Cezzarın hıfzu hiraseti ve iktidar ve rızayı hümayunumu gözettği meşhurdur. Şimdi azl olsa yerine gelen muktedir olmasa işe yaramaz, muktedir olsa o da bir Cezzar olur. Ve Cezzar ikilenur, olvakit eski Cezzarı ne yapmalı? Hele bu gayet mülâhaza olunacak maddedir. Bir kere mazbatayı göreyim. Bakalım Cezzarın azli neden iktiza eyledi? vacip olduğunu kimler yazmış,,¹.

Padişahın, Cezzar tarafını tutan bu hattından sonra Sadrazam ile bazı ciddi muhaberele yapılmış olması muhtemeldir. Zira bir diğer hattında, ehli şûranın Cezzar hakkındaki düşüncesine iştirak ettiğini söylemektedir. Yani Cezzar idam edilsin demektir. Fakat bu idamın muhtemel meşum neticelerinden de ehli şûrayı değil fakat sadrazamı mesul tutacağını şu satırlarla ifade etmektedir:

“Benim vezirim,

Cezzarın ipkasını lisana almak günahı kebair olduğunu bilmezlik ile yazmıştım. Cezzar benim iltizamımda değildir. Hâlâ selefin Yusuf Paşaya idam için izin vermiştim. Sen dahi daima mezunsun, gailisini def edüp yerine bir muktedir adam nasp eyle. İbadullah rahat eylesun, lâkin şudur budur derken Cezzarı isyan ettirüp gelen idare edemezse maazallah umuru hacca ihtilâl gelürse ben o zaman ehli şûrayı bilmem. Sen benim bilistiklâl vekili mutlakımsın Ve vezirimsin. Şimdiden sana ihale eyledim. Ol zamanda senden sual ederim. Mülâhaza edesin. Zira sen herkesten ziyade masalihi devleti râna bilürsün. Bakalım müjdeci gelsün,,

¹ Baş v. ar. s. 51. h. 44.

Cezzar hakkında padişah ile ehli şûranın mümessili olan Sadrazam arasında devam eden bu münakaşa netice itibariyle Cezzarın idâmına karar verilmesine kadar varmış olmakla beraber Cezzar idam edilememiştir. Esasen bu sıralar bizzat hacılar kafilesiyle çıkamıyacak kadar hasta düşmüş, yerine kölesi Süleyman paşayı göndermek mecburiyetinde kalmıştı. İstanbulda ölümlü beklendiğinden yerine Halep valisi İbrahim paşa tâyin edilmiştir. Filhakika Cezzar 1803 yılının sonlarına doğru seksen yaşında olduğu halde vefat etti. Mal ve mülkünün yağmadan kurtulabilen kısmı Kaptan paşa marifetiyle İstanbul'a getirildiği vakit Selim III, bunların, Nizamı Cedidi idare etmek için tesis edilmiş olan iradı cedit hazinesine konulmasını şu hat ile emretti:

"Cezzar paşa muhalefatından Kaptan paşanın getirdiği nakit ve gerek eşya cümlesini İradı Cedide teslim eylesünler, İradı Cedit tarafından mahallerine tediyе olunup eşya fûruht olunsun. Geçenki defterde olan altmış bin altun bir defa ve bin dokuz yüz elli keselik bir defa ve defaatiyle gelmiş ve gelecek hayli eşya var idi, Araya çok İrade girdi. Ve Kaptan paşa ile Ragıb zıd oldu. Sakınup bir akçesi telef ve yağmaya gelmesün, mukaddemki defter mazbuttur, cümlesini İradı Cedit zapteyleyüp defter arz eylesün,,¹.

Cezzarın ölümüyle Selim III. devrinin müstebit ve müstakil bir paşası gaib olmuş oluyordu. Cezzar her ne kadar zaman zaman devletin emirlerine aksilik etmiş ve istemediği hareketlerde bulunmuş ise de biçbir vakit açıktan açığa devlete karşı isyan edip bulunduğu yerde ayrı bir hükümet teşkilini düşünmemiştir. Mısır seferinde Napolyon Bonapartın vaidlerine kapılmıyarak ona karşı elinde mevcut bütün kuvvetiyle karşı koyması ve hattâ onu ric'ate mecbur etmesi tarihe intikal etmiş büyük bir harekettir, ve öyle kalacaktır. Selimi Sâlis bu hareketinden ve Emirülhac vazifesini iyi başardığından dolayı Cezzarı takdir etmiş; icab ettiği vakit'te onu kiskanç ve hasis düşmanlarına karşı müdafaa eylemiştir. Cezzarın ölümüyle devlet filhakika otoritesine zaman zaman engel olan bir adamdan kurtulmuştu. Fakat İmparatorlukta devlete engel olan münhasıran Cezzar

¹ Baş v. nr. s. 24 h. 5.

değildi. Başkaları da vardı. Mısır beyleri bu engeller arasında kayde değerler.

III — Mısır seferinden sonra Mısırdaki Beyler meselesi

Mısırın kolayca Fransa eline geçmesi münhasıran Osmanlı Devletinin bu eyaleti ihmal etmiş olmasından ileri gelmişti. Filhakika, Mısır Babiâliye idari bakımdan bağıyan valinin, Mısırdaki hiçbir otoritesi yoktu. Mısırın hakiki sahipleri beylerdi. Vali Mısırdaki bir misafir gibi idi. Misafirliliğini iyi geçirmesi beylerin işine gelir şekilde hareket etmesiyle mümkündü. Bu bakımdandır ki Mısır valiliği yapan paşalar, Mısır gayet silik bir şekilde idare etmişler, sızıltı çıkarmamak için beylerin bu eyaleti kasup kavurmalarına göz yummuşlardı. Bu vaziyet Babiâlinin malûmu idi. Doğurabileceği feci neticeler de Fransızların Mısır istilâ etmeleri ile kâfi derecede anlaşılabilir oluyordu. Binaenaleyh Fransızların Mısırdan çıkılmalarından sonra orada kurulacak olan Osmanlı idaresini eskiden farklı görmeği istemek pek tabii idi.

Selim III. daha İskenderiye ile Reşidin Fransızlardan geri alınması sıralarında müstakbel Mısır idaresini düşünmeğe başlamıştı. Mamafih Padişahın bu husustaki düşünceleri pek az şeye inhisar ediyordu. O, Mısır kuvvetli bir valinin tayini ve bir de Mısır beylerinin Mısırdan uzaklaştırılması ile meselenin halledilebileceğini zan ve tahmin ediyordu. Sadrazam Yusuf Ziya paşayla yaptığı mektuplaşma bu hususa delildir. Padişah mektuplarında münhasıran bu iki mesele üzerinde durmuştur.

Yusuf Ziya paşanın henüz Kahire üzerine yürüdüğü sıralarda Selim III. ün Mısır kuvvetli bir vali tayini için düşüncesi ve bu hususta gösterdiği namzet şu satırlarla ifade edilmiştir:

“İnşaallahütaâlâ Aminen Mısır dahil olup dilhamımız üzere tahtı rabıtaya koyup nizam veresin, lâkin Mısır ikamet için bir uslu terbiyeli sadık Mısır valisine muhtacsın. Mevcudu mülâhaza eyledim; Kandiye valisi Hakkı Paşa oldukça cerbezeli ve sadık ve şedit adamdır. Gerçi başka mahallere elvermez amma Mısır şeditce olduğundan vakte göre cümleden münasiptir. Zâneylerim. Bunu ben mülâhaza eyleyip kimesneye söylemedim, heman sana yazdım. Eger

sen dahi münasip görürsen orduya celbeyleyüp Kandiyeyi kaymakamı sabık Ebubekir paşaya ver ve Anadoluyu dahi hâlâ kaymakama ver. Ordudan tevcih eyleyüp fermanlarını gönder. Zira kaymakam tehi desttir. Kendini idare edemez tayine muhtaçdır. Ben burada bunları hiç lisana getürmem, heman kaymakamı sabık Bogaza varsun otursun dedim. Bogazdadır. Eger bâlâda yazdığım suretleri sen dahi münasip görürsen heman tevcih eyleyesin. Başka suret mülâhaza eyler isen bana yazasın¹ „

Hakkı Paşanın valiliği üzerinde ne dense padişah ile sadrazamı arasında bir anlaşma hasıl olamamıştır. İhtimalki sadrazamın Mısır valiliği hakkında başka namzedi vardı. Muhakkak olan bir şey varsa bundan sonra hatlarda Padişahın herhangi bir namzed göstermediğidir. Mısır tamamen Fransızlardan istirdat edilince, Osmanlı idaresini tesis ânı gelmiş olduğundan, Padişah Yusuf Ziya Paşaya Mısırdaki yapılması lâzım gelen işler hakkında yazmıştır. Padişahın üzerinde ısrarla durduğu mesele, Mısır beylerinden kurtarmaktır. Selim III. e göre Mısırdaki beyler oldukça, bu vilâyet Osmanlı devletine aittir denemez. Binaenaleyh Mısır beylerinin yakalanarak oradan uzaklaştırılmaları için emir verildi:

“Benim Vezirim,

Elhamdülillâh Mısır Fransa yedinden nez'olundu lâkin Mısır yalnız Fransalûdan alınmakla tathir olundu denilmez. İnyeti hakla beylerin dahi külliye def'ile matlup üzere nizam tahtına ithal ile olur, zira Fransalûdan evvel dahi mânen Mısır Devleti aliyem hükmünde olmayup beyler dedikleri zalimlerin ellerinde idi. Şimdi hakkın inayetiyle ele girmişken yine beylerden birisi kalsa matlup olan nizamın icrası mümkün olamayacağından başka maazallahü-taâlâ evvelkinden on kat fena olur, buna gayet dikkat lâzımdır ve bundan sonra beylerden birisinin Mısırdaki kalmasına ahdetmişim. Sana mukaddem dahi yazıldı. Malûmun olmuştur. Kapucubaşılık ve sair rütbeye talip olanlara veririm, lâkin birisinin Mısırdaki kaldığına rızam yoktur. Gerek bu madde ve gerek Mısırın nizamı ne vechile matlubum olduğunu tefhim için Kethüdayı sabık Osman Efendiden filasil sen razı olduğundan başka benim dahi

¹ Topkapu 1113.

mücerrebim olmakla sana kethüda tayiniyle tarafına gönderdim. Seninle bilittifak hareket ve verilecek nizamın istikrar için iktiza ederse senin avdetinden sonra dahi bir iki mah nezaret eylemesini ve sair lâzım gelen vesayayı şifahen kenduye beyan eyledim. İnşaallah vâsıl oldukta sen dahi kethüdalığa ilbası hil'at edesin; her husus takrimden malûm oldukta ana göre hareket ve Kaptan Paşa ile dahi ittifak ederek matlûbum üzere gerek beylerin ve kâşiflerin def'ine ve gerek Mısırın nizamına sarfı himmet edesin. Göreyim seni şu işlere güzelce rabita veresin Cenabı hak her halde muvaffak eyleye âmin „¹.

Kapdanı derya ile Serdarı ekrem, muhabereden sonra bu emri tatbik için bir plân tertip ettiler. Kahiredeki Ümera, Serdarı ekrem tarafından İskenderiyedekiler de kapdanı derya tarafından tevkîf edileceklerdi. Serdarı ekrem divana gelmiş olan ümerayı biri müstesna olmak üzere tevkîf etti. Kaptanı deryanın İskenderiyedeki ümerayı üç kapaklı kalyona hile ile götürüp hapsedmek plânı yarı yolda sezildi. Arbede oldu. Ümeranın etbâ İngilizlere haber verdiler. İngiliz kumandanı kaptanı deryadan ümeranın serbest bırakılmasını aksi takdirde muharebe edeceğini bildirdi. Muharebe tertibatı da aldı. Naçâr ümera bırakıldı. Kendilerine iltihak edenlerle Saad tarafına çekildiler. İngilizlerin bu müdahalesi doğrudan doğruya Osmanlı devletinin iç işlerine karışması demektir. Esasen İngilizlerin Mısırda ne maksatla Osmanlılara yardım ettikleri düşünülünce bu müdahaleleri pek tabii görmek icabeder. Filhakika büyük Britanya Fransa gibi kuvvetli bir devletin Mısırda yerleşmemesi için Akdenizde Napolyona karşı cephe almış bulunuyordu. İngilterenin müstemlekecilik menfaati Mısır üzerinde herhangi kuvvetli bir devletin yerleşmesine mâni olmaktı. Binaenaley Mısır beylerinin başka taraflara gönderilmesi veya herhangi bir şekilde imhası, Mısırda kuvvetli bir Osmanlı idaresinin kurulması İngilterenin işine gelemezdi. İngilizler bir aralık, biraz ötede görüleceği veçhile Mısırda yerleşmeği ve bu suretle de adamakıllı müstemleke yollarının emniyetini bile tesis etmeği düşünmüşlerdi:

“Devletlû saadetlû refetlû celiyyühimem sultanım hazretleri. İşbu tahrir edeceğim madde gayetülgaye esrarı hafiyeden

olup bu maddeden ferdü kimesne agâh olmak ve lâkırdısı cüz'i meydana çıkmak lâzım gelirse maazallah mazarratı gün gibi aşikâr olduğundan ketim buyurulmasını evvelce tekit eylemişimdir. Allaha emanet¹.

Bir iki senedenberi İsmi², sevahili Arabistanda bulunduğu müddette Kıbrıs sükânından Tomas nam zimmi lisan aşına olduğundan mersumun yanında beraberce bulunup tercemanlık hizmetinde olmuştu. Kasımdan evvel mezunen vilâyetine gitmiş olan Keyt amiralin donanma ve askerle geleceği haberi vürûdunda yanında tercümanlık için lisan bilir bir âdem bulunması lâzım olduğundan Kıbrısa buyrultu gönderilüp mersum Tomas celb olunmuştu. Şimdi amirali mumaileyh yanında tercemandır. Mersum bir sadık âdem olup hattâ geçen sene İsmi'in etrafa müdahalesinden ve irtikâbatından şikâyet etmekte idi. Mersum geçen sene ve bu sene aralık aralık atıyye ve hediye ile mazharı ihşan kılınmakla umuru harbiye ve askeriyyeye dair amirali mumaileyh yanında ceryan eden sohbeti ve bazı mükalemei hafiyeleri tarafıma ihbar eylemesini tavsiye eylediğime binaen tercümanı mersum yanıma geldikçe vâkıf olduğu hususâtı ihbar eder. Bu günlerde tercemanı mersum gelüp bir maddeye vâkıf oldum size gayet esrar olarak ifade edeceğim. Lâkin eğer benim ifadem meydana çıkar ise beni deryaya atıp helâk ederler deyu ketmini rica eyledikten sonra şöyle cevaba başladılarki; Bu akşam Keyt amiral ve donanmanın riyalesi olan Rişar amiral Minorka dan beş gemi ile gelen amiral ve serkâtibi ve Keyt'in donanmadan olan biraz maiyetleri velhasıl işbu güzide kimseler taam üzerinde bir birleriyle sohbetleri esnasında ben dahi meclislerinde idim. Sekir hallerinde böyle söyleştiklerini işittim: İklimi Mısır Françelü yedinden aldığımızdan sonra böyle cesim iklimi Devleti aliyye muhafaza edemez. Bir aralıkta yine düşman gelip istilâ eder. Bizim askerimiz Mısır içinde kalmalıdır. Mısırın sair memleketlerinde Osmanlı askeri dahi olsun amma İskenderiyede Osmanlı askeri olmaz; yalnız bizim yedimizde kalacaktır ve memuriyetimiz dahi böyledir. İskenderiye ahali ehli islâm olup yalnız İngiltere askeriyle nasıl idare olunur denilirse bahri kulzumden gelen

¹ Topkapu 1113.

² İngiliz amirali.

donanmamızda bulunan asker içinde Hint askeri vardır. Anlar dahi arap gibidir. Anlar vazolunur ve İskenderiye müstakil bizim olmalıdır, deyu söyletiler. Amma bu lâkırdıyı şimdi meydana çıkaracak değildirler. İklimi mezkûr tamamiyle alındıktan sonra İskenderiyeyi canibi devletten isteyeceklerdir deyu haber vermekle İngilterelûnun zâhirde bize renk verdikleri de yoktur. Sizin askeriniz Mısırdaki olsun lâkin İngiltere askeri yalnız İskenderiyede kalsın, bize sonra deyeceklermiş. Septe boğazı İngiltere yedindedir. Ve Arabistan arazisinin dış deniz canibinde Kap dö Bonesperans dedikleri mahal ki türkçe Ümit burnu dedikleri yerdir. Evvelâ Felemenk tasarrufunda iken ol mahalli Keyt amiral alup şimdi İngiltere yedindedir. Amiral Blanket maiyyeti ile bir takım donanma ve kara askeri dahi Bahri Kulzümünden Süveyşe geldiklerinin haberi vürut etmekle mektubu manzurum oldu. Süveyş denizi İngiliz yedindedir bu defa İskenderiyeyi dahi kendulere tahsis ettikleri vakitte Süveysten İskenderiye'ye bir hat çekilse arazii Arabistan bir ada gibi kalır ki gerek Septe ve gerek Kap dö Bonesperans burnu ve Süveyş ve İskenderiye ki dört tarafı İngiltere tasarrufunda olmuş olur, şu mahaller malûm olmak için haritadan bu kıt'ayı bir kâğda çıkarup tarafı şerifierine irsal eyledim, ledennazar malûmu âlileri de olur. Süveyş denizi içinde donanması çoğalıyor ve Hinde yakın olmak hasebiyle bir taraftan askerini celbediyor ve İskenderiye ellerinde olmadığı gibi tüccar gemileri dış denizden altı aylık yerden dolaşmağa ne hacet şimdi de Ciddeye atlayan İngiliz gemileridir. Olvakitte Süveyşe inilip andan İskenderiyeye indirirler Hint iskelesi Süveyş olur dış deniz iskelesi İskenderiye olmuş olur. Keyt amiral maiyyeti ile bir takım donanma ve sair yüz elli pare yük gemileriyle ve bu kadar kara askeriyle geldi bir takım donanma ve kara askeri amiral Blanket maiyyetiyle ve kara askeriyle Süveyşe geldi. İtalya semtlerinde üç bin kadar askerleri varmış. Sicilyanın Fransa ile ittifakı hasebiyle ol askeri dahi getireceklerdir. Biz bir kaç tekne ile biraz askerin masarifi istiksar ediyoruz. Bunların bu kadar takım takım donanmaları ve bir kaç mahalde kara askeri var ki masarifi kendilerininindir, ne kadar masarifi kesire ile vücude geleceği mütalâa buyururlar, ittifak için bu kadar masraf ve külfeti ihtiyar ederler mi. Haber aldığuma göre memuriyetleri ve maksatları böyle

imiş. Maltayı muhasara eyledikleri vakitte alup Moskofa vermeği taahhüt etmişlerdi. Zaptedildiği gibi vermeyüp beyinlerinde seferi mucip olduğu malûmdur. Bu maddenin fûruatı mütalâa olunsa çok mâna çıkar, hemen niyetleri ne olduğu bilmeniz için ifham eyledim. Şu tahrirattan ağâh olurlarsa bize muzır olacağı aşıkâr olmakla lûtfedüp hiç ahada ifşa buyurmayup ketm ve ihfa buyurmanız müsted'adır. Bu bapta ferman menlehülemrindir.,

İngilizlerin Mısır hakkındaki bu niyetleri ve dolayısıyla beyleri müdafaa etmeleri, Sadrazamın yeni Osmanlı idaresini Mısırdaki tesis etmek işini güçleştirmekte idi. Sadrazam, İskenderiye hâdisesini ve düşüncesini açık bir ifade ile Selim III. e bildirmekte kusur etmedi. Padişah, keyfiyeti İngiltere elçiliğinden tahkik etti. Elçi, Mısırın iç işlerine karışmak için katıyyen Londradan talimat alınmadığını binaenaleyh Haçinstonun kendiliğinden o şekilde hareket etmiş olduğunu, mamafih bir daha böyle bir hâdiseye sebebiyet vermemesi için kendisine tenbihatta bulunduğunu bildirdi. Selim III. elçinin bu izahatını Serdarı ekreme şu hatla bildirdi:

“Reis Efendi İngiltere elçisiyle mükâleme eyledi. Keyfiyet mazbatadan malûmun olur. Ümera maddesi İngiltere devletinin iradesiyle olmayup ümeranın Haçinstona ilticalarından tahassül eylediği zâhire çıktı. İngiltereden gelen talimatta Mısırın umuru dahiliyesine müdahale olunmayup fakat Fransalûdan tathire memur oldukları münderiç olduğunu elçi ifade edüp bu veçhile tesahubten fariğ olmasını elçi Haçinstona tahrir edecektir. Sen dahi Kaptan paşa ile ve Haçinston ile badelmuhabere beylerin ve kâşiflerin def'ine ziyade gayret eyliyesin. Osman Efendiden gelen tahriratta Hüsrev paşanın Mısır valiliğine münasebetini yazmış, heman nasb eylesin, avni hakla İskenderiye teshirinden sonra şu beyleri ve kâşifleri nevehile olursa olsun bilittifak tard edüp sevahil kalelerine asker koyup Mısıra nizam verüp Dersaadetime gelesin. Verilecek nizamın kusur kalanların dahi nizama reptına kadar Osman Efendi kethüdalık uhdesinde olarak bir müddet daha anda kalup bunlara nezaret ve gayret eylemesini

tenbih edesin. Donanma sefinelerinden birkaç kalyon ve firkateyn senin için tâyin eylesesini kaptan paşaya yazdım her işe rabita verüp avdet eylesesin haktaâlâ selâmet ve tevfiik ihsan eyleye âmin,,.

Selim III. bir taraftan sadrazamı beyler maddesinde tenvir etmeğe çalışırken diğer taraftan aynı madde hakkında kendisine yazmış olan Kapdanı derya küçük Hüseyin paşaya da bir hat göndermiştir. Muhteva itibariyle bu hat evvelkinin aşağı yukarı aynıdır ve şudur :

“Tahririn malûmum olmuştur. Reis efendi bu tarafda İngiltere elçisiyle mükâleme eyledi. Tafsili Kaymakam tarafından sana yazılacaktır. İngiltere devleti Mısır'ın umuru dahiliyesine aslâ müdahale etmiyeceğini ifade eyleyüp Haçinstona dahi yazacaktır. Sen Haçinstonu ilzam edesin, şu beyler ve kâşifler gailisini Sadrazam ile bilmuhabere def, edeceğini senden gayet memûl ve matlup ederim. Mısır valiliğine Hüsrev paşa güzeldir. Şimdiyedek nasb olunmuştur. Ben Sadrazama yazdım, kaldı ki inayeti hakla İskenderiye teshirinden sonra Sadrazam ile bilittihat beylerin ve kâşiflerin gailisini def' ve sevahil kal'alarına münasib asakir tâyin eyleyüp ve Sadrazam rükûbu için birkaç kıta beylik kalyon ve firkateyn bırakup ve bu taraftan maan götürdüğün levend çiftliği ve kal'alı ve topcu neferatları takımlariyle yine beraberce alup avdet eylesesin bu ocaklardan bir nefer kaldığına rızam yoktur, zira kanunlarımın hilâfidir, heman beraber getüresin Hak taâlâ selâmet versin,,.

Her iki tahrirattan çıkan mana şudur: İngiltere hükümeti, Haçinstonun Mısır beylerini tahrik etmek politikasını tasvip etmemiş ve yapmamıştır. İngiltere Mısır'a, münhasıran Fransızları çıkarmak için gelmiştir. Vilâyetin iç işlerine karışmak isteminde değildir. Haçinston kendisine dehalet etmiş bulunan beyleri kendiliğinden himayeye kalkmıştır. Bu yolda hareketten vaz geçmesi için kendisine İngiltere elçisi tarafından yazılacaktır. Hakikatte, Haçinstonun yaptıkları İngiltere hükümetinin malûmatı, muvafakati ile olmuştu. İngiliz elçisinin izahı Napolyon Bonapartın İtalya harplerinden sonra Osmanlı İmparatorluğunun taksimi için formüle ettiği fikirlere dair İstan-

buldaki Fransız elçisinin yaptığı izahın aynı idi. Fransız elçisi Fransa hükümetinin Napolyon ile aynı fikirde olmadığını, Napolyonun şahsî fikirlerine göre Direktuar hükümetinin hareket etmediğini bildirmişti. Halbuki hadiseler sırf Osmanlı Devlet adamlarını temin için verilen bu izahın doğru olmadığını isbat etmişti. Bundan dolayı Osmanlı devlet adamlarının resmî teminatı kaydı ihtiyatla telâkkî etmeleri lâzım gelirken Mısırda Haçinstonun oynadığı rol hakkında resmî beyanata derhal itimad eder görünmüşlerdi. Beyler maddesi yüzünden çıkan ihtilâf Sadrazam ile Haçinston arasında devam ederken, Sadrazam, Kaptan paşa ile de bir aralık bozuşmuştur. Bozuşma sebepleri malûm değildir. Bununla beraber Şadrazamın beyler maddesinde Kaptan Paşa ile Padişahın mektuplaşmasından mugber olması ihtimali fazladır. Zira bu hareket Sadrazamın selâhiyetlerine bir nevi müdahale idi. Sadrazam vekili mutlak idi. Mes'ul idi. Dolayısıyla devlet işleri hakkında Padişahın şahsî sâlis ile mektuplaşması kanun hilâfı idi. Selim III, Yusuf Ziya Paşanın igbirarını yatıştırmak için derhal şunları yazmıştır.

"Benim vezirim Gazi Yusuf Paşa,

Malûmum olmuştur şimdiedek Kaptan Paşa senin hilâfına bir şey yazmadı. Kaptan Paşanın mizacı ve senin hüsnü hâlin malûmumdur, doğrusu bu ana kadar hüsnü imtizac olunduğu pesend olunur hâlattan olmakla nezdi hümayunumda baisi mahzuziyet olmuştur; lâzım olan maslahat benim matlubum olan hususlara sa'yü gayret etmektir. Kaptan paşa senin hakkında bir şey yazsa dahi ben isaga etmem; seninle her halde ittifak ederek şu beyler maddesine ve sair nizamaya dikkat eylemesini ben kaptan paşaya yazdım. Göreyim seni anın tavrına bakmayup bundan sonra dahi hüsnü ittifakla matlubum olan nizamaya gayret edesin. Cenabı hak her halde teshil eyleye âmin,,.

Sadrazamın, Kaptanı derya ve Haçinston ile olan ihtilâfı netice itibariyle halledilmiştir. Yusuf Ziya paşa beyler maddesinde tatmin edici bir hal çaresi bulmuştur. Şöyle ki beylerden isteyenler padişahın hizmetinde memuriyetler alabilecekler isteyenler de bir nevi tekaüt maaşı ile İstanbulda oturabileceklerdi. Bu hal suretini kabul ettiklerine dair beylere imzalatıldığı mah-

zarları, Sadrazam İstanbula göndermişti. Padişah bu dikenli beyler maddesinin aldığı şekli halden memnun olmuş ve memnuniyetini şu satırlarla vezirine bildirmiştir:

“Benim vezirim gazi Yusuf paşa, Ümerayı Mısıriyenin mal ve canlarına zarar isabet etmeyecek izaz ve ikramlarına ve Mısırdan çıkarılıp ahar mahallerde ikamet etmek ve rütbe isteyenlere verilmek ve maaş tâyin olunmak hususunu mukaddema sana yazmıştım. Sen dahi Mısır’da olan beyleri kaldırdıktan sonra iradei hümayunumu kendilerine tefhim ve her birine senevi maaşlar tertip ve tanzim eylemiş olduğuna binaen anlar dahi bu inayetten müteşekkiri olup fimbaad, iradei devlet üzre hareket edeceklerini ve bu suretle memnun ve razı olduklarını mübeyyin tertib eyledikleri mahzarlarını tarafıma arz ve takdim eylemişsin. Beylerin bu hareketlerinden haz eyledim. Kendilerine tertib ettiğin maaşlar ihsanı hümayunum olmuştur ve meratibi Devleti aliyemden rütbe isteyenlerin dahi hal ve şanlarına göre müsaade olunur ve her biri bu vechile rızacıyane hareket edecekleri için birisinin bir kılına zarar geldiğine rızayı hümayunum olmayup her birini taltif ve izaz ederek Mısırdan çıkarılıp İstanbula gelmelerine dikkat eyleyesin¹,”

Hakikatte beyler maddesi hal edilmiş olmaktan uzaktır. Zira Sadrazamın bu tedbirleri kâğıt üzerinde kalmaktan ileri geçememiştir. Selim III Mısırdan binlerce kilometre uzakta olmasına rağmen kendisine ulaştırılan malûmattan arzu ettiği idarenin Mısırdaki tesis edilemeyeceğini anlamakta gecikmemiştir. Esasen beyler maddesinden maada bir de Mısır’ın mahlûl mukataaları meselesi mevcuttur ki bu mesele de müzmin bir hastalık gibi senelerden beri devam etmekte ve halli için Mısır seferinin bitmesi beklenmekte idi. Helbuki Mısır alındıktan sonra mukataalar yağma hasanın böreği misillü taksim edilmeğe başlamıştır. Selim III bu işin durdurulması ve iyi bir neticeye raptı hakkında şu emri vermiştir:

“Kaymakam Paşa,
Mısıra giden İngiltere sır kâtibinin takririni gördüm. Bey-

¹ Topkapu 1113.

ler maddesinden başka takrirdе acayib şeyler vardır, hiç dikkat olunmadı mı? Mısırın hali ve mukataalarını herkes istediği gibi fuzuli aldığı bu takrirden pek zâhir oluyor. İnşallah Mısır alınsun lâzım olan andan sonra nizamdır denilürdü. İşte elhamdülillâh Mısır alındı. Şimdi nizam böylemi olur? Bundan sonra devlete ne semere olacak hiç, faide yok; bu nasıl şeydir? Bir mahsus Defterdar gönderdik ve Mısırın nizamiyçün lâyiha yapıldı. Osman Efendi mahsus gönderildi nice oldu? Mısır mukataalarının sekiz kese faizlisi değeriyle satılıp kusurları mîrîden idare olunacak değildir? Bunlara hiç sarfı zihin olunmayup satılan mukataalar mihrî muaccel ile verilmiş ve muaccesiz miktar mukataalardan faiz aldıkları zâhirdir. Gûya muaccesiz mukataa alınmış gibi oluyor. Subhanallah bu nasıl nizam ve sadakattir? beylerin mukataa almalarından farkı ne olmuş? işte bizim her işimiz böyledir. Mîrîye hasarat olmuş kimesnenin vazifesi değil. Mısırdaki ne kadar mukataa var ise kimler almış ve kaçır seneliğine verilmiş ve faizleri nedir? hakikat üzere defterini isterim, tiz Mısır valisine, Osman Efendiye ve Şerif efendilere ferman gönder. Şimdiyedek sekiz keselikten ziyade ne kadar mukataa fûruht olunmuş ise anlardan ref'olunsun. Mîrîden idare olunsun. Sekiz keselikten aşağı olanlar satılsun. Cümlesinin defterini göndersinler. Sadrazam dahi yazsun. Mısır valisine ve Kethüda ve Defterdara yazup te'kid eylesün. Mukataaların sıhhati üzere defterini ordudan dahi göndersünler; İsterim, ve sair nizamı ne vechile olmuş? Lâyihanın cevabı matlubumdur, böylece yazasın,,¹.

Mısırın Fransızlardan kurtulması üzerinden günler geçdikçe Selimin Mısırın yeni idaresi hakkında da plânları değişmiş, Beylerin Mısırdan çıkarılmasından sarfı nazar edilmiştir. Mısırdaki valilere karşı başlıyan isyanlar Padişahı şedit tabiatli bir vali aramağa daha ziyade sevk etmiştir. Selim bir aralık Cezzar Ahmed paşanın veya Mısırın muktedir beylerinden veyahut İstanbuldaki Mısırlılardan birisinin vali olmasını bile düşünmüştür, Mısıra herhangi bir şekilde kuvvet gönderirken de İngilizler ile Fransız-

¹ Baş v. s. 24. h. 92.

ların tefsirinden çekinmiş ve hareketini izah etmek için bahaneler arayarak, eski dost ve düşmanlarına kabul ettirmek mecburiyetinde kalmıştır. Bütün bu hususları gösteren çok entresan bir hat vardır:

“Benim vezirim,

Mısır maddesi için hatırıma şu gelür ki İskenderiyeye aceleten donanma ve asker gitsün, lâkin beylerin aleyhine olmasun zira ne kadar asker gitse beylere tâbi olur; Beyhude telef olurlar, tecrübe eyledik. İskenderiyeye takviyet için ihtimam olunsun. İngilterelüya Fransızdan ihtirazen denilsün. Fransıza İngilterelü Mısıra gidecek havadisine binaen takviye verilür denilsün ve beylere töhmet isnat olunmayup devlet anları afeyledi, Mısır valisine urban elinde şöyle bir kaza olmuş yerine aharı nasb olundu denilsün ve mülâhaza olunup Mısıra ya Cezzar veyahut beylerden biri veyahut buradaki Mısırlılarından biri vali nasb olunup beylere dahi aceleten yazılsun ki şöyle bir kaza olmuş işte vali nasb olundu, varınca şöyle böyle edesin diyerek tecahül olunsun. Bana bu suret ehven gelür. Zira Mısıra üç düşman var, birisinin elinden tahlise bizde iktidar yok. Beylerin bizden emniyeti olsa belki ahara iltica eylemezler; bu suretle ederek söyleşilsün ki sonra bir hatâ olmasun, beylerin tavırlarına tahammül olunmaz diyerek lâfları istemem, zira yapacağımız bu kadar işin Mısırdan başka yerlere mazarratı olmasun,,¹

Beylerin Osmanlı devletine yaptıkları ihanet hakkında Paris millî arşivinde elimize geçen bir mektubu neşrediyoruz. Bu mektup Murad bey ile Osman bey tarafından Napolyona hitaben yazılmıştır. Kendisine “Sultanımız,, diye hitab edilmiştir. Ve baştan aşağı Osmanlıların aleyhindedir. Mektup türkcedir ve aynen şudur:

“Bizler ki şeyhülbeled İbrahim bey ve Murad bey yerine olan Osman bey, taraflarımızdan kuvvetlü kudretlü haşmetlü sultanımız konsolosu evvel BONOPORTO (Bonapart) hazretlerine.

¹ Topkapu, 7014.

Cenabı devletiniz her vechile âkıl ve müdebbir ve sahibi tedbir olup yedi kıral beyninde işgüzar ve cengâverlikte nâmdar olup ve her hangi tarafa hücum eylediniz ise ahz ve ziri destinize girift eylediğiniz derkâr ve gün gibi aşikâr olub gelüp bizim memleketimizi elimizden ahzedüp ve bizlere üç sene mütemâdi Cebeli Asâbta zahmet ve meşakkat çektirüp bizleri böyle nâmekân bırakmak şanınmıdır ve sizin dahi malûmunuzdur ki Osmanlı askeri gelüp bizim elimizden Kahirei Mısırı almak mümkün değil iken bu felâketleri başımıza getirmeğe sebep olmanız lâyıkullah değildir. Bundan böyle, bizler sizin ırzınıza düştük ve sizin emrinizin altında olup kat'iyen muhalefet etmiyeceğimiz âşikâr olmakla ancak cenabı devletinizden istirhamımız şudur ki: Bizleri Kahirei Mısırdan ne vechile çıkardınız ise Devleti aliyeye ricanız ile mi olur, yoksa tarafımıza imdat göndermeniz ile mi olur, yine evvelki gibi Mısırdaki oturmanız hususunda himmet eyleyüp ve tarafınızdan her ne ki matlûp buyurulursa emrinize muhalefet etmiyeceğimizi sizin kalbiniz dahi müşahede eyler,¹

Netice itibariyle ne beyler maddesi ne de mukataa işi Selim'in ilk sıralar düşündüğü gibi halledilebilmişlerdi. Sadrazam yeni bir iç isyana sebebiyet vermemek için, evvelce Mısırdan çıkmağı kabul edipte sonra kararlarından dönen beylerin üzerine varmaktan vaz geçmiş ve Mısırdaki Osmanlı idaresini teessüs etmiş farzederek İstanbula dönmüştür.

Mısırdaki bırakılan asker, asayişin temin edeceğine maaş meselesi yüzünden vali Hüsrev paşaya karşı isyan etmiş ve yeni iç harpler serisi bu isyan ile başlamıştır. Hüsrev paşanın mağlûbiyetinden sonra yeni vali Hurşit paşa da âsî askerlerle uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Neticede o da mağlûp olmuştur. Bu isyanlarda, isyanların mürettibi ve kahramanı Mehmed Ali ağa göze çarpmış ve Mısır valisi tayin edilmiştir. Filhakika Mehmed Alinin valiliği ile Mısırdaki asayişin teessüs etmeğe başlamış fakat netice itibariyle Mehmed Ali bu asayişten istifade ile görülmemiş bir isyan hareketi hazırlayarak sonraları Osmanlı İmparatorluğunun başına büyük işler açmış ve Mısırı Osmanlı İmpa-

¹ Hâlet efendinin Paris büyük elçiliği. s. 49.

ratorluğuna bağlayan gevşek bağların da büsbütün kopmasına sebep olmuştur.

Fransızların Mısır seferi Osmanlı askerî kudretinin iflâsını göstermiş olduğu gibi bu sefere, sonra Mısıra verilen nizam da Osmanlı idareciliğinin zâfını tam manasiyle belli etmiştir.

IV - Millî İsyanlar

Selim III. devrinin isyanlar tablosunu tamamlamak için mahallî isyanlardan sonra millî gaye ile yapılan isyanlardan yani Vehabîlik hareketi ile Akdeniz eşkıyalarından ve Sırp reayasının baş kaldırmasından bahsetmemiz icabeder. Filhakika bu isyanlar da mahallî isyanlar kadar devlet için tahribkâr neticeler doğurmuştur. Vehabîlik, Osmanlı İmparatorluğunun dayandığı islâmî prensipleri kemiren mahiyetiyle, Akdeniz korsanları müstakil bir Rum devleti kurmak idealleriyle, Sırp Reâyası da, Sırbıstanı Osmanlı devletinden ayırmak temayülleriyle, İmparatorluğun esasen sarsılmış olan bünyesini büsbütün hırpalamışlardır. Her ne kadar bu hareketlerin Selim III. devrinde muvaffak olduklarını görmiyorsak da, bütün on dokuzuncu asır boyunca devam edecek olan milliyetçilik ceryanlarına esas vazifesini görecektik kadar ehemmiyet kazandıklarını itirafamecburuz. Filhakika XIX uncu asırda, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak müstakil hale gelecek devletlerin tarihçelerinde muhakkak Selim III. devrine kadar inmek lâzım gelecektir.

Bu kadar büyük bir ehemmiyet arzetmelerine rağmen biz maalesef etüdümüzde bu isyanlara temas edemeyeceğiz. Yegâne mâzeretimiz, elimize orijinal vesika ve yahut hattı humayun geçmemiş olmasıdır. Filhakika Başvekâlet arşivinde Yunan isyanları hakkında bir kaç sandık vesika vardır, fakat biz bu kitabımızı daha ziyade Selimi Sâlisin beyaz üzerine yazılan hatlariyle yazmağa teşebbüs ettiğimiz için ve elimize millî isyanlara dair bu hatlardan geçmediği için arzettiğimiz gibi o mevzua temas etmemeği uygun bulduk.

III

KİTABIN METNİNDE YER ALMAYAN SELİM III e AİT BAZI VESİKALAR

Üçüncü Selim'in biyografisine ait hususiyetleri içine alan vesika:

Vilâdeti şehzade Sultan Selim ibni Sultan Mustafa hanı Sâlis,

Sene bin yüz yetmiş beş tarihinde mahı cemaziyelevvelinin yirmi yedinci perşembe günü¹ tulû şems ile beraber iki saat elli dokuz dakikada necabetlû Sultan Selim efendimiz hazretleri dünyaya teşrif buyurdukte cümle âlem mesrur ve şadü handan olmakla yedi gün ve yedi gece şehir donanması ve dört gece dahi deniz donanması olmuştur. Haktaâlâ kemali yesir eyleye âmin. Yetmiş sekiz tarihinde mahı zilhicce² evsatında badelîd traş olmuşlardır. Ve seksen tarihinin mahı cemaziyelevvelinin on yedinci³ çarşamba günü tilâveti Kuranı kerime bedi, buyurmuşlardır. Ve seksen dört tarihinde mahı şevvalülekremın yirmi ikinci perşembe günü⁴ hatmi Kuran duası Hırkai şerifte olmuştur. Ve seksen sekiz tarihinde mahı rebiyülevvelinin iptida perşembe günü⁵ hitan sünneti icra edilmiştir. Hâcei evvel hazretleri zatı pâki hürmetine ömrü şerifine bereket vücudü şerifine afiyet aklü fikrine rüşdü iktidar ihsan ve hayırlı ömr ile muammer ve mükerrem eyleye âmin.⁶

OSMANLI - RUS - AVUSTURYA HARBİ SIRASINDA SELİM'İN SERDAR-I EKREMLERDEN BİRİNE GÖNDERDİĞİ HATTI HUMAYUN

"Benim vekili mutlakım ve serdarı ekremim,
Padişarların üzerlerine lâzım olan vekili mutlak olanlara

¹ 1761 yılının 24 Kânunevvel.

² 1764 yılının 5 Haziran.

³ 21 teşrinievvel 1766.

⁴ 1770 yılının 23 Şubatı.

⁵ 1774 yılının 4 Şubatı.

⁶ Topkapu arşivi 10183.

ruhsatı kâmile ve istiklâl verüp arzlarını redetmeyüp yazdıklarını icra etmektir. Vekili mutlak olanlara dahi lâzım olan ricali devlet ve ocaklar ve sair hizmet erbabını ayırıp her işi ehline ısmarlayup tavru hareketlerine dikkat edüp sadakat edenleri yerlerinde ipka ve hizmeti memurelerinde tekâsül ve hiyanet edenleri azil ve icrayı masebaklariyle saire gayret edüp yerlerine erbabını nasb ve böyle sefer vaktinde her kim vazifesi olan hidematı görüp kendüsü dahi gece ve gündüz vaktini umuru sefere sarfedüp düşmandan havf etmeyüp lâzım olan tedabirde kusur etmeyüp ahzü intikama ne lâzım ise görüp Allahütaâlâya tevekkül ile harben ve tedbiren düşmana galebe ve avni hakla ahzü intikam ve şanı devleti tekmil ile hakkı nimeti icraya ve muktezayı diyanet ve vekâleti ifaya bezli makdur etmektir. Sünuhu ilâhî ile seni vekili mutlak edüp mührü humayunum itasiyle Serdarı ekrem ettim ve istiklâli tam verdim. Memulüm bu idi ki sen sair vüzera gibi olmayup kundağın serhatte çözülmekle her bir umuru seferi ve düşmanların hallerini ve askerinin ahvalini bilür makuleden olanla şimdiedek her tarafın tedbirini ihata edüp işte falan mahalle şöyle tedbir olundu ve falan iş böyle göründü heman mukabelei âdadan gayri iş kalmadı anı dahi falan gün şöyle edeceğim; fazlı hak ile bir şey yoktur ahzü intikam allahütaâlâdan memuldür deyesin ve şimdiedek taraf taraf düşmanları şasırtacak ve kahru tedmir edecek harekete şürû edesin. Sen ise şimdiedek bir iş görmeyüp gönderdiğin tahriratlar bütün aciz ve yeisten ibarettir. Böyledir deyu her işi bırakup düşmanlar ne ederlerse etsünler biz durup bakalım mı demelü? Bu nasıl şeydir? Yaz ortası oldu edeceğinizi bilmiyorsunuz, bu hayret ve tekâsül sende midir yoksa ordudamıdır bena bildiresin. Sen, askere behane bulunur ise, gelmeyenleri niçin te'dip etmiyorsun; zahire behane bulunur ise, akçesini gönderdim. Herkes yerlerinde zahire bulup geçiniyorlar; ol zahireleri askerleriyle bile niçin celbetmiyorsun. Maazallah bu bataat hesabıyla yarın düşmanlar yürüdüklerinde sen ve ricalden kim benim elimden kurtulur. Bunu mülâhaza etmiyorsun. Ferman yazmaktan da gayri bir tedbir yok. Anm dahi

kesreti ademi nüfuzu mucip oldu. İtaat etmeyenlerin hak-
kından gelinmekte fermanın faidesi var. Ferman gönderil-
dikte ardi aranup icra olunmamanın sebebi kimdir? Tashih
ve siyaset etmek iktiza etmezmi. Âleme fesat gelmiş. Bu
fesadın izalesi esbabının kavisi siyaset değil midir? Şeri
ve kanuna muvafık olarak ve itiraza mukarin olmayarak
icra olunan siyaset elbette müessir olur. Allahütaâlâ gös-
termesin, bu sene dahi bir iş görülmeyeceği halde sonrası
nasıl olunacağını bir kere mülâhaza etmez misin? Alimalla-
hütaâlâ sizlerin bu misillü hareketlerinizden bana hayret
ve ıstırap geldi? Ordu bu halde durur ve nazar edenler
sefer yok, cenk olacak deyil zan ederler. Seraskerlerin
ne halde olduklarını allah bilir, anlara hiç bakıldığı yok.
Rum valisi Nişe gelmiş. Tevcihat sadrı sabık vaktinde
elinden alınmış, kat'â nüfuzu kalmamış. Niş muhafızı sö-
zünü dinlemeyüp başlıbaşına idüğünü tasrih ettim. Bunları
niçin anlayup nizam vermiyorsun? Sedaret ve ricallik he-
man etraftan gelen kâğıtları göndermek ve ferman yaz-
mak mıdır? Senden memul olan bu mudur? Namü şan ve
tahsili rızauallah istemez misin? Hasbinallah venimelvekil, ben
anı bunu bilmem, Allah kerim bu haletlere sebep olanlar
ve umuru dinde tekâsül edenler kimler ise evlâdim olsa
dahi elimden yakasını kurtaramaz¹,

SELİM'İN, SERDAR-I EKREME ORDUDAN ŞİKÂYETİNİ TAZAMMUN EDEN HATTI HUMAYUNU

“Benim veziri âzamım ve Serdarı ekremim,

Dergâhı âli Yeniçeri ocağı tevabi ve levahikiyle sunufu as-
keriyei saltanatı seniyem beyninde kemâlı sedakat ve
gayretle ötedenberi şöhretşiar ve ecdadı ızâm enarallâhü
taâlâ merakedihüm zamanlarında dini mübîn gayretini ve
ocaklarının kavanin ve âdat ve terbiyesini iltizam ve mu-
hafazayı ırz ve namusu ocağa ikdam ile dini mübîn
ugrunda taş yaslanup toprak döşenerek ve açlık ve
susuzluk ve uğursuzluk ve bunlar emsâli envai mihnetlerin

¹ Topkapu 7014.

birisine bakmayup cümlesine tahammül eyleyerek iki cihan güneşi ulu Peygamberimiz efendimiz sâllâlahütaâlâ aleyhivesellemin nübüvvetini inkâr eden keferi müşrikinin yedlerinden Anadolu ve Rumelide bu kadar kal'aların ve memleketlerin fethine ve zulmeti küfrü dalâl ile malâmâl olan bu kadar kinisaların envarı ibadâtı müslimîn ile cennet misâl olmasına muvaffak oldukları ve elan nam ve şanları halkın lisanlarında deveran etmekte olduğundan başka fethine muvaffak oldukları yerlerde olunan ibadât anların defteri âmallerine dahi yuzilup ahirette dahi safayı cinanı âliyata mazhar olacakları aşikârdır. Bunların bu inayete mazhariyetleri memur oldukları mahallerde zâbitlerine itaat ve kanunlarına riayet ile din hizmetinden avdet ve rücu etmeyüp sebat ve metanet ile husule geldiği zâhir iken bir müddettenberu içlerine yol ve erkân ve namus ve şan ne idüğünü bilmeyen bazı mechulülhâl eşhas makulesi karışıp kanunları muhtel eyledikleri ve o makuleleleri ademi kabul ile ocakları tathire ikdam eylemediklerinden bazı evkatta muvacehei âdâda ve sair mahallerde maazallahütaâlâ perişanlığa sebep olup maayibi cümlesine sari olduğu ve hattâ geçenlerde Vidin sahrasında vukua gelen bi edebâne hareket o misillü eşhası hazele makulesinden zuhur etmekle ocaklu ittifakiyle içlerinden tard ve def' olunmasa kabahat cümlesine sâri olmak derkâr idüğü muhilli şüphe değildir. Elhaletü hazihi mesmuatıma göre sefere giden Yeniçeri askeri Sofya sahrasından hareket olunciyadek haylice içtima etmişler iken Sofyadan hareket olunduktan sonra her konakta ve bahusus Niş ve Vidin sahalarından fevc fevc firar ederek ve ocakları zâbitanı tarafından men'lerine ve memnu olmayanların kanunu ocak üzere icrayı cezalarına takayyüt olunmadığından askerin sülüsü kalmadığı tahakkuk olunmakla henüz düşman yüzünü görmeden ve eslâfta meşakkat çeken guzâtın çektikleri mihnetlerin birini çekmeden ve tayinatları itası ve esbabı refahiyeleri istihsalinde taksir vukuu meşhurları olmadan bu veçhile firarları gayretsizlik, ve zehi diyanetsizliktir. Ocakları nam ve şanını ifsat ve imha edecek bu makule evzaa cesaret edenlerin icrayı cezalarında iğmaz

eden zâbitanının dünya ve ahirette malûm olacakları zâhir olmağla işbu hattı hümayunu muvacehelerinde kiraat ve badelyevm o makule evzadan mübaadet ve kayanini eslâfı sıyanet ile din gayretini iltizam ederek düşmanı dînin kılâ ve memalikini teshir ve nisa ve sıbyanların صی ve tesyir ederek mallarını iğtinam ve ahzı sar ve intikama bilittifak gayret eylemelerini ve tarihte yazılarak fütuhata avni bari ile mazhar olmağa çalışmaları cümlesine tenbih ve tekide dikkat edesin sen ve senin rızanı tahsil edenleri Allaha emanet eyledim Allahütaâla mansur eyleye âmin.,¹

ÜÇÜNCÜ SELİM'İN İZZET MEHMED PAŞA'YA HATTI HÜMAYNNU

“Sen ki vezirim Anadolu valisi İzzet Mehmet Paşasın,² Sadrazam Melek Mehmed Paşa³ gayet pîr olup azli iktiza eylemekle seni cümle vüzeramın içinden intihap eyleyüp ve karihayı humayunumdan rütbei sedarete seni lâyük görüp sana mührü hümayunumu verecek olduğumdan bulunduğun mahalden bir saat evvel kalkup aceleten bir iki âdem ile tebdilen hiç kimesne vâkıf olmadan civarı Âsitaneye gelmek için işbu hattı hümayunumu Ali haseki ile irsâl eyledim. İmdi vüsulünde bir dakika durmayup tebdilen ve aceleten bu tararfa gelüp nerde olduğunu silâhdarım tarafına bildiresin göreyim seni nasıl hafiyyen ve aceleten gelürsün Haktaâlâ mübarek eyleyüp muvaffak bilhayır eylesün âmin.,⁴

ÜÇÜNCÜ SELİM'İN İZZET MEHMED PAŞA'YA SADRA- ZAMLİĞA TAYİNİNE DAİR HATTI HÜMAYUNU

“Sen ki veziri âzam ve bilistiklâl vekili mutlakım İzzet Mehmed paşasın. Seni selâmı selâmet encamı şahanemle taltif eylediğimden sonra malûmu sadakat mersumun

¹ Topkaku, 7014.

² İzzet Mehmed Paşa 1794 tarihinde Sadrazam olmuş ve Fransa'nın Mısırı işgalına kadar Sadrazamlığı devam etmiştir. Sadrazamlık müddeti üç yıl onbir ay ve yimi üç gündür.

³ Melek Mehmed Paşa 1791 yılında Sadrazam olmuştu.

⁴ Baş v. ar. Selimi sâlis devri sandıkları.

olsun ki selefin Sadrı sabık Melek Mehmed paşa gayet pîr ve ihtiyar olmakla umuru devletimi idarede fütürü derkâr olduğundan umuru nizamiyei saltanatı seniyeme sarfı zihin edemeyüp her ne kadar hutut hümayunumla kendüye tenbih ve rehavet eylemeyüp her hususa ikdam ve sa'yü ihtimam eylemesi te'kit olunmuş iken bir faideyi müncer olmadıği nezdi şahanemde muhakkak olmakla sadaretten azil birle yerine âkıl ve müdebbir ve sadık ve mutabassır bir vezirin nasbı iktiza eyleyüp sen vüzerayı izam içinde memdûhulef'al, devlet terbiyekerdesi olduğundan zapt eylediğın menasıpta dahi hüsnü sülük ile mâruf ve âkılâne hareket ve etvar ile mevsuf olup inayeti rabbülâlemin ile hizmeti sadarete dahi dinü devletime lâyük ve rızauallaha muvafık etvar ve harekete muvaffak olacağıın derkâr olmakla karihai mülûkânemden makamı vekâleti kübraya istiklâli tam ile nasb olunmuşsundur. Göreyim seni kâffeı umuru devletimi sana ihale eyledim, nizamı devleti âliyyemi her umura takdim birle hayırhane dinü devlet ve kâraşınayâmı selefin ile müzakere ve her maslahatta erbabını istihdam eyliyerek nizamı devlet ve def'ı mezalim ile istirahatı raiyyet ve imarı memleket hususlarına gayet dikkat ve taşralarda olan usat ve eşkıyayı siyaset eyleyüp hususâ serhaddat istihkâmatına ve derunlarına ihaf neferat ve envai levazımat vaz'ına sa'yü gayrette aslâ kusur eylemeyüp her etvarını şeriati garraya tatbik ve ibadullah üzerlerine neşri adalet ve zalemeyi mazharı siyaset ve sadakatkâranı talatif ve tahsili rızayı şahaneme gayret eyleyesin cenabı feyyazı mutlak kâffeı umurda hayra muvaffak eyleye âmin,¹.

FRANSIZ EEÇİSİ DEKORŞUN MUHTAÇ OLDUĞU PARANIN VERİLMESİNE DAİR PADİŞAHIN HATTI HUMAYUNU

Mon Vezir,

Que la somme demandée dans la présente note soit prêtée et, en outre, vous ferez prévenir confidentiellement Des-

¹ Bu hattı hümayun Babîâlîde okunmak için yazılmış bulunduğundan ifade bundan önceki hattan farklıdır. Topkapu. 7014.

corches qu'avec plaisir je lui en fournirai encore d'autres pour ses besoins¹.

Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin tanılması lüzumu hakkında Padişahın hattı humayunu:

“Benim vezirim,

Çünkü Venedik tasdik eylemiş bize dahi tasdik iktıza eder mi etmez mi erbabı şûra ile bir kere müzakere edesin zira her taraftan işlere mülâyimet gelüp her devlet mas-lâhatlarına evfak musalâha oldukça biz geru kalırız. Tamam vakit ve fırsattır. Mülâhaza olunsun ve bu günlerde Françelû tarafına izharı meyl etmemiz lâzımdır. Ve Dekorş'e² bir nevi ikram ve iltifat olunsun fevti fırsat olunmasun sonra müşkil olur,”³.

SELİM III ÜN CÜLÜSUNU BİLDİRMEK İÇİN SADARET KAYMAKAMINA YAZDIĞI HAT

“Kaymakam Paşa,

Bi emrillâhi taâla Ammim Sultan Abdülhâmit Han hulûlü eceli müsemmasiyle âzimi darı cinan olup nevbeti hilafeti sal-tanat bil irsi velistihkak zatı mekârim simatı padişahaneme in-tikal etmekten naşi tahtı âli bahtı Osmanî üzere cülûsü hüma-yunu meymenet makrunum vâkı olmakla iptida Hırkai Şerifi hazreti Serveri Enbiya خرقه شريف حضرت سرور انبيا hucreyi mutah-harasına duhul ve mansuriyeti asakiri müslimîn ve makhuriyeti âdâyı müşrikîn ve selâmatı istirahatı ibadî muvahhidîn daavâtı hayriyesi dergâhı icabatı ehaddiyete mevsul kılındı. Hâlâ Sad-razam ve Serdarı ekremim Yusuf paşa sadareti uzmada kayma-kân ipka olunup istiklâli için hattı hümayunumla mührü hüma-yunum gönderilmek üzeredir. Ve düşmanı din olan Moskof ve Nemçe keferelerine flâi kelimetullah için müstainenbillâh ahzi

¹ E. D. Marcère. Une ambassade à Constantinople. C. I. S, 284.

² Descorches 1792 yılında Babiâli nezdine elçi olarak gönderilmiştir. Fransa hükümeti Osmanlı devleti tarafından henüz tanılmıyış için Descorches'un elçiliği kabul edilmemiştir. Fakat, kendisine sempati ile mua-mele edilmiştir. Borc para verilmesi bn muamelenin işaretlerindendir. [E. De. Marcéri. Une. Ambassade. A. Constantinople cilt. I. 284].

³ Ü. küt. Vâsıf zeyli.

intikam olunmadıkca seyfi cihadı şehriyanem dahili niyam olmamak cezimkerdei dâveranemdir. Cenabı hayrûnnâsırın her halde kuvvet ve nusret ihsan ve kariben fütühatı celile ile kâffei müminfni naili süruru firavan eyleye. Bilcümle vüzera ve ülema ve ricali devletimi ve ocaklarım zâbitan ve agvatını ve mecmuu hademei saltanatı seniyemi umurlarında hayra ve dini devletime nâfi hidâmata muvaffak eyleye. Benim duam dinü devlete hizmet edenler ile bilebilir. Sadakat edenleri Allahu zülcelâl dareynde said etsün, Hiyanetleri zâhir olanları kahr-eylesün. Berren ve bahren tertibatı seferiyenin tehire kalması ve vakti zamaniyle yerlerine eriştirilmesi ve Sadrazam tarafından gelen tahrirat üzere mevaddı matlubenin temşiyeti ve ocaklarımın nizamı ve serhatlerin takviyesi ve emvali mirtyenin tahsilleri ve İstanbul sükkânının zehairi ve levazımları celbinde kusur olunmaması ve dinü devletime nâfi masalihin gerüye kalmaması hasılı kelâm kâffeyi umuru devletimin rızayı şahaneme muvafık veçhile idaresi kat'an matlubu şehriyanemdir tamam hizmet ve ikdam vakitlerdiir. Cenabı hak her halde cümleyi mazharı tevfiik eyleye âmin. Bihurmeti Seyyidülmürselin.¹

¹ Topkapu, 7014.

ORDU-YU HUMAYUN İLE MISIRA GİDEN ERBAB-I MANASIBIN DEFTERİ

Kethüda bey-çavuşbaşı sabıkı Osman efendi.

Mustafa Reşit efendi - Defterdar.

Rasih efendi - Reisülküttap.

Rasih efendi zade - Reis kesedarı ve teşrifati.

Mektubii sadrı - âli Seyyit Sadık efendi.

Nuri bey zade Abdi - Kâtibi kethüdayı sadrı âli.

Beylikcii divan kalemi ketebesinden - Hakkı efendi.

Âmedi - Belig efendi.

Nisab başı Bostancıbaşı - burgazî Mustafa Ağa.

Menzil emini - gümrüğü Hasan Ağa.

Binnefs Yeniçeri ağası on yedi orta ile Asitaneden alayla-
riyle bağçe kapusundan ihrac.

Ertesi gün on adet orta ile cebeci başı Tosun ağa binnefs.

Beş orta topçu ve araba ve hambara ve lâgamcı alay-
lariyle.

Küçük Raşid efendi bila mevkib, maiyeti hazreti sadra
zami ile gitmişlerdir.

Sipah ve silâhdar ocakludan miktarı kifaye asakir ile ve
kethüda yerler ile gitmişlerdir.

Sekban başı kapu kethüdası Ahmed ağa zade Mustafa ağa
ve orduyu hümayun ihracından mukaddem sefine ile Akkâ
tarafına irsâl olunan tüfenk endaz - 2000 -.

RIKÂB-I HUMAYUNDA VEKİL EFENDİLER

Selânik valisi veziri mükerem Bekir paşa hazretleri; kay-
makam.

Kethüdayı sadrı âli sabıkı İbrahim Nesim efendi.

Defterdar Mehmed Şerifi efendi.

Reis vekili Ahmed Atıf efendi.

Çavuşbaşı sabıkı Said bey efendi.

Mektubî vekili Refik efendi.

Beylikci vekili Saib efendi.

Âmedi vekili Galib efendi.

Tezkirei evvel Avni efendi.

Tezkirei sanî teşrifatii sabık Ahmed bey.

Teşrifatçı kesedarı teşrifati.

Çavuşbaşı vekil değildir; ordu ile çavuşbaşı ve tezkereciler gitmemiştir.

Sipah ve silâhdarlardan biner nefer dahi Sivas canibinden Akkâ önlerine gönderilmiştir.

Ve bunlardan maada sipah ve silâhdar onar akçe ile yedişer yüz ellişer nefer serdengeçti dahi tahrir olunup Akkâ tarafına memurdur.

Halep valisi şerif paşa dahi memurdur.

*
* *

Üçüncü Selimin, Fransız elçisi Sebastiyanınin karısını kaybetmesi münasebetiyle teessürü ve tâziyeti:

“Kaymakam paşa,

Fransa elçisi Sebastiyani (Sebastiyani) ceneralin madaması müteveffiye olduğunu işidüp acıdım. Tercemani çağırıp Reis efendi tarafımdan tâziye eylesün, hatırımı sual ettirsün. İrsal eylediğim hediyeyi dahi tercemana verüp irsâl eylesün.,²

Üçüncü Selimin bir oğlu dünyaya gelmesi üzerine Sadrazama baber vermesi:

“Benim Veziri himmetsemirim,

لله الحمد والمنة فضل و احسان حضرت خالق ذالمين ile işbu isneyn gecesi saat üçde sulbi pâki mülûkânemden bir şahzade kadem-nihadei âlemi şuhut olup ismini Sultan Ahmed tesmiye eyledim ve seni tebşir için bu hattı hümayunumu acele-ten yazup Darüssaadetüş şerifem ağası kulum ile tarafına irsâl eyledim. Cenabı vâhibûlatâya eazzü ismehu atveli ömür ihsan edüp kudumunu zati hümayunuma ve kâffei ümmeti muhammede mubarek ve mesud ve nicelerinin dahi zu-

¹ Topkapu, 1113.

² 1807 de Sebastiani'nin karısı ölmüştür.

huriyle ümmeti muhammedi mesrur ile bu beşaretten bilcümle Darülhilâfeî aliyyemde sakin ıbadı müslimîn dahi hissemend olmaları için yedi gün üçer nevbet top endah-tını iktiza edenlere tenbih eylesin cenabı kadiri bîçün ümmeti muhammedi daima refah ve sürura makrun ey-leye âmin bihurmeti nebiyülemin.,¹

Üçüncü Selimin Sadrazamına selâhiyetli hakkında bir sözü :

“Benim Vezirim,

Ben Âllahın bir abdi âciz kuluyum. Kâffeyi umuru hususumu kendune ısmarladım. Cihanda hiçbir kimesneye adavet ve bu'zum yoktur. Heman Cenabı Rabbülâlemin cümleyi ıslâh eyleyüp muvaffak bilhayır eylesün âmin.,

Üçüncü Selimin sadrazamlarından birini müzakere için saraya daveti :

“Benim Vezirim,

Bugün öğleden sonra tebdilen Topkapuya gelesin. Bazı maddeler söyleyeceğim.,

Üçüncü Selimin sıhhatini soran sadrazamlarından birisine cevabı :

“Benim Vezirim,

Hatırım sual eylemişsiz. Lehülhamd vücudüm sıhhatte, güzelliğim vardır. Hıfzı sıhhat için gerçi hacamat eyledim. Lâkin mizacım sıhhat üzeredir. Tarafıma irsâl olunan he-diyelerden mahzuz oldum. Her umurunda muvaffak olasın.,

Üçüncü Selimin hasta olan sadrazamının hatırını sorması :

“Benim vezirim,

Şimdi seni mizacsız deyu işittim, azım endişe eyledim. İnşaaallah keyfin eyüdür. Her ne ise defolmuştır. Haktaâlâ şifayı âcîl kerem eyleyüp sıhhat ve afiyet versün, hava-lar muhalif, muhafazaya dikkat eylesün.,

¹ Baş. v. ar. s, 56 H. 142.

Üçüncü Selimin Kapdanı derya küçük Hüseyin Paşanın evlendirilmesi için Sadrazama hattı:

“Benim vekili mutlakım ve Serdarı ekremim,

Ammim merhumun¹ kerimesi Esmâ Sultan yetiştî ve bihamdillâh sefer dahi bir taraftan oldu². Şimdi heman tezvici için vakti gelmekle bu gaile dahi aradan çıkup nizamı devlete şürû olunsun fikrinde iken Tersanenin bazı nizamına dair hususlar kaptan paşaya³ ihale olundukca kendisi kaptanlıktan gelme olduğundan Tersane nizamsız idareye alışmış olmakla müceddeden nizamını murad eylediğimden hususuna müsamaha eyleyüp tervice sây eylemediğinden bunu azl ve yerine bir âheri nasb olunması dahi iktiza eylemekle sana yazacak iken heman hatırı hümayunuma bir güzel suret geldi ve senin dahi gayet münasib göreceğini mülâhaza eyledim. Zira hem Tersane hususuna elvereceğini hem bu husus senin istiklâli tâmmına sebep olacağını etrafı ile düşündüm. Ve Baş çuhadar Hüseyin ağayı rütbeyi vezaret ihsan eyleyüp kaptan paşalık ile çırağ eyledim ve Tersaneye irsâl eyledim. Esmâ Sultanı dahi kendine namzed edeceğim. İktiza eyliyen beratını gönderesin. İki işi bir eyledik. Zannı galibim sen bu sureti istihsan eylersin, ancak senin istiklâlini muhafaza için oldu. Haktaâlä muvaffak bilhayr eyleye „⁴.

SADRAZAM YUSUF ZİYA PAŞA'NIN SELİM III ÜN ANNESİNE BİR MEKTUBU

“Devletlû inayetlû ismetlû veli nimetim efendim. Hazretlerinin mubarek yaşmakları turabına da hezaran huşu' ve huzu ve tâzim ile yüzüm ve gözüm sürerim, Hazreti allah celle celalehu kutbu dairei hilâfet olan şevketlû kudretlû kerametlû mehabetlû veli nimeti biminnetim efendim padişahım hazretlerinin vücudü merahim alûdu mülûkânelerini hatalardan

¹ Abdülhamit I.

² Adı geçen sefer Rusya ve Avusturyaya karşı yapılmakta olan seferdir.

³ Giridli Hasan paşa 1787 den 1191 yılına kadar kaptanı deryalık yapmıştır.

⁴ Topkapı arşivi 7014.

emin eyleyüp medetdühur vez zaman serir ârayı saltanat eyleyüp yer yüzünde ne kadar bedhah düşmanı var ise kahr eyleye ve cümle âdâsı üzerlerine galib ve muzaffer eyleye ve dünyada ne veçhile aziz ve muhterem eyledi ise ahirette dahi bin kat aziz ve şerif eyleyüp orada dahi sultanı selâtin ve hakan eyleyüp cenabı veli nimetim efendimi dahi devletimiz ömrü kemâli sıhhat ve afiyet ile mesnedi âlilerinde ve ahirette dahi cennet âlâ köşklerinde ruhu âlem olan şevketlû efendimiz ile beraber lezayizi cinan ile mütelezziz eyleyüp dünya ve ahirette hiç âhu vah dedirtmeye âmin bihakkı Tâha ve bihurmeti seyyidülmürselin. Merhametlû veli nimetim efendim, bu Yusuf köleleri bir kemter ve nâciz kul olup kat'an bir hizmette istihdama kudret ve liyakatim yoğiken mülûkü a'rap ve a'camın hasret çektikleri hizmeti celilei sadarette istihdam ile başım göğe erİştirildikten maada eslâfım kulları haklarında misli sebkat etmemiş ve cihanda işidilmemiş envai ihsani fıra van ile bu kullarını ihya ve akranım değil, yer yüzünde olan selâtin dahi haset ve gıpta eyleyüp bir kuru canımı kurban eylesem yine şükrünü edâ etmek haddim değil iken kemâli lûtfu merhameti padişahanelerinden ve bu azat kabul etmez kölelerine olan hüsnü teveccühatı mülûkânelerinden naşı işbu geçen pazar ertesi günü Paşa Kapusunu teşrif buyurup bu kullarına gûna gün lûtf ve nüvazışı bîgaye ve inayet ve ihsanı binihaye buyurdıklarından ne veçhile dua edeceğimi ben şaşır dım bu inayetin değil onu mazhar olduğum nüvazışatı âliyenin mukabili elimden ne bir hizmet gelür ve ne dua ile edası vüs'umdadır. Bin canım dahi olsa binini dahi uğuru şâhane ve oğuru aliyyelerinde feda eylesem arz olamayacağı malûmu çakeranem ise de evkatı hamsede ve her vakit anda müdavim olduğum daavatı hayriyeleri tekrar yine dergâhı izzete el açup ve göz yaşı döküp; yarap ömrümden kes efendilerimin ömrüne zammeyle ve dünya ve ahirette hiç bir güne ah vah dedirtme ve düşmanlarını kahreyle ve şu iki efendimi dünya ve ahirette birbirinden ayırma; firdevsi âlâda dahi pederi macidleri ve dader ve ha heri muhteremeleriyle cem' eyleyüp cennet sefaları ile mesrur eyleye ve bu günahkâr kulunu rızayı aliyyelerine muvafık ef'ale muvaffak eyleye deyû dua ve senada kusurum olmadığı malûm rahimaneleri buyruldukta muhtaç oldu-

ğum teveccühat ve mehasin âyatı senniyeleri hakkı acizanemde kemakân bidiriğ buyrulmak babında ve her halde emrû ferman devletlü inayetlü ismetlü merhametlü veliyye nimetim efendim sultanım hazretlerindir,„

VALİDE SULTANIN HATTI

“Saadetlü sadrazam paşa hazretlerine selâm ederim. Tahririn malûmum olmuştur. Oğlun bu güne iltifatı ancak senin sadakat birle hizmetini pesend ve hoşnud olduğundan; göreyim seni Haremeyn ve Rumeli maslahatlarında dahi sa'yü gayret eyleyüp inşaallah dahi çok iltifata mazhar olursun Haktaâlâ muvaffak eyleye âmin,„

PADIŞAHIN HATTI

“Benim Vezirim,

Bu kâğıt valdemim yanında otururken geldi. Hazzedersin deyu cevabını bana yazdırdı. Tahririnden hazzedüp sana çok dualar eyledi,„¹

Vakanüvislerden Enverî ile Vâsıfın yazdıkları tarihin Selim III e Sadrazam tarafından arzı ile Selimin bu husustaki hattı humayunu :

“Şevketlü kerametlü Mehabetlü kudretlü velinimetim efendim: Geçenlerde vakayii Devleti Aliyyeye dair iki cilt Enverî kullarının ve iki cilt dahi Vâsıf efendi bendelerinin tarihleri tarafı hümayünlarından irsâl ile tenkih ve tebyiz olunmaları hattı hümayünlariyle ferman buyurulmuştu. Olvakit mumaileyh Vâsıf efendi kulları burda olduğundan lieclittentkih mumaileyhe verilüp kendi zapt eylediği iki cilt vakayii septü ispat ve tenkih etmiş olduğundan tebyiz ettirilmekte idi. Elhâletühazihi tebyiz ve başka cilt ve şirazebend ile atıklarıyla maan takdim olundu. Enverî efendi kullarının iki cilt vakayii tenkihine mumaileyh Vâsıf efendinin orduyu hümayuna memuriyeti mâni olduğundan tenkih olunamayup atıkları yine hâkipayı mülû-

¹ Topkapu, 7016.

kânelerine iade ve takdim olunmakla zikrolunan Enveri tarihlerinin dahi tenkihleri irade buyurulur ise bir âhar kulları tedarik olunmak iktiza eylediği malûmu hümayunları buyuruldukda ferman şevketlû kerametû mehabetlû kudretlû velinimetim efendim padişahım hazretlerindedir.,,

HATT-I HÜMAYUN

“Vâsıf tarihi güzel yazılmış, Enveri'nin tenkih ve tebyizi dursun. Lâkin hâlâ vakayii Edip zaptediyormu ve zaptedyediği surette bazı maddeye zaferyap olmayup sonra tarihçi vazifesi olmayarak havadis cem eyler. Eshabı merak mecmuasına dönmesün. Esrarı devlettir deyu vukuatı kendinden ketm ettirmeyüp tahrir ettirin. Nihayet bir kimesneyi vâkıf eylesesün ve tesvidatını nazarı ecnebîden muhafaza eylesesini kendüye tenbih edesiz. Açık ibare ile müverrihane, riya ve müdahanesizce yazsun.,”¹

¹ Topkapu 7016.